

SYBIRACY

History of mass deportations

Less than five months after invading and occupying Poland on September 17, 1939, by agreement with Nazi Germany, on February 10, 1940 the Soviet Union began the first of its mass deportations of Polish citizens from their homes in the eastern borderlands. By June of 1941, the Soviets had sent hundreds of thousands of people in sealed freight trains to their network of slave labour camps in the far north, across the vast expanse of Siberia, and to Kazakhstan. Among the deportees were soldiers and military veterans, clerks, police officers, forestry and railroad employees, teachers and civil servants, along with their entire families, all of them deemed "enemies of the state" by the new occupation authorities.

Many of the deportees died during the journey, while the survivors arrived at their destination to live in inhuman conditions in the camps of the Soviet Gulag. They endured enslavement, suffered disease, starvation, and intolerable oppression. Many perished, thousands never returned to their homeland.

In July, 1941, in exchange for support from the Western Allies (of which Poland was one), the Soviets signed the Sikorski-Maisky pact, agreeing to release their Polish prisoners. However, they provided no transportation or provisions, and the prisoners were left on their own to find their way out of camps.

Over one hundred thousand deportees, soldiers and civilians, crossed the vast frozen expanse of Siberia, or the arid deserts of Kazakhstan, hoping to find the newly formed Polish army. Those who succeeded were then evacuated to seek safety in Polish refugee camps in the Middle East, India, Africa, Mexico and New Zealand. For most, it became a permanent exile since they could not risk returning to a Communist Poland under Moscow's control.

"Whilst the actual numbers are not known and estimates based on Russian records recently released vary vastly from 300,000 to nearly 2 million people, of which at least one third died, hopefully, with time, more people will study this crime. Only by listening to the voices of those who survived can we ensure this is remembered. Listen to this podcast, The Polish Odyssey, and share on the 81st anniversary of remembrance.

Three generations on my mom's side were sent to the camps in the Russian steppes in one go. Wagons upon wagons brought them from station to station, mostly superfluous during these hedonistic times (deported against their will), often in the dead of winter. These places were familiar to her mother, who had travelled this same route on the way to summer cottages when the times were more agreeable. Dysentery was common, as there was little ventilation, and the only place to relieve oneself was a hole in the bottom of the wagon shared by the many family units present. Often, a cloth was held by helping hands to provide adequate privacy and (perhaps as a consequence) was to become a commonplace practice throughout these wagons originally meant for cattle quarters. Most breakfast meals were rationed kettles of boiled oat groats, tea, and a biscuit. This food was to last till the late part of the day when they were (variously) offered any of a different number of soups made with meat, which was eaten after the soup it was made in. Any extra food was generally bartered for what cash one brought along upon oneself, as little else had value when travelling, despite the many good-intentioned (as well as loyal) Russian-speaking soldiers who accompanied them or waited outside the train at the stops. Once

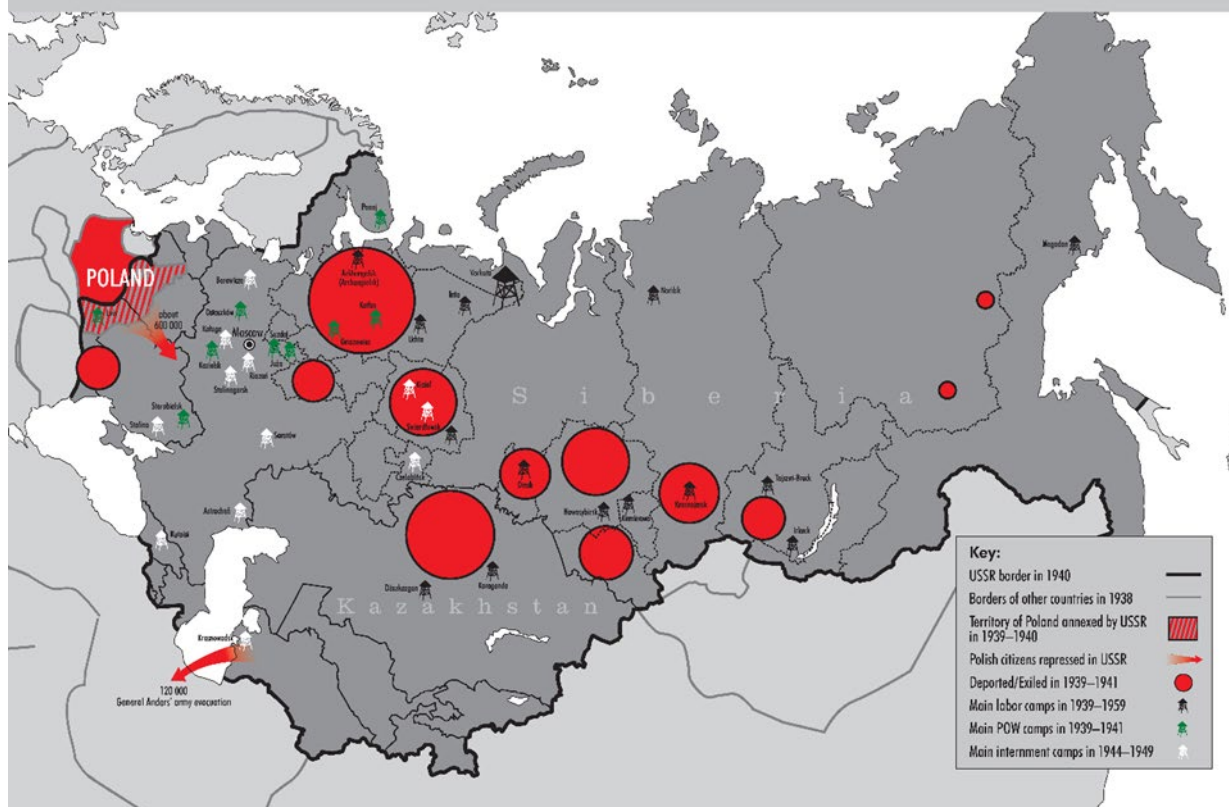
at their unknown destination, they were assigned to a remote region with inhabitants who spoke no common language... left to fend for themselves in a foreign land of peasants and workers on state farms and collective farms. For their work, they were rewarded with bread, tea, coffee, perhaps some hens' eggs for a week, and just enough flour for the number of family members to last a week. (Sometimes it was not enough (for its purpose), so a bag of flour for baking could be purchased if wished to share with someone else, finding use for their family thereof, for an additional food supplement for a fee to be shared among several, if not one, family entity.)

Somehow, my mother made it through the Shah of Persia's gardens (an honorary gesture of goodwill by his kind family) of an encampment site provided, allowing for the safe repose of the beleaguered families who were suffering from travelling in appalling conditions (see the book by Norman Davies * that follows this log. But by the time they were shipped by boat to India, they had been ravaged again by India's tropical climate. They had to adapt to a new regime of settling into a life of disciplined schooling for children of various ages learning in the same sheltered wooden structure. A lot of shared showers meant that the men had to shower at different times from the women. Water had to be brought daily. Sometimes, one could hire a hand to help haul in the daily receptacle containing mostly safe drinking water from the communal wells shared by the inhabitants of the abandoned (British military) camp once operated by soldiers of the British Armed Legion. The occasional visits by the Polish Forces (in exile), who came from Britain in the form of the commander-in-chief (General Sikorski), were greeted with great enthusiasm, as the Indian representatives used this festive occasion to further their own political aims in re-election. Religious tolerance was kept to the utmost foreground to ensure that the good educational standards are met in the barrack-style encampment for refugees fleeing (forced forever) from their abodes: such tragedy, such despair, such suffering despite the Ribbentrop-Molotov treaty between Germany and Stalinist Russia.

It is 81 years since, on 10 February 1940, over 1 million people were sent from the Eastern borderlands of Poland to slave labour in Soviet Russia. A few survivors recorded their memories to ensure the crime is not forgotten. In 1940, families were already living complicated lives, often like my grandparents, who were recently turfed out of their house to make room for soldiers. Still, no one expected that trains with cattle trucks were being prepared for hundreds of thousands of people, taking them away at gunpoint in the middle of the night, never to return. Packed tight into trucks – these Poles were not heading for Nazi concentration camps but for Soviet labour camps in the depths of winter, in record-breaking temperatures of 40C. “...Because the average life span in a gulag did not exceed one winter, everyone knew that few would return from a “meeting with the **Great White Bear**” (Bibliography, " Trail of Hope", Norman Davies, 2011)

REPRESSIVE MEASURES AGAINST POLISH CITIZENS ON USSR'S TERRITORY 1939–1959

Map of exiles <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/wysiedlenia/31267,Wagony-szly-na-Wschod-Rzecz-o-sowieckich-deportacjach-z-lat-1940-1941.html>

The history of Polish Sybiraks in Canada constitutes a significant chapter in the broader narrative of the post-war Polish diaspora. Although precise numbers are unavailable—Canadian censuses record only ethnic origin, not specific survivor groups—it is well established that thousands of former deportees and displaced persons sought refuge in Canada after the Second World War. Sybiraks, marked by the trauma of deportation and years of forced exile, form a discreet and often intensely private community, not readily sharing the burden of their memories.

Knowledge of the Sybirak presence in Ottawa has been mainly preserved through the efforts of private cultural associations rather than formal governmental records. Commemorative initiatives organized by institutions such as the Canadian Polish Club and the Embassy of Poland attest to the existence of a small, yet enduring community committed to honouring this chapter of history.

To this day, no single organization has undertaken the task of gathering Sybiraks under one umbrella, documenting their testimonies, or formally representing their interests. Ottawa's surviving Sybiraks and their families remain without a dedicated association or permanent forum for collective remembrance.

Historically, the Combatants Association in Ottawa organized select events and acknowledged some of its members as Sybiraks, though it never moved to formalize these relationships. The Canadian Polish Club has played a more active role, assisting survivors in applying for the **Siberian Exiles Cross** and coordinating and hosting commemorative ceremonies. Recognizing the importance of safeguarding these memories, the Club has advocated for the creation of a Sybiraks Association. It is currently encouraging the establishment of an Informal Gathering of Friends of Siberians. Such an initiative would offer a vital space for community-building, reflection, and the transmission of wartime and post-war experiences to future generations.

The quiet perseverance of this legacy owes much to the steadfast commitment of **Mr. Edward Olszówka**, whose dedication has helped ensure that the voices of Ottawa's Sybiraks are neither forgotten nor lost to time.

The Sybiraks Portal is the first initiative in Ottawa dedicated to gathering, preserving, and documenting events that took place many decades ago. It is also the first effort to offer an educational component that deepens public understanding of this tragic chapter in Poland's history. At the same time, it serves as a testament to the human spirit and the perseverance shown in the face of overwhelming odds.

Who are the Sybiraks?

"Sybiraks" refers to Polish citizens deported by the Soviet authorities to Siberia, Kazakhstan, and other remote regions of the USSR between 1940 and 1941. After surviving forced labour, hunger, disease, and extreme conditions, many were able to leave the Soviet Union with the Polish Army under General Władysław Anders in 1942. Their long journey took them through the Middle East and later to refugee settlements in Africa, India, and Europe. Whilst the German Nazi horror is well known, paradoxically, little is known about Stalinism. The story of the horrifying crime carried out by the Russians during WWII on the people of Eastern Poland wasn't well known and still isn't. How can the forced deportation of up to 2 million men, women, and children, of whom only about a third survived, not become common knowledge?

How Sybiraks Arrived in Canada

After the war, Poland fell under communist rule, and returning home was often impossible or unsafe. Canada opened its doors to many displaced Poles:

- 36,000 Polish "DPs" (displaced persons) arrived between 1947 and 1951.
- In total, about 64,000 Poles settled in Canada between 1945 and 1956, including many Sybiraks.
- Some came under labour contracts—women as domestic workers and caregivers, men as farm and industrial labourers.
- A unique group was the 123 Polish WWII orphans from Tengeru (Tanzania), brought to Quebec in 1949 by Father Lucjan Królikowski.
- Many Sybiraks reached Africa and India with Anders' Army and later received immigration opportunities to Canada and Australia in the early 1950s.

Sybiraks in Montreal

A major documentation project carried out in Montreal in 2014 recorded the life stories of 25 individuals, including 22 Sybiraks, many of whom had been deported during the first and second mass deportations of 1940. Their testimonies, photographs, and family archives form an invaluable historical record.

<https://sybiracywswiecie.uken.krakow.pl/kwerenda-archiwalno-biblioteczna-w-kanadzie/>

These interviews—over 60 hours of audio and video—were conducted by researchers from the Pedagogical University of Kraków in cooperation with the Polish community institutions in Montreal, including the Polish Veterans Association and the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada.

In 2024, archival and library searches were carried out in Canada as part of the project of the National Programme for the Development of the Humanities of the Ministry of Science and Higher Education, entitled. "Diaspora of Polish Sybiraks in the world – a record of source accounts / Notations and home archives of Sybiraks in the country – archival team".

Sybiraks in Ottawa

Ottawa is home to a small but active community of Sybiraks and their descendants.

While exact numbers are unknown, the city maintains a strong tradition of remembrance. Events organized by the Canadian Polish community and the Embassy of Poland honour survivors and preserve their stories. In 2021, eight Ottawa residents received the **Siberian Exiles Cross**, confirming the presence of first-generation survivors in the capital. In 2024, another three crosses were awarded. Sadly, the **Amendment to the Act Establishing the Siberian Exiles Cross**

Act of 17 October 2003 on the Establishment of the Siberian Exiles Cross (sejm.gov.pl) stipulates that the Cross is awarded to individuals who were alive on the day the Act entered into force, that is, on 1 January 2004. It may also be awarded posthumously, provided the individual passed away after the Act came into effect. Given the historical significance of the events and the period in which they occurred—as well as the fact that they affected all Polish citizens deported to Siberia—it is difficult to understand why the Act commemorates only those who survived beyond 2004.

Although one can understand the legal principle that the law does not operate retroactively, it should remain consistent with the intentions and purpose behind establishing the Siberian Exiles Cross. Why should Sybiraks who passed away a month or even several years before this date not be considered deserving of the Cross? Are their sufferings somehow less worthy of remembrance, even though members of their own families received this honour simply because they lived past 1 January 2004, while they themselves had died earlier? For these reasons, we believe the Act does not fully serve its intended purpose and should be amended. The number of Sybiraks residing in Ottawa has been disqualified from receiving the cross under the above rule. The Polish diaspora continues to hope that there is a realistic path toward initiating the amendment process.

The Sybirak story in Canada is dispersed across private family archives, community organizations, and local memories. This portal aims to bring these threads together by:

- presenting a verified historical background
- sharing personal testimonies
- documenting settlement patterns across Canada
- honouring the legacy of the Sybiraks and their families

SYBIRAKS IN OTTAWA 2025 (updating ongoing)

NAME

REGION/COUNTRY OF EXILE

Basarke Alice (Alicja)

India: Kolhapur, Valivade

Bender Halina

Tengeru

Boruk Janusz	
Erland Joanna	Orphanage in Uzbekistan repatriated to Poland
Gajdecka Maria	Afrika, Uganda
Gadomska Iwona	Tengeru
Forester Renia	Afrika
Kondracki Mieczysław	Ifunda Kidugala
Lasek Aniela	Africa/Tengeru
Miszkiel Teresa	Africa Masindi
Przednowek Rafał	Afrika, Rusape, Południowa Rodezja (obecnie Zimbabwe)
Tkaczewski Helena	India: Karachi, Valivade
Makomaska Krystyna	Africa: Bwana M'Kubwa North Rhodesia
Nowak Janina	Africa Abercorn
Sołtysik Agata	Tengeru
Sołtysik Roman	Tengeru
Tarazewicz Teresa	Ifunda Kidugala
Tomaszewski Irene	Africa/Tengeru
Wacławik Maria	Ifunda Kidugala
Znamirowska Maria	Middle East
Jose Semrau's parents and grandparents,	Africa: Tengeru
Ramik Weronika	

IN MEMORIAM - RECENTLY DEPARTED

Król, Mieczysław	Africa, Lusaka
Krzaniak Sylwester,	Masindi, Africa
Krzaniak Danuta	Kidugala Morogoro Ifunda
Kusiak Helena, Elżbieta Soboń	
Fronc Andrzej	
Fronc Józef	
Krystyna Przednowek	Africa, Koja
Senkowska, Danuta	
Joseph Skarżeński	India
Dąbrowski, Andrzej	
śp. Ojciec Jan Sajewicz	Africa, Kenya
Prof. Victor Szyryński	
Miszkiel Antoni	
Choma Karol	

Attached below are profiles and biographies that will be updated once the information is obtained.
The goal is to have a complete list of Sybiraks or their families residing in Ottawa.

Krystyna Makomaski

Krystyna Makomaski, née Sikora, was deported with her parents on the 10th of February, 1940 as a fifteen-month-old child. The family was sent to a collective farm (kolkhoz) in the Archangelsk region, then the USSR. After the amnesty of 1941, the family made their way to the south of the USSR, where her father joined the nascent Army of General Anders in 1942. Her baby sister, who had been born in Siberia, died during this arduous passage south. From 1942 to 1943, Krystyna and her mother were transferred through Polish refugee camps in Persia (Iran). They were eventually settled in Africa at the Polish refugee camp Bwana M'Kubwa in Northern Rhodesia (Zambia), where they stayed for five years. In 1948 Krystyna and her mother moved to England and subsequently emigrated to Canada.

Krystyna with her parents, Stanisław and Maria Sikora, USSR, ca. 1942

Helena Tkaczewski

Helena Tkaczewski, née Puchalska, at the age of nine, was deported with her parents and two older siblings on February 10th, 1940. The family was sent to the village of Kvitok, Tayshetskiy District of Irkutsk Oblast, then the USSR. After the amnesty of 1941, the family moved to Uzbekistan. Her older brother joined the nascent Army of General Anders, while her sister joined the Women's Auxiliary Service of the Polish Army – both leaving the USSR. At that point, the family moved to the city of Turkistan in Kazakhstan. There, Helena ended up in a Polish orphanage which was transferred to Ashkhabat, Turkmenistan (then part of the USSR). In 1942, Helena, along with other orphanage children, would continue to be re-located across a number of refugee camps across Persia (Iran) and India – eventually to end up in a Polish camp in Vallivade, India where her older sister found her in 1944. In 1948, Helena and her sister moved to England to join their brother. In 1957, Helena emigrated to Canada.

Helena Tkaczewski, at a refugee camp in Vallivade, India - 1945

Rafał Przednówek

Rafał Przednówek, at the age of two, was deported to Kazakhstan, then the USSR with his mother and a younger brother on April 13th, 1940. His father Karol, a judge in Lviv, was arrested in 1939. Upon his release in 1941, Rafał's father found his family in a Kazakh village and together they moved to Semipalatinsk, Kazakhstan. There, Rafał's father joined the nascent Army of General Anders. In 1942, Rafał and his mother left Kazakhstan and were sent to a refugee camp in Persia (Iran), near Tehran where his father was stationed. In 1943, Mr. Przednówek's father was assigned to the administration of the Polish refugee camps that were being set up mainly for women and children in East Africa. He became a camp administrator in Rusape, Southern Rhodesia (now Zimbabwe) where the family stayed until 1945. Then, the family moved to camp Gatooma until its closure in 1948, at which point they emigrated to England and subsequently to Canada.

Rafał with his parents, Stefania and Karol, Tehran, Persia 1943

Andrzej Dąbrowski

Andrzej Dąbrowski, 1947

Andrzej Dąbrowski was deported with his whole family on April 13, 1940 and exiled to Kazakhstan, then USSR. During transport in cattle cars to Siberia, Andrzej met his future wife, Maria (Marisia) Saniewska. In June 1940, they were married by a parish priest who had been arrested and deported at the same time as they were. Their daughter Alice was born in 1941. After the amnesty of 1941, Andrzej Dąbrowski, along with his family, made their way from a kolkhoz in Kazakhstan to the south to Persia (Iran), where he joined the nascent Army of General Anders in 1942. In January 1943, he was seconded to England where he served in the Royal Air Force (RAF) until demobilization in November 1947. His RAF rank was AC1, his Polish Rank was Corporal. In 1949, Mr. Dąbrowski emigrated to Canada with wife and daughters, Alice and Izabel who was born in England. Andrzej Dąbrowski died on May 2nd, 2004 in Ottawa.

Andrzej Dąbrowski with 3 younger daughters

Maria Gajdecki

Maria Gajdecki, 1970

Maria Gajdecki, née Pióro, was born in 1941 in the Archangelsk region, then part of the USSR, during her parents' deportation to Siberia. Ms. Gajdecki's parents and their extended family members were deported to Archangelsk on the 10th of February, 1940. Several members of the family, including Maria's brother and grandfather, died from disease, malnutrition and the harsh conditions. After the amnesty of 1941, her father Antoni joined the nascent Army of General Anders. Maria, her mother and grandmother crossed India, the Middle East and eventually reached Africa, where they were settled in a Polish refugee camp in Uganda for about six years. In early 1948, Maria and her mother arrived in England where they were reunited with her father Antoni. The family emigrated to Canada in 1952.

Maria with her father Antoni and brother Andrzej in England, 1948. Maria met her father for the first time.

Alice Basarke

Alice with parents, Andrzej Dąbrowski and Maria Dąbrowska, in 1965

Alice Basarke, née Alicja Dąbrowska, was born in 1941 during her parents' deportation to Siberia. Her parents and their families were transported to Kazakhstan, then part of the USSR, on April 13, 1940. After the amnesty of 1941, Ms. Basarke's parents left Kazakhstan and reached Persia (Iran) in 1942. Alice Basarke's father joined the nascent Army of General Anders, and was seconded to the Royal Air Force (RAF) in England. Alice and her mother were relocated by the Red Cross to a number of Polish refugee camps in India. After the war, they both left India and arrived in England in 1947. The Dąbrowski family emigrated to Canada in July 1949. Alice became an active member of her community. In 1992, the City of Nepean named her the "Citizen of the Year". Alice was a recipient of the Governor General's 125 Medal in 1992. She has also been honoured with siropas from several gurdwaras in Montreal, Ottawa and Toronto.

Alice and her mother Maria in a refugee camp in India, c. 1946

Joanna Erland

Elżbieta Soboń (POSTHUMOUSLY)

On February 10, 1940, Elżbieta Soboń was deported to Siberia with her two young children, her husband, and her mother-in-law. When amnesty was declared in 1941, Elżbieta and her family travelled to Uzbekistan, where the Polish army was organizing. There, her four-year-old son Mieciak died from dysentery, and by that time she had also lost her husband, both parents, and her mother-in-law to starvation, disease, and exhaustion.

Elżbieta removed her daughter Helena from a Polish orphanage, and on August 7, 1942, with no other surviving family, the two of them left Russia for Pahlevi in Tehran. From there, they continued to Egypt, Lebanon, England, and finally Canada in 1952. Elżbieta passed away on May 13, 2009, at the age of 93, surrounded by her children, grandchildren, and great-grandchildren. She endured immense hardship during the war but remained sustained throughout her life by her deep faith and determination to survive. • Received by granddaughter Teresa Kusiak

Joanna Erland, née Dłha, at the age of nine, was deported with her parents and three older brothers to the Republic of Korea, then USSR, on February 10, 1940. After the amnesty of 1941, the family made their way to the south of the USSR, where Joanna Erland's father and the eldest brother joined the nascent Army of General Anders. Joanna, her mother and two other brothers ended up in a kolchoz in Uzbekistan. There, her mother and one of her brothers died from exhaustion and disease in 1942. Joanna and her remaining brother ended up in a Polish orphanage in Uzbekistan, where they stayed for four years. Children from the orphanage were repatriated to Poland in April 1946. In 1958, Joanna emigrated to Canada to join her father. Here, she married, raising four sons and pursuing a career in banking.

Old photo of Joanna's brother Michał, his friend Jurek, and Joanna

INTERVIEWS WITH WITNESSES OF HISTORY

<https://www.youtube.com/watch?v=pZa5Bvk6NA4T> Teresa Miszkiewicz (PL)
<https://www.youtube.com/watch?v=e4F055vP8T> Teresa Miszkiewicz (with English subtitles)
<https://www.youtube.com/watch?v=TWPSFpUH7p4> Teresa Kusiak (ENG)
<https://www.youtube.com/watch?v=2W6Or6-6hE> Aniela Lasek (ENG)
<https://www.youtube.com/watch?v=dK-cbru7JMQ> Aniela Lasek (Short interview ENG)
<https://www.youtube.com/watch?v=zwqdWdn1yCs> (Opowiem ci moja historie)

PRESENTATIONS

<https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Polskie%20siedla%20w%20Afryce%201.htm> (D. Krzaniak)
<https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Polskie%20siedla%20w%20Afryce%202.htm> (S. Krzaniak)
<https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Osrodek%20w%20Ain-Karem.htm>
<https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Ain-Karem.htm>
<https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Wspomnienia%20Wychowanki%20Ain-Karem.htm>

IPN

2022_Hejczyk_polski

<https://bochniaczy.pl/wp-content/uploads/2012/08/images/WB%201ato%20jesien-2010.pdf> <https://bochniaczy.pl/wp-content/uploads/2020/12/WB%2020XXXII%203%20125.pdf> <https://bochniaczy.pl/wp-content/uploads/2009/12/images/wb%20jesien%202009.pdf> <file:///C:/Users/Agnes/Downloads/701-152-002-041-001.pdf>
https://zbrojni.blob.core.windows.net/pzdata2/TinyMceFiles/mt_cassino_angielska.pdf https://muzn.pl/wp-content/uploads/2022/12/0a7c8bd2-27_wk%20d-ksi%20za-infu%20ta.pdf
<https://www.iwm.org.uk/collections/search?filters%5BplaceString%5D%5BTengeru%2C%20Arusa%2C%20Tanzania%5D=on>
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205057142>
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205057143>
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205057147>
<https://www.facebook.com/groups/275114380263865/posts/904952420613388/> Polish refugees in Africa during World War II <https://democracyinafrica.org/bookclub-how-polish-refugees-came-to-africa-and-what-this-tells-us-about-the-history-of-refugees-and-colonialism/>
<https://dziennik.com/polskie-sieroty-i-dobry-maharadza/> On the Edges of Whiteness. Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War"

EVENTS ORGANIZED BY POLONIA IN OTTAWA, INCLUDING THOSE ORGANIZED BY CPC.

(statements, commemorations, award ceremonies, memories)

30 September 2018 Holy Mass for Sybiraks at St. Hyacinth Church, followed by a commemorative meeting with the Sybiraks **“To ensure it is never forgotten.”** under the patronage of HE Ambassador of the Republic of Poland, Dr. Andrzej Kurnicki, and organized by the *Komunikaty Ottawskie*, Edward Olszówka, and TV program *Polish Review*.

The meeting took place at the Dom Polski SPK, with representatives from the embassy and Polish organizations in attendance. Mrs. Maria Berwid-Gawalewicz presented a short history of Siberians. The Mieczysław Kotlarczyk Theater (Teatr Słowa im. Mieczysława Kotlarczyka), under the direction of Maria Berwid-Gawalewicz, presented the artistic program. Of course, the main characters of the meeting were the Siberians themselves, who shared their memories.

01 Feb 2021, Parliamentary readings, Chandra Arya, MP - Polish deportees to Siberia

Chandra Arya, Member of Parliament for Nepean, made a statement in the House of Commons to commemorate the 81st anniversary of the first mass deportation of Polish citizens to Siberia during World War II. The statement mentioned a deportation story of Mr. Arya's constituent, Mrs Alice Basarke (Alicja Dąbrowska) a Nepean resident who was born in Siberia.

The Canadian Polish Club has worked with Mr. Arya and his staff to make this statement possible. This initiative of the Club was inspired by the tireless efforts of Mr. Edward Olszówka, who for many years worked to raise awareness of this largely unknown WWII tragedy, and to support and advocate for Sybiraks who are still with us. https://www.youtube.com/watch?v=rSbQ4_WC87U

On September 21, 2021, at the Polish Embassy in Ottawa, seven Sybiraks were decorated:

- Ms. Alice Basarke
- Mr. Andrzej Dabrowski (posthumous)
- Ms. Joanna Erland
- Ms. Maria Gajdecki
- Mr. Mieczysław Król
- Ms. Krystyna Makomaski
- Mr. Rafał Przednówek
- Ms. Helena Tkaczewski

MP Chandra Arya attended the event and provided certificates to those decorated.

<https://www.youtube.com/watch?v=ukzqjjCntT8&t=6s>

<https://gazette.gc.ca/rp-pr/p1/2021/2021-04-24/html/gh-rg-eng.html>;

<https://www.facebook.com/watch/?v=255336103156960>

September 25, 2022, A commemorative ceremony with surviving Polish deportees to Siberia (Sybiraks), at Dom Polski SPK, 379 Waverley Street. The program included remarks, songs, poetry, and footage from an event honoring community members with the Siberian Exiles Cross. Siberian survivors shared their memories and experiences.

It was the special gathering aimed at preserving knowledge and memory of the mass deportations of Polish citizens to the former USSR—one of the great tragedies of the Second World War, still largely unfamiliar to many Canadians. The Polish Canadian Club has cooperated with the Embassy of the Republic of Poland in Ottawa to

honour Ottawa's Sybiraks. The tragic history of the Polish Sybiraks must not be forgotten, for as the poet wrote: *"If I forget about them, May You, God in heaven, forget about me."*

The events included an artistic program and recollections shared by the participants, introduced by Edward Olszówka. Relację filmową z tego spotkania, opracowaną przez **Elżbietę i Bogdana Gajewskich**, obejrzeć można na Youtube. It is also documented on the official site of the Siberian Deportees Association in Poland under: <https://sybiracyzg.pl/?p=17545>

Część 1 (część oficjalna): <https://www.youtube.com/watch?v=iI9L1f63i6M>

Część 2 (Głosy Sybiraków): <https://www.youtube.com/watch?v=59eZiWOplKs>

Część 3 (część artystyczna): <https://www.youtube.com/watch?v=7OtPzHxForI>

April 22, 2023, an informal dinner and commemoration at the Parish Hall of St. Hyacinth Polish Church. The "Kawiarenka" offered a meeting with Siberian Deportees and an evening of memories shared by the few surviving Sybiraks, an invaluable account from "Witnesses of History". The most moving statements were that they never lost faith, never complained, and continued to organize and participate in Polish national holidays. In particular, they said that once they were liberated and

found themselves in the Middle East or Africa, these national holidays - May 3 and Nov. 11 - played a significant role in their lives.

On September 17, 2023, a Holy Mass for Sybiraks at St. Hyacinth Church was organized and attended by Club members and Polonia.

September 22, 2024, Holy Mass for Sybiraks at St. Hyacinth commemorating International Sybiraks Day to mark the 84th anniversary of the deportation to Siberia. After the ceremonial Mass, an informal gathering was held with the Siberian deportees and their families. There was also an opportunity to present Mrs. Joanna Maria Dilaj Erland's memoir titled *"My Story."*

On November 14, 2024, a ceremony took place to present the Siberian Exiles Cross to three Sybiraks:

- Maria Znamiorska,
- Elżbieta Soboń (posthumously), and
- Krystyna Przednowek (posthumously).

The Club prepared the applications for these distinctions — a process that took over a year. The ceremony was enriched by a documentary film prepared by Elżbieta and Bogdan Gajewski.

Despite invitations being extended to the entire Polish community in Ottawa, representatives of the SPK and the Polish Women's Federation were absent.

The Canadian Polish Club was honoured to partner with the Embassy of Poland in organizing this meaningful ceremony. Ottawa's Polonia is committed to preserving an 'intergenerational memory' of the Sybir exiles and keeping their stories alive. Big thanks to representatives from the Polish Congress Ottawa, the Association of Polish Engineers, the Oskar Halecki Institute, and the Senior Citizens' Club "Ognisko". Special thanks go to Mr. and Mrs. Gajewski and Mr. Czesław Piasta for the audiovisual support of the meeting.

The event also included an armchair-style discussion with Sybiraks and their families, focusing on their desire to preserve their memories and the challenges they face in doing so (such as publishing books, preparing memoirs, recording video testimonies, etc.). The format featured 3–4 Sybiraks, supported by a moderator, who briefly shared their experiences with documenting and publishing their stories, followed by a Q&A session with the audience.

<https://www.youtube.com/watch?v=zwqdWdn1yCs>

Video documentation of the event, recorded and edited by **Czesław Piasta**, is available at:

Opowiem_ci_moja_historie.mp4 8.4G

https://drive.google.com/file/d/1EWBtb5h2NadJE2Qr_glsFjmQb4ZvV93f/view?usp=drive_link

Sybiracy_Krzyze_14Nov2025.mp4 3.7G

https://drive.google.com/file/d/1O3AaXxbdfleZuDC3DnBk8qwaE0xZ9Fl7/view?usp=drive_link

Sybiracy_14nov2024_nr1.mp4 8.1G

https://drive.google.com/file/d/1wCtbXYrRZd1ZJGJyQrs1N1Fe49YD9WvU/view?usp=drive_link

Sybiracy_14nov2024_nr2.mp4 8.0G

https://drive.google.com/file/d/1Eehrn6OiLUIE0Hkj65JS_eICAz1LOJqF/view?usp=drive_link

Sybiracy_14nov2024_nr3.mp4 2.2G

https://drive.google.com/file/d/1gF5kQzI0iyKhLRUr0v_bfrEd25aj4GSh/view?usp=drive_link

Sybiracy_14nov2024_nr4.mp4 1.8G

https://drive.google.com/file/d/1kq3SOTURwz1qefSWnaAbf4Fpsrhsqnq9/view?usp=drive_link

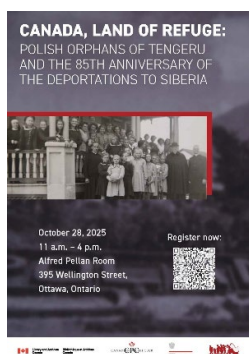
9 February 2025, a profoundly moving and unforgettable evening at the Literary Café, organized by the Polish Canadian Women's Federation in Ottawa, marking the 85th anniversary of the first mass deportation of Polish citizens to Siberia, which took place on February 10, 1940. Among the Polish community in Ottawa, there were—and still are—many witnesses who experienced the hardships of exile. Many of them sought to document the history of their journey, writing down their memories of those days. These records are unique testimonies to their extraordinary destinies. Preserved in books, they can now be passed on to future generations. At the same time, they stand as a tribute to their parents and loved ones. It is our duty to uphold the truth and memory of these tragic events. For this truth, we thank them, and we promise to preserve their memory forever. It is worth

remembering that among the co-founders of the Polish Canadian Women's Federation in Ottawa in 1964 were Sybirak women.

On **April 13, 2025**, screening of **Jonathan Durand** film *Memory Is Our Homeland* and meeting its creator. The film tells the story of Kazi Kołodziej (née Gerech), the filmmaker's grandmother, as well as other Polish refugees, portraying their youth in Africa—a place that, after the hardships endured in Siberia, seemed like paradise. The narrative is filled with vivid memories of the dramatic moments from those times, as well as humorous conversations among the now-elderly women as they search the corners of their memories for scenes, dates, and facts from long ago. The meeting presented several books written by Ottawa Sybiraks.

- "Endurance and Survival" - Sylwester Krzaniak
- "A Grandmother's Story" - Danuta Krzaniak
- "Three Lives - Three Chapter's All in One And a Bit..." - Joanna Maria Dilaj, Erland
- „Marek's Coat" - Joseph Skarzenski
- „An Autobiography" - Jose Antonio Semrau (Józef Antoni Greczanik)

September 22, 2025, a Holy Mass for Sybiraks at St. Hyacinth Church was organized and attended by Club members and Polonia commemorating International Sybirak Day.

28 October 2025, a special ceremony was held at Library and Archives Canada (LAC), 395 Wellington Street, Ottawa. The event ran from 11:00 a.m. to 4:00 p.m. and brought together close to 80 participants, excluding presenters, embassy representatives, and LAC staff.

Organized jointly by the Canadian Polish Club and Library and Archives Canada, in cooperation with the Embassy of the Republic of Poland, the event highlighted Canada's humanitarian leadership in welcoming the Polish Orphans of Tengeru. It showcased curated materials from the Canadian Museum of Immigration at Pier 21, as well as books and memorabilia donated by Sybiraks, and preserved archival photographs. The program underscored Canada's contribution to post-war relief for displaced Polish

children, emphasizing stories of survival, resettlement, and the strength of community within Canada's multicultural society.

Honoured Guests and Speakers Included:

- Jennifer Schofield – Associate Deputy Minister, Library and Archives Canada
- H.E. Joseph Edward Sokoine – High Commissioner of the United Republic of Tanzania to Canada
- David Prodger – Deputy High Commissioner of the United Kingdom to Canada
- H.E. Witold Dzielski – Ambassador of the Republic of Poland to Canada
- Dr. Lynne Taylor – Historian
- Dr. Anna Hejczyk-Gołąb – Research and Technical Staff, CDZWIP
- Dr. Alicja Śmigielska – Research and Technical Staff, CDZWIP
- Myra Dziama – Film Producer and Director
- Dr. Eng. Bogdan Gajewski, CPC, SIP
- Aniela Lasek – Child of Tengeru.

Roundtable I – Diplomatic Reflections

Moderated by Ambassador Witold Dzielski, this discussion featured H.E. Joseph Sokoine and Mr. David Prodger, who reflected on the humanitarian legacy of Polish refugees in East Africa and the international collaboration that enabled their survival and post-war resettlement.

Roundtable II – History and Memories

Roundtable II – History and Memories

Moderated by Dr. Bogdan Gajewski, the panel featured Ms. Aniela Lasek, a child survivor of Tengeru, and Dr. Lynne Taylor, historian and author. Their dialogue bridged personal experience with academic insight, illuminating the psychological and cultural impacts of displacement.

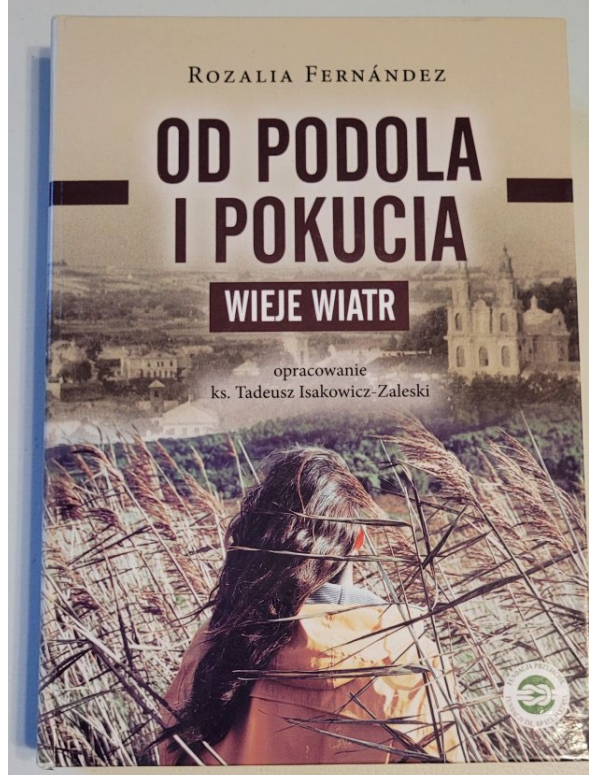
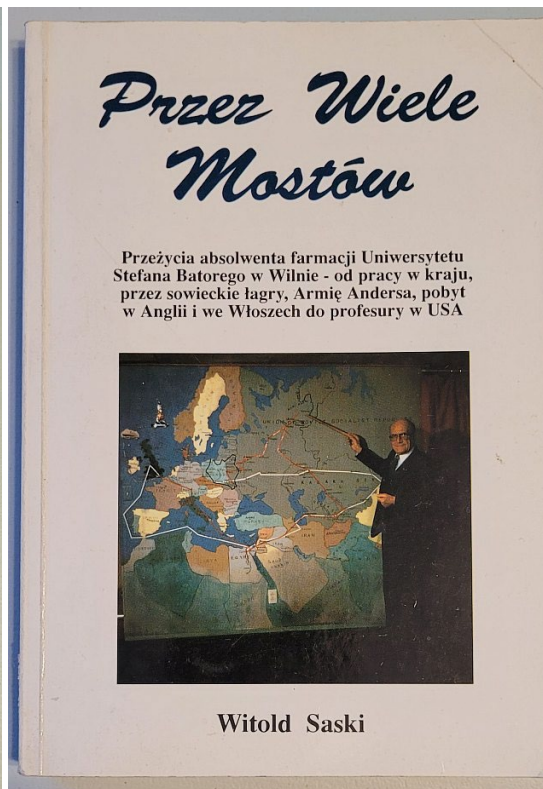
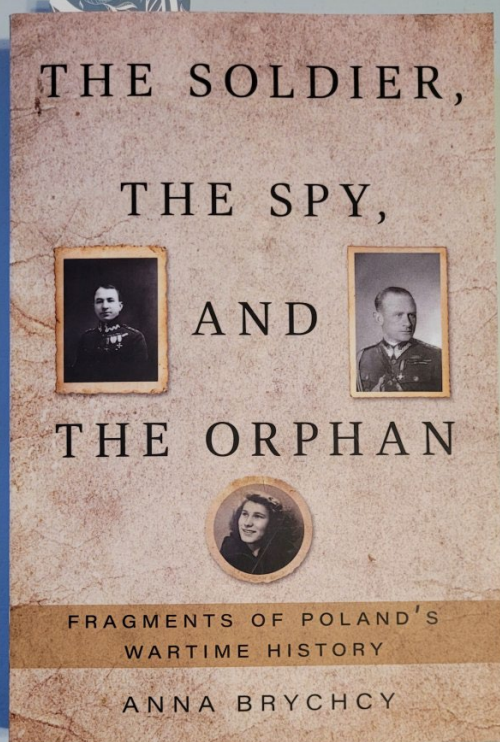
Film Screening

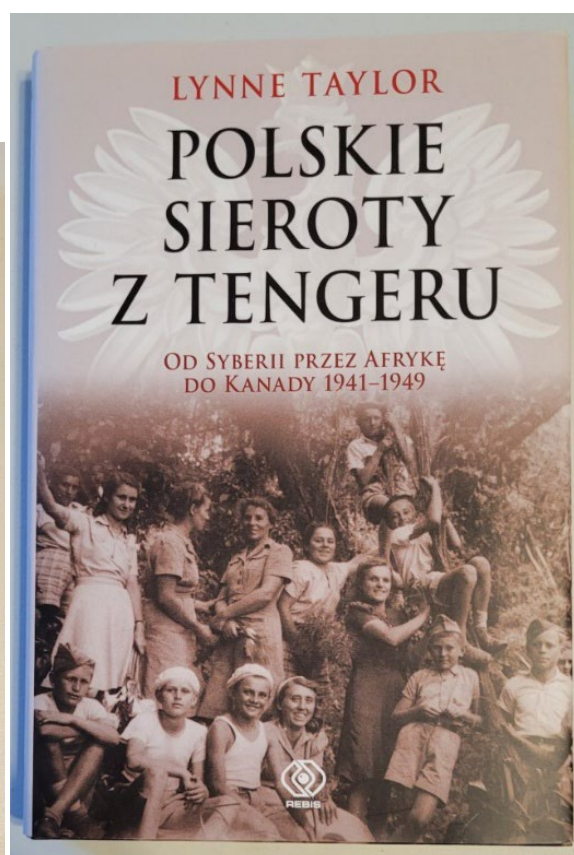
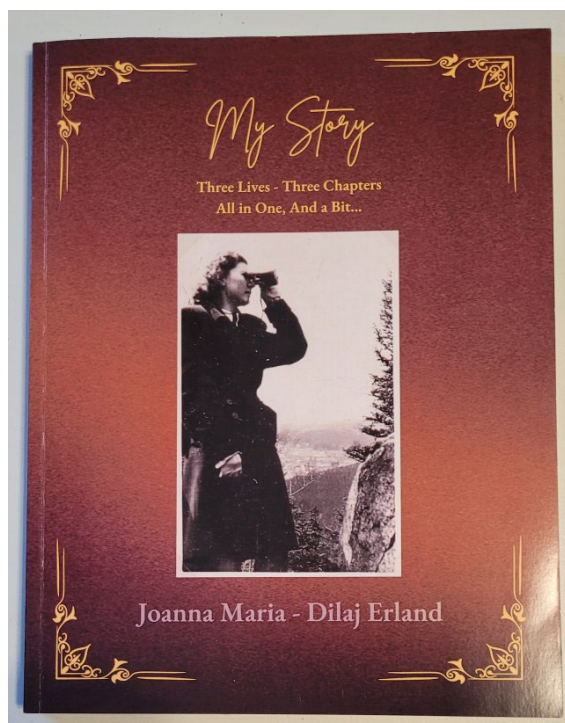
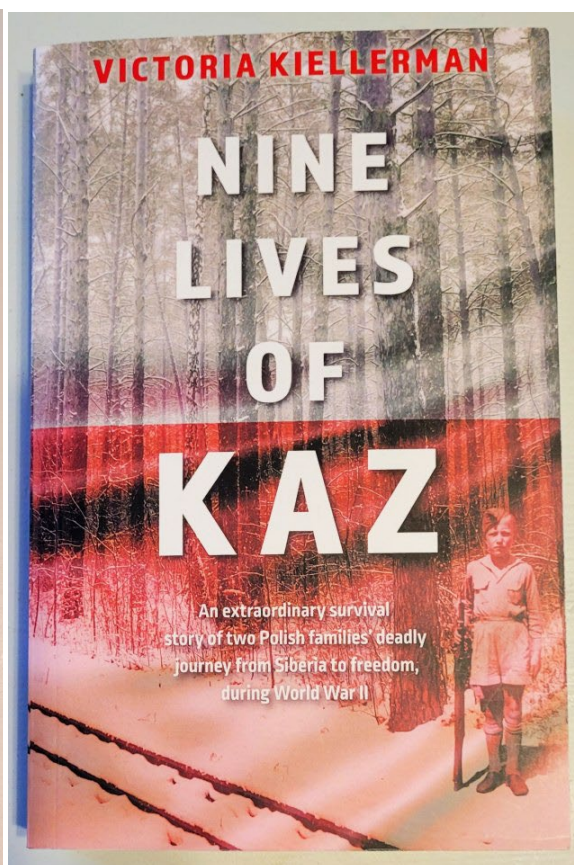
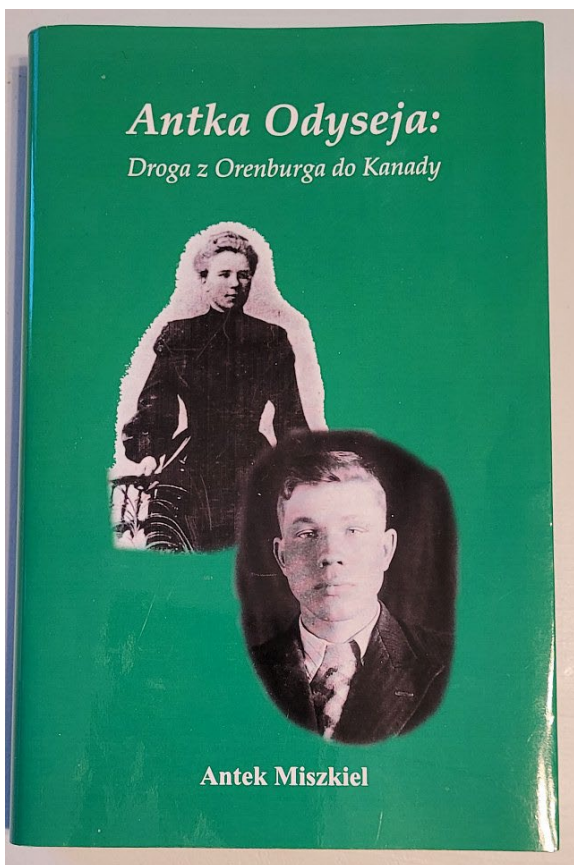
The event concluded with a screening of *Childhood DENIED*, directed by Myra Dziama, a documentary weaving archival footage with contemporary interviews to depict the emotional and historical experiences of the Polish children of Tengeru.

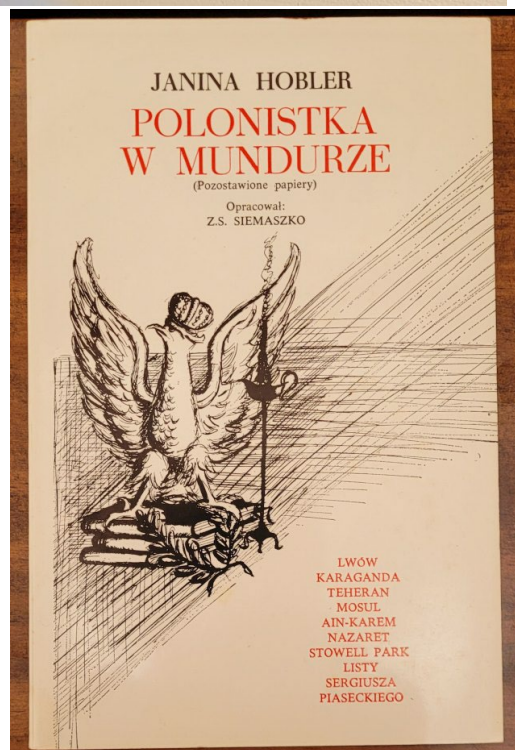
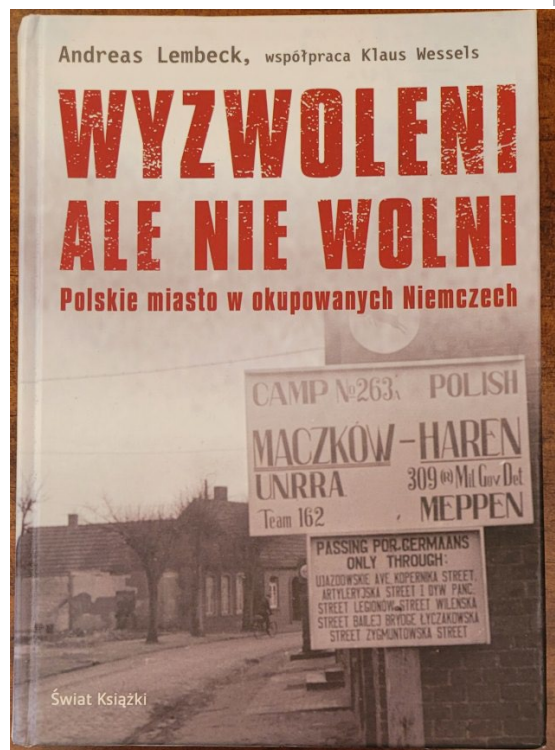
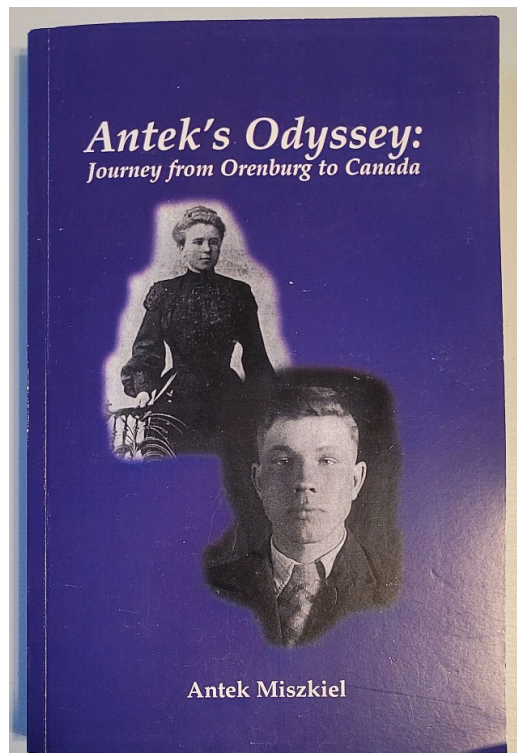

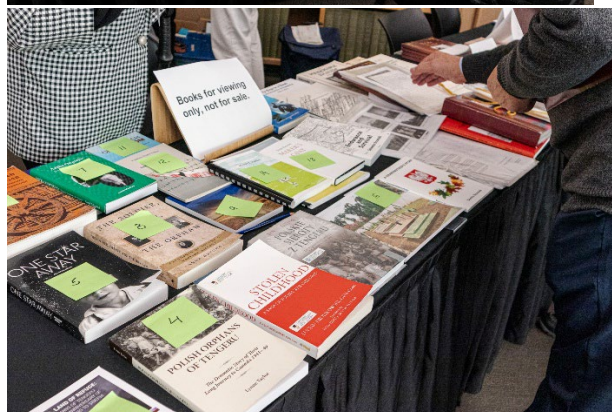
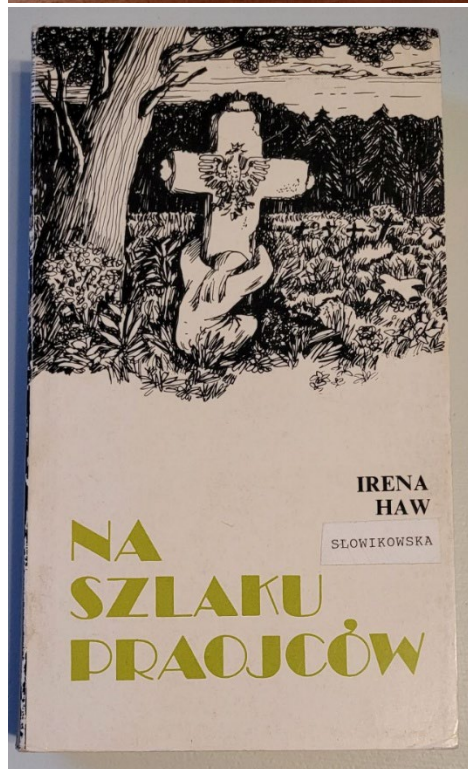
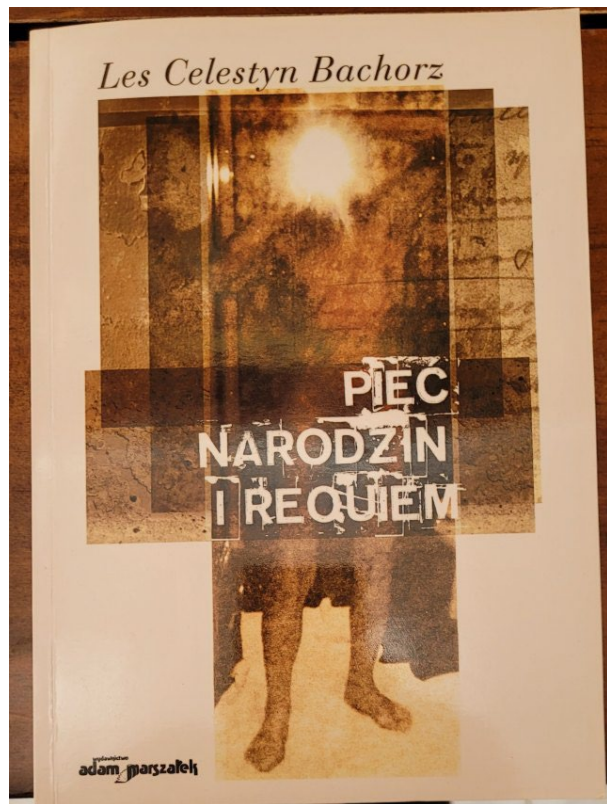
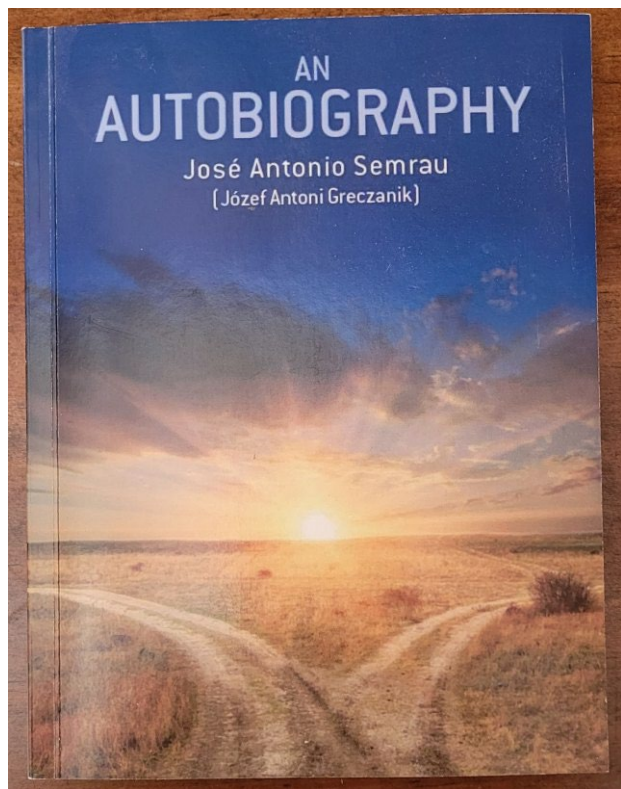
BOOKS

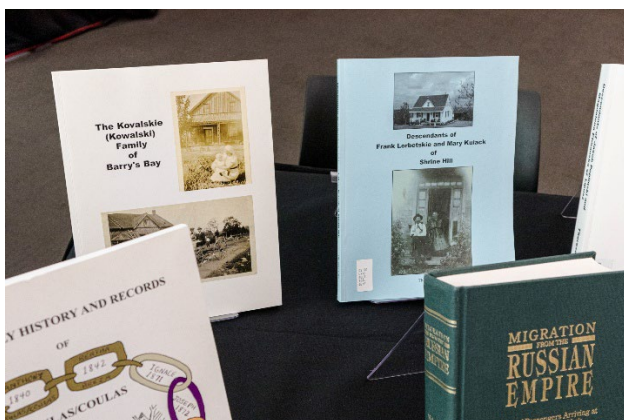
- Tułacze Dzieci -Album Fundacji Archiwum Fotograficznego Tułaczy. Warszawa 1995 r.
- „Polska Szkoła na Tułaczach Szlakach” Album Fundacji Archiwum Fotograficznego Tułaczy. Warszawa 2004 r.
- „Gdzie stoń a gdzie Polska?” Wacław Korabiewicz. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- „Safari przez Czarny Ląd” Wiktor Ostrowski. Wydawnictwo „Gryf” Londyn.
- „Skradzione dzieciństwo” Ks. Lucjan Królikowski. Father Justin Rosary Hour, Buffalo N. Y.
- „Wędrowniczki z Kidugali” Leokadia Kondratowicz-Kordas Kurier Press, Perth, Australia.
- Biuletyn Nr 2 i 3 Towarzystwa „Klubu pod Baobabem” we Wrocławiu.
- „Polskie Duszpasterstwo za granicą” Persja i Afryka Brytyjska w latach 1942 -1950. Reportaż napisany przez kapelana W.P.
- “Endurance and Survival” - Sylwester Krzaniak
- “A Grandmother's Story” - Danuta Krzaniak
- “Three Lives - Three Chapter's All in One And a Bit...” - Joanna Maria Dilaj, Erland
- „Marek's Coat” - Joseph Skarzenski
- „An Autobiography” - Jose Antonio Semrau (Józef Antoni Greczanik)
- https://www.dundurn.com/books_/t22117/a9781554880041-polish-orphans-of-tengeru Polish orphans of Tengeru : the dramatic story of their long journey to Canada, 1941-49
- <https://www.chinooklibrary.ca/sm/search/item/796115> Polskie sieroty z Tengeru : od Syberii przez Afrykę do Kanady, 1941-1949
- "Dzieci Sybiru. Tragiczne losy polskich dzieci na Wschodzie" Agnieszka Lewandowska-Kąkol.
- MISZKIEL, Antoni, PEng Title: Antek's Odyssey: Journey from Orenburg to Canada, Author: Antoni Miszkiewicz.
- Nine Lives of Kaz: An extraordinary survival story of two Polish families' deadly journey from Siberia to freedom, during World War by Victoria Kiellerman
- [Z Tarnopola przez Sybir do Wadowic - Jadwiga Tomczyńska](#)
- [In Search of Freedom: Journeys through India and South-East Asia Sagari Chhabra](#)
- [One Star Away Imogene, Salva](#)
- [The Soldier, the Spy, and the Orphan: Fragments of Poland's Wartime History Anna Brychcy](#)
- Druga ojczyzna. Polskie dzieci tułacze w Indiach" (Anuradha Bhattacharjee),
- POLACY w Indiach 1942-1948 w świetle dokumentów i wspomnień Z Ostrihanska [Leszek Bętdowski](#) editor
- Wszystkie dzieci Maharadży" Joanna Puchalska
- Monika Kowaleczko-Szumowska, „Bapu, opowieść o dobrym maharadży”

EDUCATIONAL RESOURCES

USEFUL LINKS

Polish Community Links

- [Canadian Polish Congress \(KPK\)](#)
- [Polish Engineers Association in Canada](#)
- [SPK Ottawa \(English\)](#)
- [Polish Heritage Foundation](#)
- [Federation of Polish Women – Ottawa](#)
- [Halecki Institute](#)
- [Polish Heritage Institute Kaszuby](#)
- [Embassy of Poland in Canada \(Facebook\)](#)
- [SPK Ottawa – Ognisko](#)
- <https://www.polishschoolottawa.ca/>
- [Kościół Sw. Jacka](#)

The section below is not yet completed;

COLLECTED ESSAYS, STORIES, MEMORIES

Danuta Krzaniak
POLSKIE OSIEDLA DLA UCHODźCÓW W AFRYCE WSCHODNIEJ
PODCZAS DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ
CZĘŚĆ PIERWSZA

Pogadanka Historyczna Nr 182

Kolo SPK Nr 8

Ottawa, 3 maja 2005 r.

Polskie osiedla w Afryce Wschodniej podczas Drugiej Wojny Światowej.

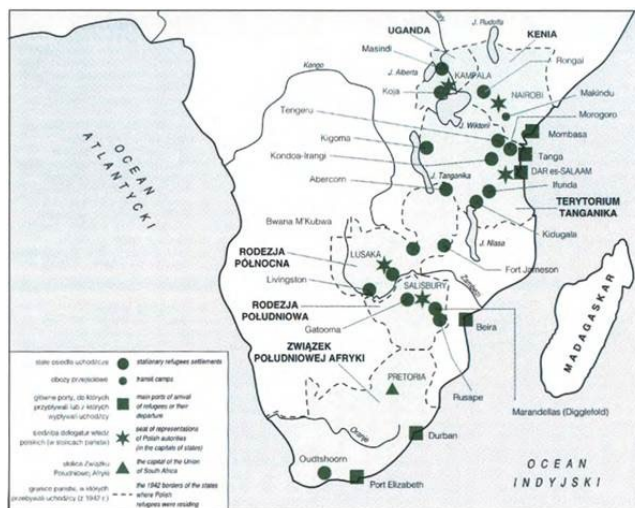
Między rokiem 1942 a 1950 przewinęło się przez Brytyjską Afrykę Wschodnią między 18 a 20 tysięcy ludności polskiej. W większości byli to ludzie, którzy w 1940 roku zostali przemocą wysiedleni przez władze radzieckie z Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej do Związku Radzieckiego. Rosjanie, zgodnie z zawartą uprzednio umową z Niemcami, wkroczyli do Polski 17 września 1939 r. W początkach 1940 r. zostało wywiezionych do Rosji Sowieckiej ponad 1.5 miliona Polaków do obozów pracy lub łagrów, gdzie około 500 tysięcy zginęło z chorób lub głodu. Małemu odsetkowi ludności, bo ogółem udało się ewakuować z Rosji około stu czterestu tysięcy polskich obywateli — czyli tylko 7% deportowanych udało się opuścić ZSSR w okresie ewakuacji polskiego wojska przez Persję do Iraku pod dowództwem generała Władysława Andersa. W tej liczbie około 78 tysięcy stanowiła armia, a resztę cywile, wśród których ponad połowę stanowiły dzieci.

Bazą ewakuacyjną był Teheran, gdzie zorganizowane zostały obozy przejściowe, z których po kilku miesiącach ludność rozsyłana była do obozów w innych krajach głównie do Afryki i do Indii. Małe grupy (przeważnie sieroty) dotarły do Meksyku i Nowej Zelandii. Niewielka część uchodźczej ludności pozostała w Teheranie. W Isfahanie (Persja) przebywało w okresie najwyższego nasilenia około 3 tysiące polskich dzieci i młodzieży aż do 1945 r., kiedy zostały przeniesione do Libanu. Część uchodźców (głównie młodzieży) spędziła lata wojenne w Palestynie.

Z 37 tysięcy osób cywilnych, którym udało się wydostać z ZSSR z armią generała Andersa, prawie połowa dostała schronienie w Afryce Brytyjskiej. W tej liczbie około 47 procent stanowiły kobiety, 41 i pół procentu stanowiła młodzież a 11 i pół procentu stanowili mężczyźni, którzy nie mogli służyć w wojsku, lub zostali przystąpi do specjalnej służby w szkolnictwie, lub administracji.

Transporty z Teheranu przybywały do Afryki drogą morską na brytyjskich statkach od maja 1942 do końca 1943 r. Statki musiały być konwojowane, gdyż groziły im japońskie i niemieckie okręty podwodne. Z portów Mombasa, Tanga lub Dar-es-Salaam rozwożono ludność pociągami i autami towarowymi po całej Wschodniej Afryce Brytyjskiej, umieszczając ją w byłych włoskich jenieckich obozach albo w specjalnie zbudowanych osiedlach. Wybór miejsc należał do terytorialnych władz brytyjskich.

Pobyt w obozach traktowany był jako okres przejściowy, na czas wojny, po której zakończeniu mieliśmy wszyscy wrócić do wolnej Polski. Dlatego nie nabywano posiadłości i gospodarstw, co zresztą byłoby wbrew życzeniom naszych brytyjskich gospodarzy. (Polski konsul Wierusz Kowalski został zwolniony ze stanowiska, kiedy zaczął się starać o fundusze na kupno terenu, by osadzić tam polskich farmerów). Wszyscy zresztą czekaliśmy i modliliśmy się o rychły powrót do wolnej ojczyzny.

Kartka z życzeniami

Do 1945 r. fundusze na zaopatrzenie ludności w osiedlach pochodziły od Rządu Polskiego w Londynie, to znaczy do czasu, kiedy zostało cofnięte uznanie dla Rządu emigracyjnego przez zachodnie mocarstwa, które nawiązały stosunki dyplomatyczne z komunistycznym rządem w Polsce. Po 1945 r. opieka nad osiedłami przeszła w ręce Brytyjskie, a następnie do Międzynarodowych Komisji do Spraw Uchodźczych: UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) następnie IRO (International Refugee Organization).

Ogromną pomoc dla uchodźców w czasie ich pobytu w Afryce okazały amerykańskie organizacje charytatywne: głównie Katolicki Fundusz Pomocy Ofiarom Wojny (NCWC-CRS National Catholic Welfare Conference — Catholic Relief Services) oraz YMCA. Od amerykańskich organizacji charytatywnych przychodziło kakao, kartony sproszkowanego mleka i jaj. Przysyłane też były fundusze na ławki i pomoce szkolne, urządzenie świetlic dla dzieci i dorosłych, urządzenie sanatorium dla gruźlików w Lushoto koło Tengeru, domów dla starców. Od nich przychodziły instrumenty muzyczne, pieniądze na mundurki harcerskie i góry darów w postaci odzieży, zeszytów, ołówek, zabawek itp.

Osiedla miały komendantów brytyjskich, przez których odbywał się kontakt z władzami terytorium, na którym osiedle było zbudowane. Byli to przeważnie byli brytyjscy oficerowie. Do nich należała decyzja budowy lub rozbudowy osiedla, oni też decydowali o podstawowym zaopatrzeniu w żywność i odzież. W każdym osiedlu był też Polski Komendant.

Życie wewnętrzne osiedli podlegało emigracyjnym władzom polskim. Niejako stolicą „Polskiej Afryki” było Nairobi, stoleczne miasto Kenii. Znajdowało się tam biuro delegata Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej Rządu Polskiego w Londynie, a od jesieni 1943 r. delegatura Ministerstwa Wyznań Religijnych

i Oświecenia Publicznego, która miała uprawnienia kuratorium okręgu szkolnego, wobec czego świadectwa wydawane w Afryce były respektowane w innych krajach.

Była też w Nairobi placówka Polskiego Czerwonego Krzyża, która próbowała kontaktować z sobą rozłączonych członków rodzin lub dostarczać wiadomości o krewnych zagubionych w czasie wojennym. Było tam też Biuro Konsularne, które zajmowało się sprawami paszportów Polaków podróżujących indywidualnie.

W Nairobi znajdowała się też siedziba Katolickiego Funduszu Pomocy Ofiarom Wojny (NCWC-CRS National Catholic Welfare Conference — Catholic Relief Serieses), charytatywna organizacja episkopatu amerykańskiego, z Amerykaninem polskiego pochodzenia dyrektorem Józefem Wnukowskim na czele, oraz delegatura Duchowego Opiekuna Wychodźstwa Polskiego ks. biskupa Józefa Gawliny.

W Nairobi wychodził tygodnik „Głos Polski” i dwutygodnik katolicki „Nasz Przyjaciel”. Osiedla polskie były rozrzucone na terenie większym od Europy i odległe od siebie o kilkaset lub kilka tysięcy kilometrów. Dla przykładu z Nairobi do osiedla Kidugali w południowej Tanganice było około 900 kilometrów. Z tego powodu władze polskie w Nairobi powołały zastępców Delegata Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w trzech największych skupiskach polskich obozów w Afryce tj. w Ugandzie, Tanganice (obecnej Tanzanii) i Północnej i Południowej Rodezji (obecnej Zambii i Zimbabwe).

Na Równiku

Baobab

Osiedla nie miały częstego kontaktu między sobą, ani też z Brytyjczykami mieszkającymi poza osiedlami. Odbiło się to ujemnie na naszej znajomości języka angielskiego. Kontakt z Murzynami ograniczał się zwykle tylko do prac obozowych, Oni bowiem wykonywali takie obowiązki jak rąbanie drzewa, noszenie wody, pranie itp. Na początku było tych osiedli 22.

Klimat

Mimo że Afrykę Wschodnią przecina równik, który jest fascynującym tłem do pamiątkowych zdjęć, kraj ten odznacza się różnorodnością klimatów, w zależności od wysokości terenu nad poziomem morza. Ziemie nad Oceanem Indyjskim, tak jak i dno wielkiej rozpadliny tektonicznej, gdzie leżą wielkie jeziora takie jak jezioro Tanganika, mają klimat tropikalny, bardzo gorący i duszny. Klimat zmienia się z wysokością, tak, że w drodze na ogromny płaskowyż afrykański przejeżdża się wszystkie niemal strefy klimatyczne. Roślinność też zależy od strefy klimatycznej i od bliskości wody. W tropikalnym klimacie, nad jeziorami i rzekami rośnie gęsta dżungla, na płaskowyżu busz składający się z wysokich traw, kolczastych krzewów i drzew, albo sawanna urozmaicona akacjami, które wyglądają jak rozłożone parasole. Najbardziej okazałe z drzew są chyba baobaby, też doskonałe tło do fotografii.

Większość osiedli zbudowano na afrykańskim płaskowzgórzu, którego wysokość wynosiła około 2000 metrów ponad poziom morza. Dni są tam ciepłe lub upalne, noce mogą być całkiem chłodne.

Na płaskowyżu Afryki Wschodniej nie ma lata i zimy w pojęciu europejskim. Różnica temperatur poszczególnych miesięcy jest nieznaczna (najchłodniejszym miesiącem jest lipiec), tak jak i różnica długość i dnia w ciągu roku — zmrok zapada około 6 po południu każdego dnia. Zachody słońca są malownicze, ale krótkie. Są okresy deszczów i suszy. Okresy deszczowe trwają kilka tygodni. W północnej części płaskowyżu Afryki Wschodniej są dwa okresy deszczowe w marcu i wrześniu. W południowej części mamy tylko jedną porę deszczową od listopada do kwietnia. Rzeki w porze suchej są prawie bez wody, w porze deszczowej teren jest często nie do przebycia.

Słońce tropikalne jest bardzo mocne. Wymagane są nakrycia głowy i przestrzeganie przerwy tropikalnej w godzinach południowych. Ze względu na komary, które roznoszą malarię, zaleca się noszenie długich spodni i rękawów po zmierzchu i sypianie pod moskitierami.

Domy mieszkalne

Osiedla dzieliły się na części, nazywane blokami, grupami lub wioskami. W tych jednostkach odbywał się rozdział żywności i odzieży. Większość osiedli reprezentowały Rady, wybierane spośród mieszkańców.

Domy w Tangeru i Morogoro

Wodociągi

Domy mieszkalne były innego kształtu w każdym osiedlu, czasem okrągłe jak ule, czasem prostokątne. Na ogół wszystkie były gliniane i kryte strzechą z trawy słoniowej i liści palmowych lub bananowych. W oknach nie było szyb (potrzebna jest raczej siatka od komarów), zamykane były na drewniane okiennice lub przykrywane matami. Podłogi były to klepiska z ubitej gliny, czasem wyłożone ceglami.

Nie wszędzie były należyte urządzenia prysznicowe, ale były pralnie i umywalnie i rurociągi dostarczające wodę, bardzo rzadko jednak do indywidualnych domów.

Warunki nie były najwygodniejsze, ale po ciężkich przeżyciach w ZSSR i koczowniczych warunkach pod namiotami lub szałasami w drodze przejściowej, wydawały nam się całkiem dobre, zwłaszcza że można było pokoje z czasem przystroić własnymi ozdobami i ogrodzić domek tropikalnym ogrodem kwietnym. Każda rodzina dostawała domek lub pokój w większym budynku. Samotne osoby mieszały po kilka w jednym pokoju.

Kuchnie i jadalnie były najczęściej wspólne. Można też było gotowe posiłki za brać do domu. Czasami żywność dostawano się do domu i gospodarowało się nią samemu. W takich wypadkach na kilka domków była jedna oddzielna kuchnia.

Racje żywnościowe wydawane przez władze brytyjskie były na ogół jednakowe we wszystkich osiedlach. Podstawowe zaopatrzenie uzupełniały obozowe ogrody warzywne i owocowe.

W niektórych obozach były nawet hodowle drobiu, krów i świń.

Były też spółdzielnie osiedlowe zaopatrujące mieszkańców w różne potrzeby i przynoszące udziałowcom pewien dochód. Z biegiem czasu były w niektórych obozach piekarnie i masarnie, przędzalnie i zakłady tkackie, warsztaty krawieckie, rymarskie, ślusarskie, stolarskie i pracownie hafciarskie.

Dostarczano przybywającym mieszkańcom podstawowych potrzeb w ubiorze, bieliźnie, obuwiu. Otrzymywali hełm tropikalny, materiał khaki (12 yardów), materiał tropikalny (16 yardów), przyrządy toaletowe. Dostawali łóżko z siatką od moskitów, materac, prześcieradła, koce, poduszki, ręczniki, emaliowany talerz i miskę, tyżkę, nóż, widelec, miednicę i wiadro. Każdy pokój dostawał nadto naftową lampę, flitówkę i ... nocnik.

Opieka lekarska

W każdym osiedlu był większy lub mniejszy szpital i jeden, lub kilku lekarzy. Apteki osiedlowe były całkiem dobrze zaopatrzone. W niektórych osiedlach brakowało dentystów, trzeba było korzystać z pomocy miejscowych dentystów, często bardzo odległych. Opieka lekarska była bezpłatna. Największym problemem zdrowotnym była malaria. Na stokach góry Meru, w Lushoto w północnej

Tanganice, znajdowało się dobrze wyposażone sanatorium przeciwgruźlicze obsługujące całą Afrykę Wschodnią. Zajmowało budynki dawnej bogatej farmy niemieckiej.

Opieka duszpasterska

Na 22 obozy było tylko 18 polskich księży, którzy prócz obowiązków duszpasterskich musieli być katechetami w szkołach i moderatorami organizacji katolickich. Niektóre obozy musiały polegać na miejscowych kapłanach, którzy dopiero po zetknięciu się z polską ludnością zaczęli się uczyć naszego języka. W kilku wypadkach miejscowi misjonarze pomagali polskim proboszczom i pracowali wśród naszej ludności.

W obozie Ifunda, gdzie spędziłam kilka lat, proboszczem był ksiądz Jan Sajewicz, Oblat Maryi Niepokalanej, ten sam, który później doprowadził do budowy kościoła pod wezwaniem św. Jacka Odrowąża w Ottawie. Ks. Sajewicz odpowiedział na apel Ks. biskupa Józefa Gawliny i przyjechał z Kanady, by służyć polskiej ludności w Afryce. Wystawił on w Ifundzie obszerny kościół z suszonej cegły, który służył także katolikom innych narodowości mieszkających na pobliskich farmach. Obok kościoła mieściła się plebania i świetlica katolicka, która codziennie skupiała osiedlową młodzież.

Ksiądz phm. Jan Sajewicz był doskonałym wychowawcą młodzieży tak w kościele i szkole, jak i w harcerstwie. Był serdecznym opiekunem sierot, których część przystano do nas po zlikwidowaniu sierocińca w Rongai w Kenii. Był młodym kapłanem i łatwo mu było obcować z młodzieżą. Grywał z chłopcami w piłkę nożną, jeżeli tylko miał do tego okazję. Był zdobywcą szczytu Kilimandżaro, najwyższej afrykańskiej góry wznoszącej się 5895 metrów ponad poziom morza.

Do Afryki przywiązał się serdecznie, jak mówi zakończenie jego wiersza pl. „Nasz Czarny Lądzie”:

„... Polski Czarny Lądzie — gościnnie wyciąłeś dłonie do nas Sybiraków — tułaczy, tzy nasze ocierałeś z płaczu na Afrykańskim swym zagonie.

Nasz Czarny Lądzie — jedna modlitwa jedna dola nas z tym ludem zespoliła, razem jedna nas wiodła wola i jedna chowała mogiła.

Kochany Czarny Lądzie — ziemio nasza niezapomniana, przemów do nas, choć słowo — niechaj postyszę dziś na nowo Twój głos daleki — Jambo bwana! (Dzień dobry Panu)”

Uroczystości 50-lecia swego kapłaństwa w 1988 r. spędził ksiądz Sajewicz w Częstochowie przed obrazem Czarnej Madonny w towarzystwie „Afrykańczyków”, swoich dawnych wychowanków, którzy się tam na ten jubileusz zjechali.

Szkolnictwo

Afrykańskie osiedla były młode, rzuciła się w nich w oczy nieproporcjonalnie duża liczba dzieci i młodzieży, w tym duża przewaga dziewcząt. Chłopcy po skończeniu 18 lat wyjeżdżali do wojska np. do szkół marynarskich lub lotniczych. Dla młodzieży zorganizowano, często z wielkim trudem, szkoły, w których uczyło się około 7577 osób. Pełnia rozwoju szkół afrykańskich przypada na rok 1945-46.

Kościół w Ifundzie

Kilimandżaro

Było 19 szkół powszechnych z (5051 uczniami).

7 szkół średnich, ogólnokształcących (1340 uczniów)

8 szkół średnich zawodowych (800 uczniów). Są to Gimnazja Kupieckie (2), Gimnazjum Bieliżniarskie, Gimnazjum Krawieckie, Szkoła Mechaniczna, Szkoła Rolnicza, Szkoła Przysposobienia Gospodarczego, Szkoła Muzyczna.

2 niższe szkoły zawodowe (40 uczniów).

11 przedszkoli (346 dzieci)

W angielskich szkołach (Afryka Południowa) było 74 uczniów.

W mniejszych osiedlach były tylko szkoły powszechne, w średnich także gimnazja ogólnokształcące. Szkoły zawodowe były w większych osiedlach takich jak Tengen i Masindi i młodzież z mniejszych obozów dojeżdżała tam na okres nauki, mieszkając w internatach i wracała do swoich obozów na wakacje. Szkoły zawodowe zostały zorganizowane najpóźniej ze względu na brak nauczycieli, narzędzi i maszyn. Pracowało około 334 nauczycieli i nauczycielek.

Wśród dorosłych i młodzieży znajdowały się sieroty. Dla nich zorganizowano sierocińce. Były dwa obozy gdzie mieszkali tylko nasze sierotomocne dzieci z wychowawcami: jeden duży, 500 osobowy sierociniec w Oudtshoorn w Afryce Południowej i drugi w Rongai, w Kenii, przeniesiony tam z malarycznego Morogoro. Sierociniec w Rongai prowadziło 19 sióstr Nazaretanek i jedna Felicjanka. Mniejsze sierocińce były też w innych osiedlach. Saperzy z 3-ciej OSK otaczali opieką sierocińce jeszcze od Teheranu.

Struktura szkolnictwa oparta była na systemie sprzed wojny światowej: sześć klas szkoły powszechnej, czteroklasowe gimnazjum i dwuklasowe liceum. W większych osiedlach były trzy klasowe szkoły zawodowe.

Nad całością szkolnictwa polskiego w osiedlach czuwała delegatura Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Delegaci wizytowali osiedlowe szkoły i nadzorowali egzaminy maturalne.

Brakowało nauczycieli z wykształceniem pedagogicznym, zwłaszcza na poziomie szkół średnich. Matematyki, fizyki i chemii uczyli inżynierowie, łaciny prawnicy i księża. Z czasem, po odbyciu kursów pedagogicznych, które organizowano w dużych osiedlach, uczyły w młodszych klasach najzdolniejsze własne maturzystki.

Na początku bardzo brakowało podręczników. Jeżeli się gdzieś znalazł podręcznik, to przepisywano i powielano go ręcznie. Na początku nauczyciele uczyli z pamięci, a młodzież skrzętnie zapisywała wykłady.

Z czasem przy dowództwie Armii Polskiej zaczęto drukować podręczniki szkolne i najważniejsze pozycje z literatury polskiej. Na początku dochodziły one do Afryki przysyłane prywatnie przez ojców, potem przysyłano je do władz harcerskich i do nauczycieli, ale zawsze w niewystarczającej ilości.

Tablica ku czci wychowawców

Inscenizacja „Zemsty” i zespół taneczny Sodaliczka Mariańska

W buszu, Pisma harcerskie Afryki

Ognisko w Kidugali

Za leżało, więc od nauczyciela jak wykorzysta dostępne mu materiały i trzeba podkreślić ogromne poświęcenie nauczycieli, ich pracowitość i poczucie odpowiedzialności, by stanąć na wysokości zadania. Stworzyli oni, prawdziwie polską szkołę i wychowali młode pokolenie przywiązane do rodzimych wartości. Wpoili w nas miłość do Polski i głęboki patriotyzm.

Mimo trudnych warunków szkoły afrykańskie przygotowały młodzież do dalszych studiów. Wielu „Afrykańczyków” skończyło studia uniwersyteckie w nowych krajach zamieszkania. Wychowankowie tych szkół docenili wysiłek swoich nauczycieli. W kościele pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli w Londynie, w Anglii, znajduje się tablica ufundowana przez byłych uczniów:

„Dla uczczenia pamięci byłych nauczycieli i wychowawców szkół podstawowych i średnich w Afryce Wschodniej w latach 1942- 1950 w podzięce za ich poświęcenie i trud w wychowaniu nas. Były dzieci i

młodzież z polskich osiedli uchodźczych: Iflinda, Kidugala, Koja, Kondoa, Masindi, Morogoro, Rongai, Tengeru. Sybiracy — Afrykańczycy”.

Organizowano też w obozach kursy zawodowe dla młodzieży i dorosłych w zależności od zainteresowań i posiadanych instruktorów, takie jak księgowości, kursy pielęgniarstwa (przy szpitalach), introligatorskie, robót ręcznych i krawiectwa, robót ze skóry, mechaniczne itp.

Życie kulturalne

W każdym osiedlu znajdowała się jedna lub więcej świetlic. Gromadziliśmy się tam codziennie by wysłuchać wiadomości ze świata, bo tylko tam było radio. Tam odbywały się odczyty, akademie, przedstawienia, spotkania, gry towarzyskie młodzieży i potańcówki przy patefonie.

Organizowano chóry, kółka teatralne i młodzieżowe organizacje takie jak Sodalicia Mariańska i Krucjata Eucharystyczna. W „Polskiej Afryce” kwitło Harcerstwo, które było, mimo braku ekwipunku, największą chyba radością afrykańskiej młodzieży. Na temat harcerstwa więcej powie druh Sylwester Krzaniak.

Wspomnienia osobiste

Moje osobiste wspomnienia w wiążą się z trzema Obozami.

Po raz pierwszy zetknęłam się z Afryką w gorącym i wilgotnym, ale pięknie położonym Morogoro. Stok góry, przy której leżało osiedle, pokrywała gęsta dżungla. Wybraliśmy się kiedyś, wbrew przepisom, ścieżką przez jej gąszcz, przełaząc przez pnie drzewne, by się zupełnie niespodziewanie znaleźć na polanie i po raz pierwszy stanąć twarzą w twarz z mieszkańcami murzyńskiej wioski. Zaskoczenie było obopólne. Jedna z Murzynek podeszła do mnie i dotknęła mego warkocza. Miałam wtedy długie jasne włosy i 11 lat. Gdybym była dorosła nie odważyłaby się tego zrobić. Rasowe przepisy stawiały białego człowieka na dużo wyższym poziomie społecznym. W hotelach i pociągach była rasowa segregacja.

W Morogoro dostałam pierwszego ataku malarii.

Z Morogoro przeniesiono nas do Ifimdy. Jechaliśmy z Morogoro pociągiem do Dodomy. Zwierzęta afrykańskie przyzwyczajone do widoku pociągu nie uciekają w popłochu na jego widok i można obserwować całe stada antylop, gazeli, zebra, żyraf, czasem słoni wędrujących po rozległych sawannach. Później oglądaliśmy też krokodyle i hipopotamy w jeziorach, kolorowe ptaki i uciekaliśmy na widok węży takich jak pytony i plujące kobry.

Z Dodomy górzysta droga prowadziła na południe do osiedla Ifundy. Jechaliśmy teraz ciężarowymi wojskowymi samochodami, które zresztą były już potem naszym normalnym środkiem lokomocji. Inmda leży na jednym ze wzgórz na falistym płaskowyżu, około 30 mil od miasta Jringa, niedaleko dużej włoskiej misji Tosamagaga. Jeden z ojców tej misji imieniem Euzebio opiekował się nami, zanim przyjechał ks. Sajewicz, nauczył się całkiem dobrze mówić po polsku i był przez nas serdecznie lubiany. Największe problemy miał ojciec Euzebio ze spowiedzią i z trudnością uczył się nazw grzechów po polsku. Do Tosamagangi jeździliśmy też na zabiegi dentystyczne, ponieważ na początku dentysty w Ifundzie nie było.

W Ifundzie skończyłam sześcioklasową szkołę powszechną. Z powodu braku wykwalifikowanych wykładowców starszą młodzież z Ifundy wysłano do gimnazjum w osiedlu Tengeru lub Kidugala. Ja wyjechałam w 1944 r. do Kidugali, gdzie przygotowano dla nas internat.

Kidugala jest malowniczo położona na dwóch wzgórzach rozdzielonych rzeką. W okresie, kiedy Tanganika była kolonią niemiecką, Kidugala była ewangelicką misją. Po tej misji i odziedziczyliśmy wygodne murowane domki na sale szkolne i administracyjne.

Kidugala leży w „krainie lwów”. Lwy podchodziły nawet pod nasze osiedle. Byliśmy kiedyś świadkami tryumfalnego pochodu Murzynów przez osiedle z upolowaną lwicą na żerdzi. Był to widok raczej przerażający. Murzyni wyrzucali w górę dzidy i noże i wydawali przeraźliwie dzikie okrzyki radości „simba kufa” = lew zabity! Lwy porywają nie tylko bydło, ale zabijają też ludzi, kiedy z powodu starości nie mogą już z łatwością polować na dzikie zwierzęta. Dlatego też w okresie, kiedy podchodzą lwy, Murzyni palą na wioskach ogniska przez całą noc i biją w bębny i metalowe bańki po benzynie próbując hałasem odstraszyć drapieżników.

Wychowawca naszej klasy, profesor Regini, zabrał nas kiedyś na sawannę, na polowanie. Polował tylko kierownik osiedla a my byliśmy tylko świadkami (raczej smutnymi) zabicia zebry i antylopy. Ta ostatnia starczyła nam na kilka dobrych obiadów w internacie. Mieliśmy okazję zobaczyć bogactwo zwierząt na sawannach: gazy, antylopy, zebry i żyrafy, krokodyle w rzece i sępy czekające cierpliwie na drzewach akacji na łupy. Chciałam tam sobie umyć ręce w rzece. Towarzyszący nam Murzyn odciągnął mnie gwałtownie za ramię, wskazując dużego krokodyla w wodzie.

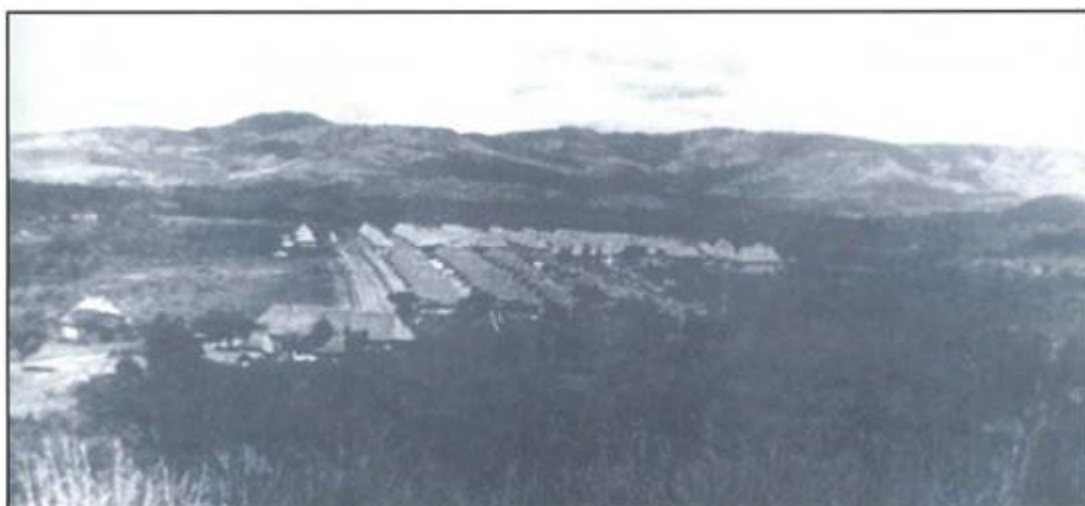
W życiu codziennym musieliśmy się bronić przed pchełkami ziemnymi tak zwanymi džigersami, które miały zwyczaj składanie jajeczek pod paznokciami nóg, które pozostawione powodowały infekcję, a nawet gangrenę. Czuło się wtedy mocne swędzenie i trzeba było wyciągnąć cały woreczek jaj spod paznokcia. Smarowanie stóp naftą odstraszało te owady.

Pomnik w Ifudzie

Internat w Kidugali

Widoki Kidugali, Zakończenie roku w Kidugali

Zdjęcia z polowania

Innym kłopotem były termity, nadzwyczajnie zorganizowane owady, które potrafiły zjeść książki, zeszyty i maty i żeby się ich pozbyć, trzeba było odszukać w głębinach ich kopców matkę, lub przynętą napuścić na nie mrówki, które zaciętą walkę z termitami zawsze wygrywały. Murzyni uważali matkę termitów za smakołyk.

Pod koniec naszego pobytu w Kidugali zaczęły się pożary w osiedlu wzniecane przez Murzynów. Podpalono tam kościół i odkręcono kran na końcu obozu, by zmniejszyć ilość wody w rurociągu. Pożar ugaszono, ale od tego czasu musieliśmy mieć nocne dyżury, by alarmować osiedle, gdyby zaczęło nam podpalać nasze strzechą kryte domki.

Zakończenie wojny zawiodło naszą nadzieję powrotu do wolnej ojczyzny. W społeczeństwie uchodźczym powstał rozłam na tle powrotu do Polski pod rządami komunistycznymi. Rząd londyński nie wypowiedział się jasno w tej sprawie. Anglicy zapewnili wszystkich, że nikogo nie będą repatriować. UNRRA, która próbowała namawiać do powrotu, zorganizowała misję złożoną z przedstawicieli ludności, która wyjechała w maju 1947 r. do Polski, by zbadać panujące tam stosunki. Episkopat polski był zdania, że uchodźcy powinni wracać. Misja przedstawiła sprawozdanie z podróży, ale większości nie nakłoniła do powrotu. Doświadczenia z deportacji do ZSSR, fakt, że nasze rodzinne Kresy Wschodnie wcielono do Sowieckiej Rosji i świadomość, że Polska dostała się pod komunistyczne rządy, nie zachęcały do powrotu.

Gdziekolwiek jednak znaleźli się byli uchodźcy, nie zapomnieli o kraju swego pochodzenia i starali się być pomocą dla Polski w każdy im dostępny sposób.

W ciągu trzech lat o koło 4 tysiące uchodźców wróciło do kraju głównie do swoich ojców, matek, rodzeństwa lub bliskich krewnych. Reszta rozjechała się po świecie.

W 1947 i 48 r. na mocy przyrzeczenia, jakie rząd brytyjski dał Polskim Siłom Zbrojnym w Anglii, wyjechało do Wielkiej Brytanii przeszło dziewięć tysięcy osób.

IRO, która powstała po zlikwidowaniu UNRRA, pomagała uchodźcom w osiedlaniu się w innych krajach, zapraszając komisje rekrutacyjne, które ich werbowwały do pracy. Do Kanady wyjechało 400 osób, do Francji prawie 600, do Australii prawie 1200. Do Kanady zaproszone zostały polskie sieroty w liczbie około 300. Biskupi kanadyjscy powierzyli opiekę nad tymi sierotami księdzu L. Królikowskiemu, autorowi książki „Skradzione dzieciństwo”. W Brytyjskiej Afryce osiedliło się na stałe około tysiąc osób. Obozy były po kolei likwidowane, poczynając od najdalej położonych od kolei i portów. Ludność przenoszono do innych osiedli. Ostatnie zlikwidowano Tengeru, które pod koniec było zlepkiem wszystkich obozów.

Gdziekolwiek jednak potem spotkają się ze sobą byli „Afrykańczycy” witają się jak przyjaciele. Byliśmy zżytą wspólnotą. Do kościoła, szkoły czy świetlicy szło się piechotą. Piechotą chodziliśmy na próby, na zbiórki, w odwiedziny do przyjaciół. Wszędzie było, blisko, co szalenie ułatwiało kontakty i organizację różnych imprez.

Łączy nas bardzo wiele: wspólne wspomnienia deportacji do Rosji, cudowny prawie wyjazd z ZSSR z armią generała Andersa, wieloletni pobyt na Czarnym Łądzie, gdzie przeżywaliśmy razem nadzieje i rozgoryczenia losu. Tam, w świetlicy, przy jedynym aparacie radiowym czekaliśmy wspólnie na wiadomości z frontu. Tam przeżywaliśmy wspólnie straszliwe wieści o zbrodni katyńskiej. Tam opłakiwaliśmy upadek Powstania Warszawskiego i tragiczną śmierć generała Sikorskiego. Tam dotknęło nas rozgoryczenie z powodu zdrady naszych aliantów w Jaltcie.

Teraz witamy się jak przyjaciele, bo na Czarnym Łądzie minęło sześć naszych młodzieńczych lat, lat, które rodzą przyjaźni więzy najserdeczniejsze...

Opracowała Danuta Krzaniak.

Ottawa, 3 maja 2005 r.

P.S.

W czasie dyskusji nad referatem dowiedzieliśmy się, że fundusze Rządu Polskiego na wspierani polskich celów pochodziły częściowo z obniżonego żołtu polskiego wojska. Przez dodanie tej wiadomości chciałabym wyrazić serdeczną wdzięczność polskim żołnierzom, którzy już w Rosji Sowieckiej dzielili się z wygłodzonymi cywilami swoim przydziałem żywności, której sami nie mieli za wiele.

Książki, na których oparta była pogadanka o polskich osiedlach w Afryce Wschodniej podczas Drugiej Wojny Światowej.

1. Tułacze Dzieci -Album Fundacji Archiwum Fotograficznego Tułaczy. Warszawa 1995 r.
2. „Polska Szkoła na Tułaczach Szlakach” Album Fundacji Archiwum Fotograficznego Tułaczy. Warszawa 2004 r.
3. „Gdzie słoń a gdzie Polska?” Wacław Korabiewicz. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
4. „Safari przez Czarny Łąd” Wiktor Ostrowski. Wydawnictwo „Gryf” Londyn.
5. „Skradzione dzieciństwo” Ks. Lucjan Królikowski. Father Justin Rosary Hour, Buffalo N. Y.
6. „Wędrowniczki z Kidugali” Leokadia Kondratowicz-Kordas Kurier Press, Perth, Australia.
7. Biuletyn Nr 2 i 3 Towarzystwa „Klubu pod Baobabem” we Wrocławiu.
8. „Polskie Duszpasterstwo za granicą” Persja i Afryka Brytyjska w latach 1942 -1950. Reportaż napisany przez kapelana W.P.

Sylwester Krzaniak

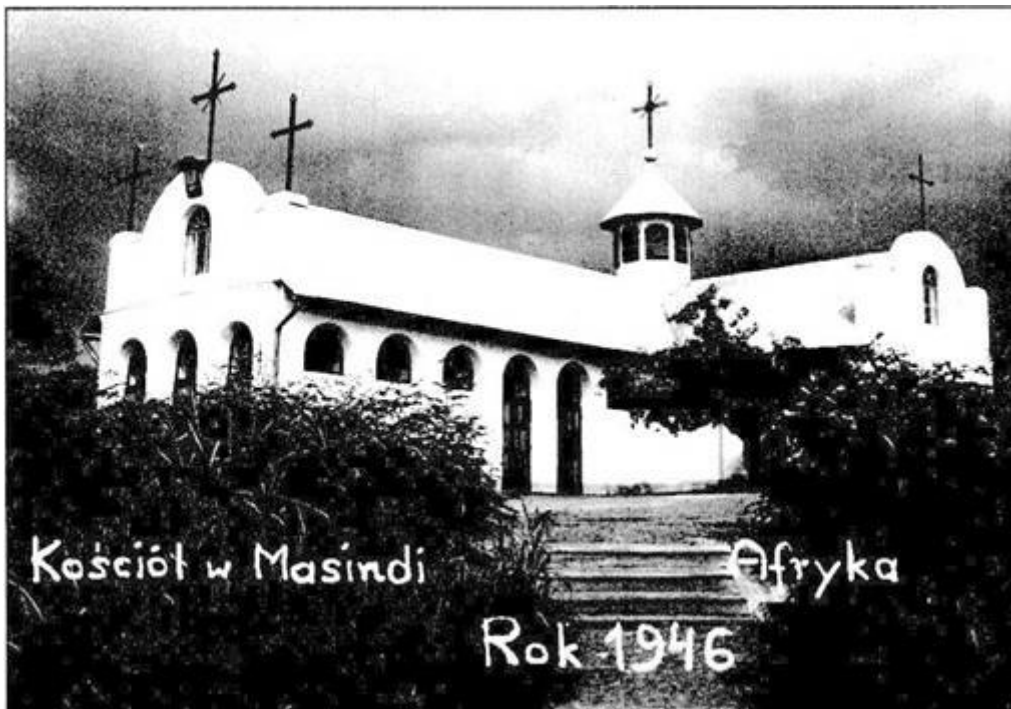
**POLSKIE OSIEDLA DLA UCHODźCÓW W AFRYCE
WSCHODNIEJ
PODCZAS DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ
CZĘŚĆ DRUGA**

Pogadanka Historyczna Nr 182

Kolo SPK Nr 8

Ottawa, 3 maja 2005 r.

https://www.spkottawa.ca/polski/referaty/Polskie%20Osiedla%20w%20Afryce_2.htm

Kościół w Masindi

Harcerskie Wspomnienia z Osiedla Masindi-Uganda

Harcerstwo powstawało i rozwijało się we wszystkich osiedlach polskich w Afryce, prawie że tak samo, aczkolwiek osiedla były oddzielone od siebie tysiącami kilometrów i nie miały z sobą prawie wcale kontaktów. Głównym powodem tego było ogromne podobieństwo Polaków w Afryce, które ich łączyły. Wszyscy pochodzili ze wschodniej części Polski okupowanej przez bolszewików, wszyscy byli wywiezieni w głąb Rosji i wszyscy składali się z małej grupy szczęśliwców, którym udało się wydostać z nieludzkiej ziemi wraz z Wojskiem Polskim w drodze na Bliski Wschód. Łączyły ich również ogromne umiłowanie Ojczyzny i wielka wiara w powrót do wolnej i niepodległej Polski.

Była to ludność składająca się typowo z dzieci i kobiet z niewielkim dodatkiem mężczyzn, którzy tylko, dlatego znaleźli się w Afryce, bo byli nie zdolni do służby wojskowej. Były to tzw. rodziny wojskowe, bo ktoś z rodziny najczęściej ojcowie i bracia służyli w Polskich Siłach Zbrojnych na Środkowym Wschodzie.

Trzeba od razu podkreślić, że wśród dzisiejszych słuchaczy są obecni członkowie Armii Gen. Andersa, nasi Kombatanci. Są także moi koledzy z Afryki, z którymi uczestniczyliśmy w tych samych kursach, harcach i obozach harcerskich. Są też harcerki z Masindi.

Zaczątki harcerstwa w Afryce

Właściwie nie można przypisać powstania harcerstwa w Afryce jakiejś jednej przyczyny. Cała młodzież garnęła się do harcerstwa, tak samo, jak do szkoły, nauki i kościoła. Uważano powszechnie, że wykształcenie, zdobycie zawodu i w wyrobienie dobrego charakteru jest najlepszym sposobem służenia Bogu, Ojczyźnie i społeczeństwu.

Powstawały, więc gromady zuchów, drużyny harcerskie, które na początku miały zwykle częściowe tylko charakterystyki ruchu harcerskiego, a więc umundurowanie, musztrę, udział w obchodach, Bożego Ciała, warta przy grobie Chrystusa, czytanie komunikatów radiowych w szpitalu i wycieczki terenowe. Nie było bowiem instruktorów i pełny system wychowania harcerskiego musiał poczekać aż do czasu, kiedy instruktorzy zostaną przystani z wojsk polskich. Wymagano jednak odpowiedniej postawy moralnej odpowiedzialności i miłości Boga i Ojczyzny. W harcerstwie było około 80% młodzieży, czyli ponad 25% całej ludności.

Trzeba tu może dodać, że przed II Wojną światową tylko 10% młodzieży było zrzeszonych w harcerstwie. Popularność harcerstwa wzrosła znacznie w czasie wojny, tak w Kraju, jak i za granicą.

Zaznaczyć należy jeszcze inny ważny aspekt sprzyjający rozwojowi harcerskiemu. Z Armią Polską 1942 roku z Rosji Sowieckiej wyjechało wielu instruktorów harcerskich i starszych harcerzy. Zasilili oni istniejące już początki harcerstwa powstającego na Środkowym Wschodzie, tworząc jeden Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP).

Na Walnym Zjeździe 19.07.1942 roku uchwalono Deklarację Ideową Związku, Regulamin i Wytoczne programowe, oraz cele harcerstwa jak np. walka o niepodległość i dążenie do powrotu do wolnej Polski. Wybrano również władze ZHP i uznano nadrzędność Naczelnego Komendanta ZHP w Londynie. Przyjęto również przedwojenną strukturę związku. Wyznaczono Komendantów ZHP na Bliski Wschód, Indie i Afrykę.

Czyli można powiedzieć, że całość powstawania harcerstwa odbywała się jednocześnie na dwóch poziomach: Władze ZHP uformowały się i scalily na Środkowym Wschodzie, a jednocześnie i nie zależnie w tym samym czasie w Afryce powstawały drużyny harcerskie i gromady zuchowe na tych samych zasadach, co w przedwojennej Polsce, tak dalece, jak to niektórzy pamiętali. Nie było bowiem w Afryce, jak to już wspominałem odpowiednio przygotowanych instruktorów systemu wychowania harcerskiego.

Życie harcerskie ożywiło się ogromnie z chwilą przystania przez wojsko Polskie do Afryki, a w tym i do Masindi harcmistrza Wiktora Szyryńskiego, phm Romualda Rzędziana i phm Ignacego Koziola. Posypały się kursy harców, kursy zastępowych i drużynowych i obozy harcerskie. Najdłużej z nami przebywał w Masindi Ignacy Koziół, bardzo rzutki i energiczny podporucznik, z którym spędziłem wiele przyjemnych przeżyć na obozach harcerskich, wyjeżdżając czasem daleko na obozy harcerskie do Budongo, Kisubi, Hoimy, Masindi, i na Złot Wschodnioafrykański w Kazi nad jeziorem Wiktorii. Złot Wschodnioafrykański (Jamboree) był organizowany przez Skauting angielski w 1946 roku.

Chciałbym zwrócić uwagę Państwa na bardzo ważny aspekt reakcji byłych afrykańskich polskich uchodźców, na potrzeby ludności Afryki i chęć spłacenia jakoby zaciągniętego długu.

KOSCIÓŁ W MASINDI

Jednym z przykładów jest odrestaurowanie kościoła zbudowanego przez Polaków w byłym Osiedlu Masindi i oddanie go do użytku ludności tubylczej.

Ten kościół, pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny Królowej Korony Polskiej, papież Jan Paweł II będąc w Ugandzie w 1993 roku, podniósł do godności Maryjnego sanktuarium, obecnie miejsce pielgrzymek ku czci Najświętszej Marii Panny.

Ksiądz Jan Marciniak, którego spotkaliśmy osobiście na zjeździe afrykańczyków w Leicester w Anglii, oprócz posługi kapłańskiej w tym kościele, opiekuje się polskimi cmentarzami i jest w kontakcie z naszym Komitetem Pomocy Polskim Misjom, który działa w Ottawie ponad 30 lat.

Drugim przykładem jest, ks. Jacek Rejman, który jest także w kontakcie z naszym KPPM. Pracuje on w Arushy, (byłe osiedle w Tengeru), a na którego zwróciła dodatkowo naszą uwagę p. Zofia Kolberg, która pomaga ks. Rejmanowi w realizowaniu zamiarów zbudowania ośrodka dla dzieci więźniarek i sierot po zmarłych rodzicach na AIDS. Tak więc reagujemy z wdzięcznością dla wszystkich, których Opaczność Boża, postawiła przed nami, kiedy byliśmy w potrzebie.

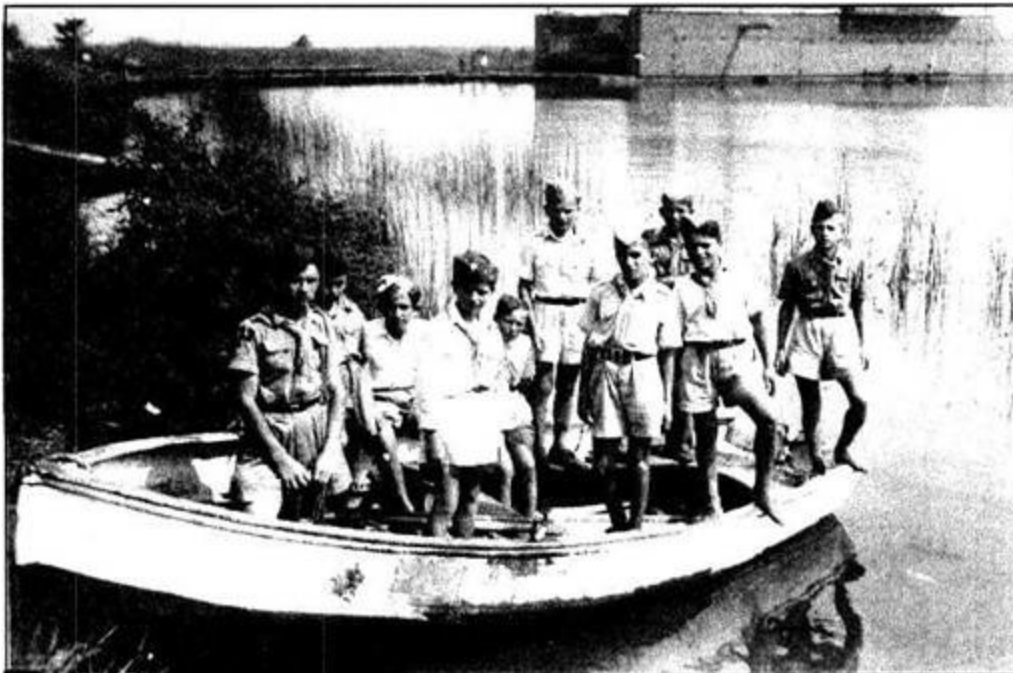
Ogólny widok cmentarza: Polscy młodzi wolontariusze przy naprawie grobów

Mapa Ugandy

Drużyna im. W. Sikorskiego w Masindi

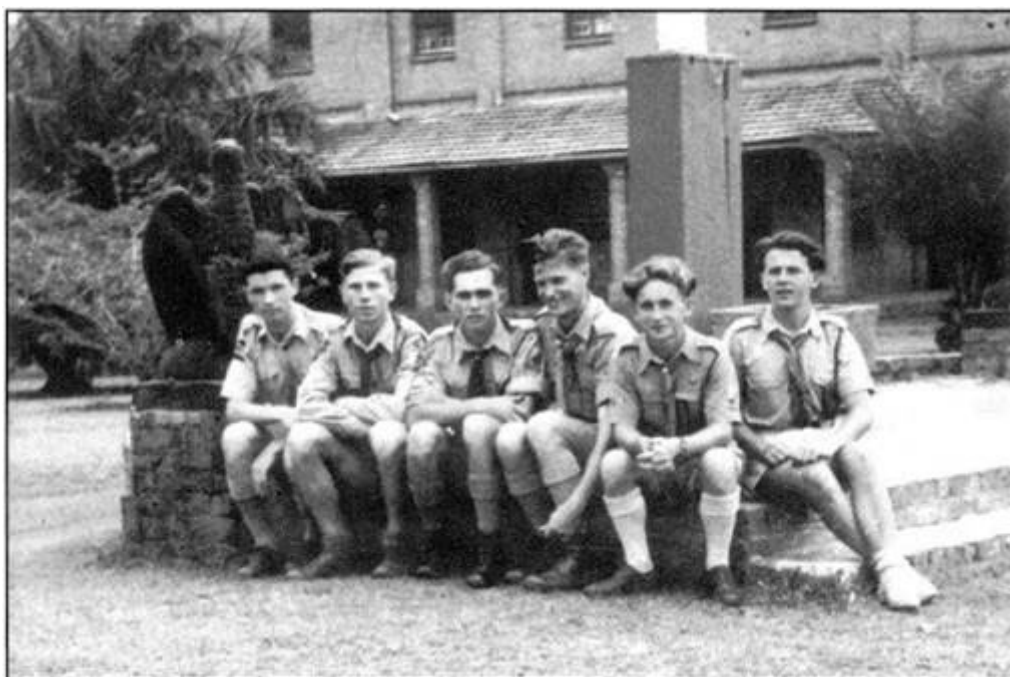
Butiaba nad Jeziorem Alberta 1945 r.: harcerze z obozu w Budongo

Hoima Uganda w 1945 r.

Hoima w 1945 r.

Kisubi 9 IV 1947 r.

Złot Afryki Wschodniej

Największym wydarzeniem harcerstwa polskiego był udział w Jamboree w Kazi. Największym zaś osiągnięciem był nasz udział w pokazach harcerskich na zakończenie zlotu w obecności wielu dygnitarzy i różnych gości z całej Wschodniej Afryki.

Ilu było uczestników na zlocie, nie pamiętam. Było dobrych kilkaset. Polski obóz składał się z około 100 uczestników w tym dwie drużyny z osiedla Masindi, jedna z Koji i jedna z Tengeru.

W układzie programu pokazów harcerskich na zakończenie zlotu Komenda Zlotu zapomniała o polskim obozie. Dopiero wieczorem w przed dzień pokazów, o których nie wiedzieliśmy, przybiegł do nas goniec z Głównej Komendy zlotu i powiedział, że zapomniano o nas w programie pokazów całego Jamboree „na jutro”, ale dano nam 10 minut na końcu programu — czy zechcielibyśmy coś drobnego przygotować w ramach tego pokaz. Zapadła krótka cisza. Odezwał się phm. Koziół oznajmiając - 10 minut to jest masa czasu — za 10 minut możemy zbudować cały obóz!

Goniec trochę zmieszany pobiegł do komendy. Spojrzeliśmy po sobie — zbudować obóz za 10 minut? Pod harcmistrz Koziół uśmiechnął się i powiedział: słowo się rzekło, musimy się szybko zabrać do przygotowania, bo niedługo będzie ciemno!

W trakcie przygotowywania i uzupełniania namiotów wrócił goniec z komendy zlotu, oznajmiając, że komenda nie jest pewna, czy zrozumieliśmy, że na cały pokaz mamy tylko 10 minut. Odpowiedź brzmiała: zrozumieliśmy i powtarzamy — w ciągu 10 minut pokażemy, jak się buduje obóz harcerski. Goniec pobiegł z powrotem.

Jamboree w Kozul Nara Kazi II

Przeprowadziliśmy chyba trzy próby postawienia obozu, uzupełniając i ulepszając, co trzeba. Zaczęło się mocno ściemniać. Pobiegliśmy jeszcze na boisko gdzie miał się odbyć pokaz zlotu. Zamaskowaliśmy namioty, wróciliśmy do obozu i udaliśmy się na spoczynek.

Następnego dnia po defiladzie, cały zlot zebrał się wokół boiska i każdy obóz popisywał się przed zlotem i zaproszonymi gośćmi. Tuż przed naszym wystąpieniem, obóz z Zanzibaru pokazywał, jak się stawia namiot. Zajęło im to 20 minut. Z grupą skautów z Zanzibaru żyliśmy się trochę bliżej, jeżeli czas pozwoli, opowiem Państwu o dwóch ciekawych zdarzeniach.

Kierujący pokazami „skaut master” podszedł do nas, oznajmiając, że przyszła kolej na polski obóz. Po pewnym wahaniu zapowiedział: A teraz Polacy zbudują coś w rodzaju obozu harcerskiego.

Na gwizdek wypadła grupa naszych harcerzy z namiotami. Szybko postawili trzy trzy-masztowe namioty. Z lasek harcerskich zbudowali bramę obozu, maszt na flagę i kuchnię.

Również z lasek i liny zmontowali ogrodzenie obozu. Szybko zebraliśmy się zastępami przed namiotami i złożyliśmy raport obożnemu, że obóz gotowy. Wciągnięto flagę na maszt, obóz stał na baczność. Poczekaliśmy kilka sekund i na rozkaz obożnego: zlikwidować obóz, rzucili się wszyscy do likwidacji jak polska konnica pod Somosierrą i znikli.

Zapadło długie milczenie. Widownia była zupełnie zaczarowana i zaskoczona błyskawicznością naszego pokazu. Ciszę przerwał „skaut master” oznajmiając: to wszystko trwało 3 minuty 50 sekund! Teraz dopiero zerwały się oklaski i wielkie krzyki uznania.

Wieczorem przybiegł znowu goniec z Głównej Komendy z prośbą, żeby następnego dnia po obiedzie jeszcze raz Polacy zbudowali ten obóz na prośbę całego Jamboree. Zrobiliśmy to z przyjemnością, ale tym razem zajęło to nam 4 minuty i 10 sekund.

Opowiem teraz o dwóch ciekawych zdarzeniach związanych z Zanzibarem. Opowiadano nam, że w Zanzibarze urodziła się jednemu z wielkich „czifów” biała murzynka, którą nazwano Poland.

Druga historia jest zgoła niesamowita. Będąc studentem w Irlandii, wyjechałem do Anglii do Londynu, aby zarobić trochę pieniędzy. Owego lata pracowałem na nocnej zmianie w fabryce lodów „Walls’a”. Było to około roku 1954. Obok mnie pracował Murzyn. Nie wiem, dlaczego zwróciłem się do niego w języku swahili „mpola” (zwolnij). On rzucił wszystko, przybiegł do mnie i wykrzyknął „czy pan mnie poznaje”! Pomyślałem skrycie, oszalał czy co, skąd, że ja mogę go znać. On wykrzyknął: Ja byłem w Jamboree w Kazi w 1946 roku. Nasz obóz był u was na obiedzie i wy byliście u nas. Jaki mały jest świat.

A ja te dzieci tak kochałem...

Przybycie polskich sierot z Tengeru do Kanady

Jadwiga Kisielewska

- Ja byłem ostatnim rzutem do Tengeru. No i tam trzeba było się ulokować. Przeznaczyły nas do tych bloków, gdzie się mieszkało itp. No i zaczęło się właśnie normalne życie, że tak powiem. Tam już była świetlica, do której się chodziło, muzyki się słuchało, rozmawiało się, tańczyło się. A poza tym, lekcje były jak normalne lekcje.

To było właściwie na tle Kilimandżaro. Z daleka codziennie widziało się Kilimandżaro. Tam właśnie poważnie do zuchów się należało, [dziewczynki] starsze chodziły. Stamtąd były różne wycieczki.

Michał Bortkiewicz

- Chodzili[śmy], jeździli[śmy]... Koło Kilimandżaro była taka misja Kilema. Tam był niemiecki ksiądz i polska zakonnica. Oni mieli ładny kościół, w ładnym miejscu, wysokie [wysoko położone]. Był taki krzyż. Oni mówią, że postawili ten krzyż bo była posucha kiedyś. To modlili się przy tym. Tam słonie przechodziły przez te ich pole. Góra, lasy, zwierzęta. Tam chodzili[śmy] czasami całą defiladą, może z 200, szli[śmy] pod inną górę. Meru się nazywa. Tam była taka rzeczka, taka tama, pływać. Już skakali[śmy], Tarzana [udawaliśmy].

Stanisław Szymański

- Ja płaczę... Bo wspomniało się rodziców. I że sam... Chociaż nie byłem sam, bo to wszystko moi... tak jak bracia byliśmy wychowani. Ale wszystko jedno. Były smutne czasy tak samo, przez to tylko samo, że człowiek jest samotny już na świecie.

- Pani kierowniczka obozu [sierocińca], ona od początku, jak przyjechała tam, to się zaopiekowała swoimi tymi dziećmi [podopiecznymi] i zorganizowała teatr. Tańce itp. To się wyjeżdżało do jakichś tam miejscowości angielskich i im się tańczyło te polskie tańce itp. Ona musiała szyć wszystkie te stroje, bo tego była dość duża grupa.

- W pewnym momencie, jak jeszcze byliśmy w Afryce, to nas się pytali, gdzie ty byś chciał pojechać. Ja mówię: „Do Kanady”. Po prostu dlatego, że czytałem książkę „Kanada pachnąca żywicą”. I to mnie tak pociągało, ta natura i to wszystko, i Indianie tak samo. Że ja tutaj bym chciał. Wybrałem Kanadę raczej zamiast Anglię czy Amerykę, Stany Zjednoczone. No i jedno życzenie, co mi się sprawdziło, że do Kanady przyjechaliśmy.

o. Łucjan Królikowski (OFM)

- Szukano kogoś, kto by z panią Grosicką pojechał, jakiegoś mężczyznę, który zna język i kocha te dzieci. Szukano właśnie takiego lidera dla sierocińca. I nikt się nie zgłaszał, każdy się bał komunistów. Bo wiedzieliśmy, że z chwilą kiedy opuścimy obóz, to jesteśmy na tasce losu. A ja te dzieci tak kochałem... że jedną noc... A był już ten deadline, trzeba było zdecydować. Więc całą noc przewracałem się na boku. Jeden głos mi mówi: „Jedź”. Drugi: „Nie jedź”. „Jedź”. „Nie jedź”. „Jedź”. „Nie jedź”. No i na drugi dzień rano wstałem i poszedłem do biura i powiedziałem: „Pojadę”.

Alfons Kunicki

- Myśmy Królikowskiego poznali po drodze do Kanady. Ja go poważałem, tyle co zauważyłem o nim. Ale niekoniecznie się zgadzałem z nim. Dzisiaj jak patrzę na niego, to taki chłopczyk 30-letni, to chłopczyk no, wpięty seminarium, nowy ksiądz, że on potrafił podjąć wszystko na swoje bary. On nas pokochał tak jak swoją... [rodzinę]. „Ojciec” Królikowski – to mu nawet pasuje.

- Przyjazd Wawrzyńcem [Rzeką Świętego Wawrzyńca] do Quebecu. Ten krajobraz, wrzesień, cały las stoi w purpurze, w żółtym, zielonym. Coś tak pięknego, że uraczająco [zachwycająco]. Ja mówię, do dzisiejszego dnia widocznie, ten moment został ze mną, że ile razy gdziekolwiek jadę, jak zamknę oczy, to widzę jak my dojeżdżamy do Kanady.

- Jak w Halifaxie wysiedliśmy, te pakunki musieliśmy rozpakowywać, a to wszystko było... zero wartości miało. Jadąc pociągami z Halifaxu ta natura mnie bardzo pociągała. Ale raczej... Uczucie było bardzo dobre z tą obawą, że gdzie my się dostaniemy właściwie.

- Umieściłem te dzieci w rozmaitych szkołach kanadyjskich, w diecezji montrealskiej. To były przeważnie małe miasteczka, gdzie rozmaite zgromadzenia zakonne miały swoje szkoły. One przyjmowały nasze dzieci za darmo, za darmo. Myśmy nic nie płacili. A kiedy trzeba było płacić, np. na odzież, czy lekarza, no to znaleźli się albo dobroczyńcy jacyś, albo też arcybiskup musiał płacić. On płacił w ten sposób, że robiono zbiórkę raz czy dwa razy do roku we wszystkich parafiach archidiecezji montrealskiej, no i z tych pieniędzy to wszystko opłacano.

- Właściwie to była prywatna szkoła, w której przeważnie były córki bogatych farmerów. One przychodziły tam, mieszkaly cały miesiąc. Z tym, że rodzice mogli przyjechać do nich raz w tygodniu. Przywozili im ciasto, cokolwiek tam kto lubiał. I raz na miesiąc były takie kotzedimta???08:00??? To były wakacje takie – dwa, trzy dni. One wtenczas wyjeżdżały, a ja zostawałam w konwencie, jako że nie miałam... A do Montrealu, to nie mogłam zapłacić biletu, no nie było pieniędzy, tak że tam zostawałam.

- Ja byłem w szkole. Jak by to nazwać... Boarding school... - taki internat. Tam się mieszkalo i do szkoły chodziło.

- Dzieci były... Chłopcy przeważnie wybierali mechaniczne szkoły. Bo już mieli początki tej nauki w Afryce. No a poza tym chłopiec zawsze lubi tak majstrować. Oni się wyuczyli na takich majstrów! Potem pracowali przeważnie w liniach lotniczych i zarabiali kokosowe sumy.

Niektóre dziewczęta chodziły do szkół angielskich biznesowych. Nawet dla francuskich kanadyjek to też biznes był w języku angielskim przeważnie. Kilka dziewcząt poszło do szkół pielęgniarstwa.

- Skończyłam... Oni to nazywają – średnia szkoła, która te dziewczynki przygotowywała do prowadzenia domu, że tak powiem. To była straszna trauma dla mnie bo dotychczas właściwie mieszkalam i byłam razem z osobami, które to samo przeszły, co ja. Właściwie nic nie miały. I raptownie się znalazłam w środowisku normalnych... Mają rodziców, przyjeżdżają do nich, dają im... A tutaj nikt do mnie nie przyjeżdża, bo ksiądz Królikowski i Dostaler nie mogli do mnie przyjeżdżać co tydzień bo mieli inne jeszcze dziewczynki do odwiedzania. Tak że właściwie tutaj dopiero wyszło taka frapująca między tą sierotą, a normalnym dzieckiem.

- To była szkoła. Ja jako maszynista chciałem być, znaczy się przy obróbce żelaza i stali. Ja byłem tokarzem całe życie moje. Nauczyłem się, tam mój początek był. Tam długo nie byłem, bo to było dla nas bardzo smutno, bo całkiem byliśmy oddzieleni. Trzech nas było tam oddzielonych od całej grupy. Poprosiłem księdza, tego francuskiego, który się nami tak samo opiekował tutaj w Kanadzie, czy by nie mógł mi miejsca w Montrealu znaleźć. To on mi znalazł w Montrealu szkołę. W pewnym momencie tam w szkole profesor do mnie mówi... Była obiadowa pora. Mów: „Po obiedzie przyjdiesz tu i pójdziemy do kuźni. Ogrzejemy ten pręt i ten kształt musimy wygiąć tak jak tutaj na rysunku jest, tego pręta. On się trochę spóźnił z tą swoją obiadową porą, a ja już znałem to, jeszcze w Afryce jak rozgrzać żelazo do pewnego stopnia, nie za bardzo, bo iskry jak idą, to już palone jest i wygiąłem to. Jak on przyszedł, mówi: „Gdzieś ty to się tak nauczył?”. Ja mówię, że w Afryce. You were... On mówi po angielsku: „Ty pojechałeś do Afryki, żeby tego się nauczyć?”. Nie chciałem mu całej historii mówić...

Scenariusz i realizacja

Anna Hejczyk-Gołąb

Mariusz Solarz

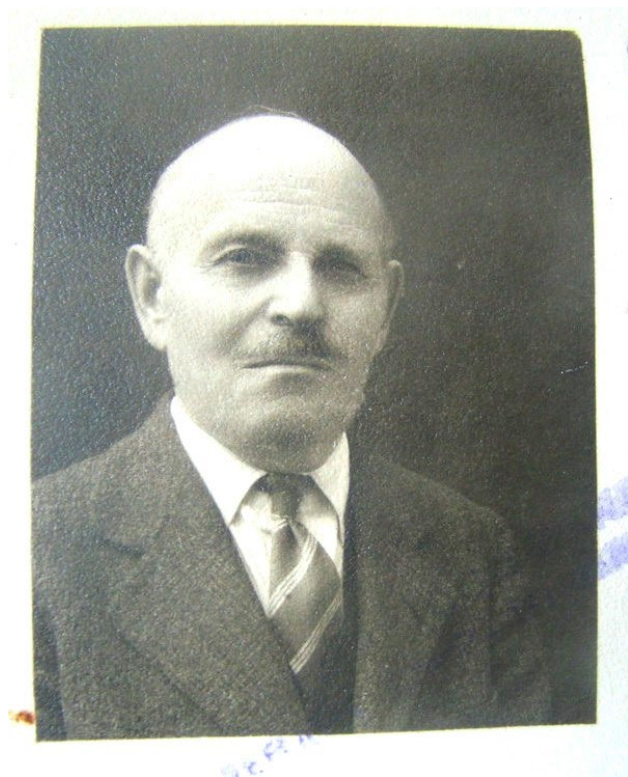
Kraków

Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń i Przesiedleń

2025

TENGERU-Wspomnienia

W „Wiadomościach bocheńskich” jesień 2009 znalazła się wzmianka o obozie uchodźców polskich w Tengeru (wtedy Tanganika, obecnie Tanzania), wywiezionych z Ukrainy do Kazachstanu, do którego trafili państwo Józef i Maria Langerowie. Spróbuję pokrótce przybliżyć Czytelnikowi bolesną wędrówkę Polaków oraz opowiedzieć jak dotarli na Czarny Łąd.

Gdy po zawarciu układu Sikorski - Majski dnia 30 lipca 1941 roku w Londynie, między Polską a ZSRR, gen. Władysław Anders formował armię polską, do obozów wojskowych przybywała także ludność cywilna wywieziona przez Sowietów na daleką Syberię i do Kazachstanu. W 1942 r. wraz z armią Andersa Polacy zaczęli opuszczać Związek Radziecki i trafiali między innymi do Indii, Iranu, a także do Afryki Wschodniej.

W latach 40-tych około 20 tysięcy naszych rodaków, głównie kobiet i dzieci oraz mężczyzn niezdolnych do służby wojskowej, znalazło schronienie w tej części kontynentu afrykańskiego, w koloniach brytyjskich.

Pierwszy transport liczący 1,4 tys. przesiedleńców przyłynął do portu Tanga w Tanzanii (wtedy Tanganika) dnia 27 sierpnia 1942 roku.

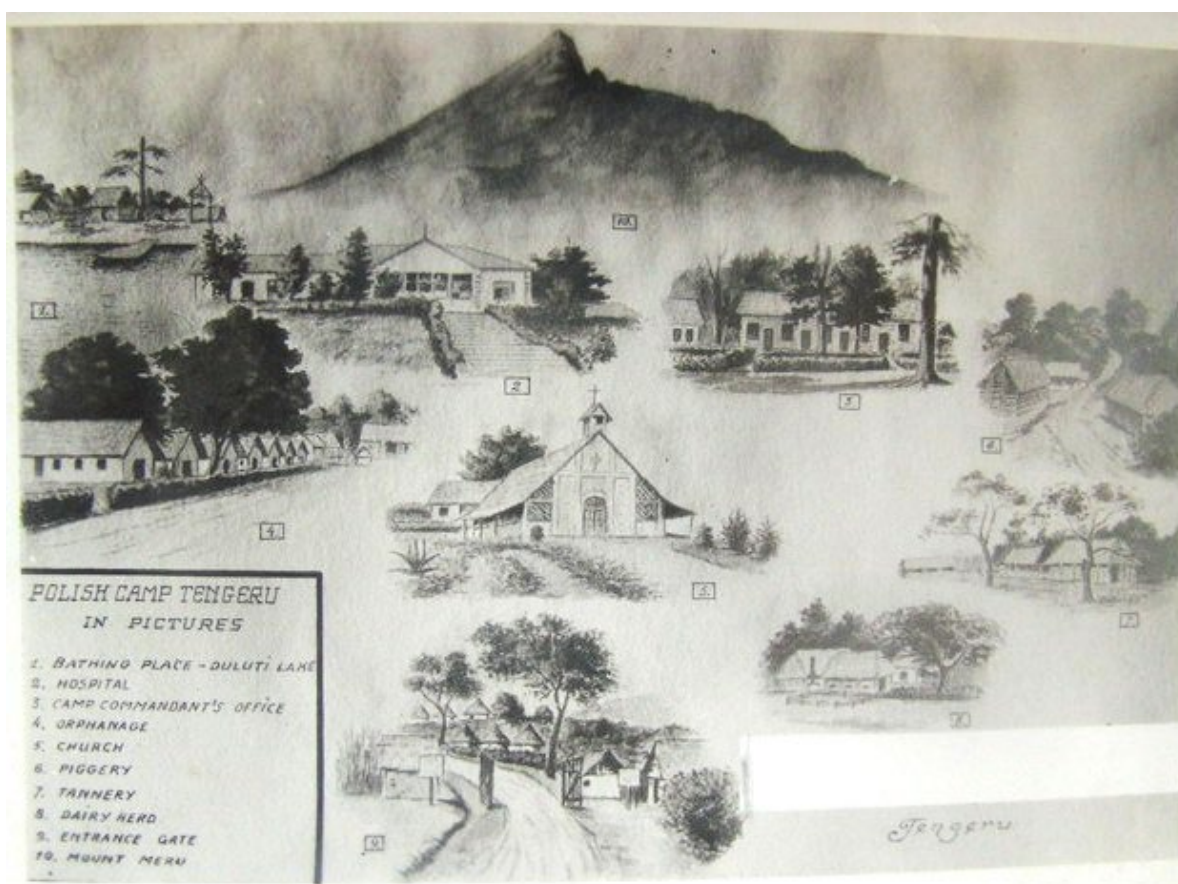
Założono 22 polskie osiedla, a w największych mieszkało do kilku tysięcy osób. Obóz w Tengeru, był właśnie takim dużym skupiskiem polskich uchodźców zwolnionych z sowieckich łagrów. Przybyli do Afryki wyczerpani długą tułaczką przez Rosję, Persję i Indie. Wędrowali różnymi drogami, wielu z nich zmarło w drodze, wielu zmarło w obozie Tengeru w latach 1947-48.

Lynne Taylor – profesor Wydziału Historii Uniwersytetu Waterloo w Kanadzie – jest autorką przejmującej historii dzieci, które wraz z rodzinami zostały wysiedlone z Kresów Wschodnich i po dramatycznej wędrówce znalazły się w Afryce.

Dzieci te były jednymi z pierwszych mieszkańców obozu w Tengeru.

„Obóz w północnej części Tanganiki, w pobliżu miasta Arusza, był w owym czasie jedną z największych placówek tego typu: dał schronienie pięciu tysiącom uchodźców, a na jego terenie działały dwa sierocińce. Był położony na południe od równika, mniej więcej osiemdziesiąt kilometrów od Kilimandżaro i praktycznie u podnóża góry Meru, wysokiej na 4566 metrów. Wedle słów ojca Królikowskiego, który mieszkał w Tengeru i prócz pełnienia innych funkcji udzielał się także w sierocińcach, obóz przypominał ogromny park usiany drzewami oraz „koloniami kaktusów i agaw”, w których cieniu stały nieduże chaty. Pośrodku obozu znajdował się kościół. Były też sale zabaw, szkoły oraz amfiteatr ulokowany w naturalnym zagłębieniu terenu, a także sklep, biura administracji, magazyny i rezydencja brytyjskiego oficera, który kierował obozem.

Dalej ciągnęły się plantacje kawy, papai i kukurydzy. Położony opodal szpital i farmę obsługiwali mieszkańcy obozu”.

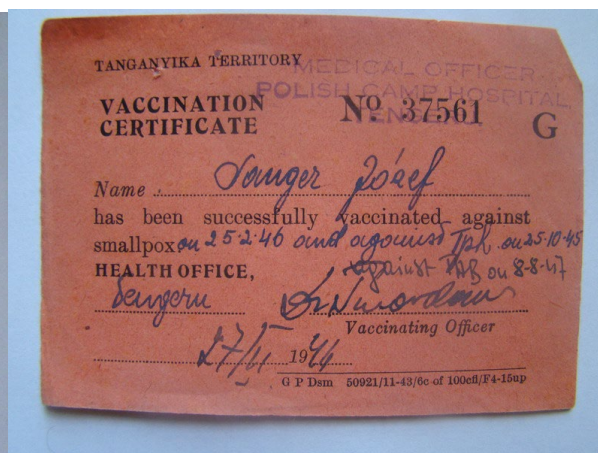
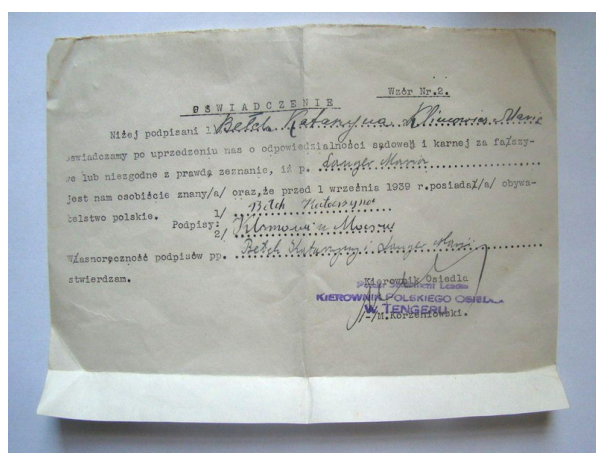

Zachowane przez Marię i Józefa Langerów zdjęcie każe nam przypuszczać, że prawdopodobnie pracowali w tym gospodarstwie.

Zostało ono później przekształcone przez Brytyjczyków w stację badawczą i wreszcie w szkołę rolniczą (Tengeru Livestock Training Institute). Ponadto w obozie była świetlica dla młodzieży, gdzie odbywały się wieczorki taneczne, klub YMCA, drużyna piłkarska, zespół teatralny, chór, orkiestra dęta, korty tenisowe i organizacja harcerska (skauting), która w swoich wyprawach dawała młodzieży wspaniałe lekcje geografii. Komendantem obozu był Anglik płk Minnery, a kierownikiem polskiego osiedla M. Korzeniowski.

Obydwa te nazwiska figurują na dokumentach Marii i Józefa Langerów.

Pan Mieczysław Pożarski z Olsztyna, był jednym z mieszkańców obozu w Tengeru. Jak wielu innych Polaków Pan Mieczysław odbył wraz z rodzicami i sześciorgiem rodzeństwa tragiczną wędrówkę przez Syberię, Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenię, Persję, Indie i Afrykę. Ojciec został aresztowany jeszcze w ZSRR, matka z sześciorgiem dzieci przedzierała się przez wspomniane wyżej kraje, po drodze tracąc po kolei czworo dzieci z powodu głodu i chorób. Pan Mieczysław i jego siostra przetrwali dzięki temu, że udało im się dostać do szkoły junaków - Mieczysław w Kiermino i Narpaju, kilkaset kilometrów od Buchary, Kazimiera w Karkin Batasz, także w Uzbekistanie - trafili potem do Persji i poprzez Unię

Południowej Afryki, gdzie przybyli na początku 1943 roku, dotarli do obozu w Makindu w Afryce Wschodniej.

„W 1945 roku wezwano nas z siostrą Kazimierą do biura komendy obozu i poinformowano, że nasza mama po pobycie w Karaczi i Bombaju znajduje się w osiedlu polskim Tengeru w Tanganice. Toteż niedługo po odbyciu kwarantanny w Makindu na granicy parku narodowego nastąpiło spotkanie. Spotkaliśmy naszą mamę.”

Chociaż rodzina poniosła wielką stratę, pobyt w Tengeru jest wspominany przez Pana Mieczysława z nostalgią, gdyż obfitował w mnóstwo przygód, a przyjaźnie tam zawarte przetrwały do dziś.

„W Tengeru dyrektorem mego gimnazjum był bardzo wymagający, lubiący dyscyplinę i porządek delegowany z wojska, pan Feliks Dudczak. Woźnym był były kawalerzysta wachmistrz Kiszka, o pięknych, sumiastych wąsach i złotym sercu. Jeśli coś poważnego przeszkobiło się i groziło stawianie się przed obliczem dyrektora Dudczaka, to najpierw pokornie meldowało się u pana wachmistrza.

Jak się zwracało – panie sierżancie, zamiast wachmistrzu, sprawa była przegrana, a jeśli meldowało się – panie wachmistrzu, było się ”ochrzanionym, odpowiednio pouczonym” i już po sprawie. Muszę przyznać, że często stawałem przed obliczem pana wachmistrza.”

Wśród wielu egzotycznych i niezmiernie barwnych wspomnień z tego łobuzerskiego okresu pobytu w Tengeru ciekawe jest wspomnienie o meczach piłki nożnej:

„Mieliśmy dobry zespół piłkarski. Uczestniczyliśmy w rozgrywkach o puchar pułkownika Minnorego, Komendanta Osiedla. W spotkaniach regularnie uczestniczyły drużyny: angielska, hinduska, grecka oraz wojskowa drużyna w składzie 10 Murzynów i 1 Anglik, który był kapitanem zespołu... Na spotkanie piłkarskie w Arusha i Moshi przychodzili licznie Murzyni z różnych szczepów: Meru, Arusha, Samburu, a nawet Kikuyu i Wachima. Masaje przybywali w pełnym rynsztunku wojownika, z dzidami, łukami, pangami, fimbami, tarczami, pomalowani na barwy bojowe. Kibicowali wspaniale i bardzo obiektywnie. Zawsze kiedy graliśmy z Anglikami lub Hindusami skandowali ”Polanda, Polska cieza mzuri ampira” (dobrze gracie w piłkę). Kiedy zwyciężaliśmy, podskakiwali, bębnilili i wołali „mzuri, mzuri Polska”. Jeśli przegraliśmy spotkanie, pocieszali „akuna matata” (nie ma problemu).

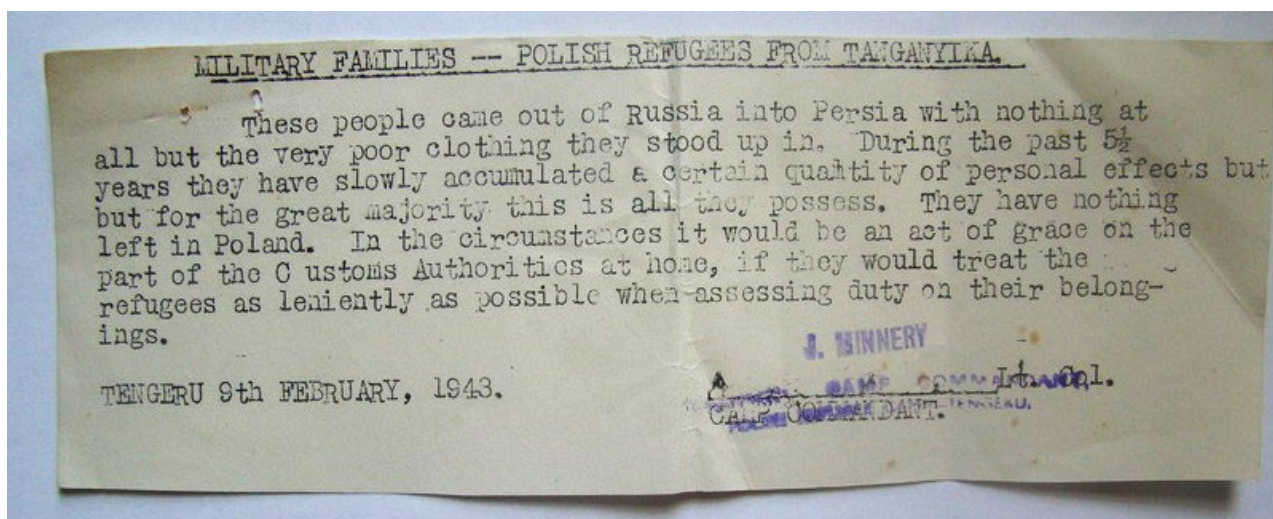
Po latach spędzonych w Tengeru, polscy uchodźcy wracali do Polski bądź emigrowali, głównie do Kanady i Wielkiej Brytanii. Maria i Józef Langer przybyli do Afryki Wschodniej 19 grudnia 1942 i przebywali w obozie w Tengeru do 09.06.1948 roku, po czym wyjechali do Anglii i tam pozostali do końca życia. Są pochowani w Londynie na cmentarzu w dzielnicy Acton – Acton cemetery przy Park Royal Road.

Ojciec Pana Mieczysława Pożarskiego wyostał się z łagru, przebył szlak bojowy Lenino-Berlin i z pułkiem praskim powrócił do kraju. Pod koniec 1947 roku odnalazł żonę wraz z synem Mietkiem i córką Kazimierą przez Polski Czerwony Krzyż i w 1948 roku spotkali się wszyscy w Polsce. Zamiast ośmiu osób było ich niestety tylko czworo.

Dzieciom z sierocińców w Tengeru dano wybór: „...mogli wyjechać lub na stałe osiedlić się w Afryce. Ta druga ewentualność oznaczala, że musieliby się wyprowadzić z obozu i samodzielnie budować przyszłość w Tanganice. Nie skorzystali z tej możliwości, nie chcieli bowiem rozstawać się z młodszymi braćmi i siostrami, za których wciąż czuli się odpowiedzialni. Ponadto uważali, że w Kanadzie czeka ich lepsza przyszłość”.

W 1949 roku, po wielkich perturbacjach, walce komunistycznego rządu Polski o odzyskanie dzieci, około 150 polskich sierot wyemigrowało przez Włochy, potem Niemcy do Kanady. Niektórzy z nich żyją tam do dziś i z nimi właśnie Lynne Taylor przeprowadziła wiele wywiadów aby napisać swoją książkę.

Zadanie przetransportowania dzieci było bardzo trudne i wymagało wielu przemyślanych zabiegów. Przyczynił się do tego w dużym stopniu O. Łucjan Królikowski, wielki duszpasterz i działacz społeczny, autor książki o sierotach z Tengeru pt. „Skradzione zięciństwo”. Po demobilizacji armii Władysława Andersa, gdzie pełnił obowiązki kapelana wojskowego w Egipcie, pracował wśród byłych zesłańców syberyjskich w polskim obozie w Tengeru.

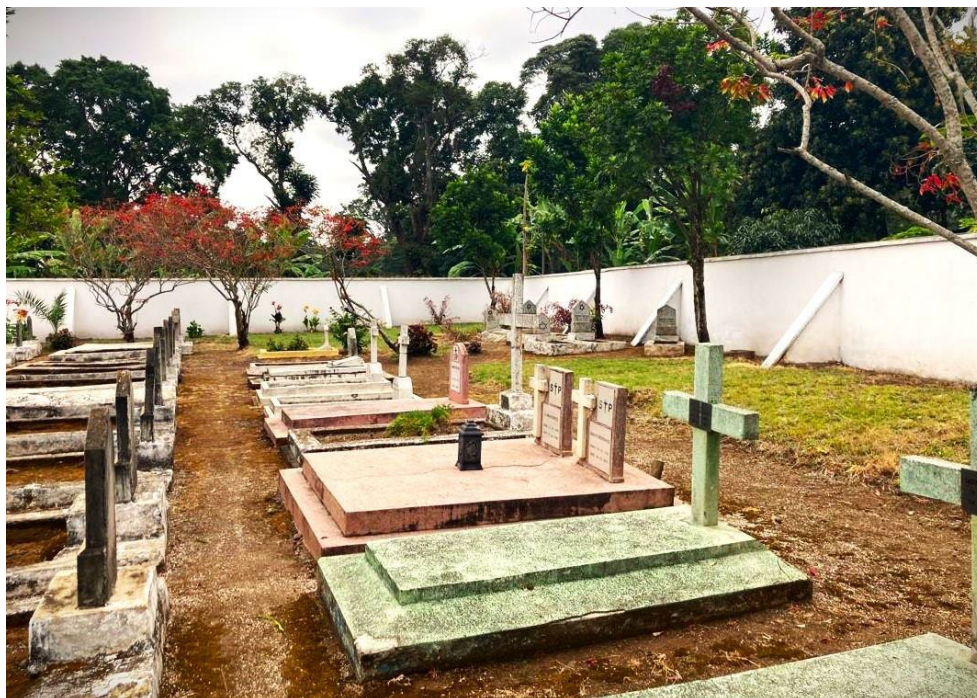
Wyjechał razem z dziećmi z Tengeru do Kanady, poczym został wystany przez władze kościelne do Stanów Zjednoczonych.

Przez cały czas, aż do osiągnięcia przez nie pełnoletności Ojciec Łucjan czuwał nad nimi. 11 listopada 2007 roku został uhonorowany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej śp. Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Nieliczni Polacy osiedlili się w Tengeru na stałe, wielu z nich znalazło tam wieczny spoczynek.

Przy bramie cmentarza w Tengeru czytamy napis na biało-czerwonym tle:

Obecnie Polska Ambasada zatrudnia Tanzańczyka Simona Josepha Barawungwa do opieki nad cmentarzem. Pod koniec października 2009 przyjechali m.in. do Tengeru studenci Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie pod opieką dr Huberta Chudzio w ramach projektu "Od syberyjskich mrozów do słońca Afryki – Niezwykłe drogi polskich Sybiraków do Ojczyzny, w czasie i po II wojnie światowej". To oni uporządkowali cmentarz, odmalowali groby na biało i pragną kontynuować swoje dzieło, przywracając pamięć o tych, o których przez lata nie wolno było mówić.

To the Editor Ottawa Citizen,

It was with deep emotion that I listened to the CPAC broadcast of the House of Commons proceedings on Monday, Feb. 1. The Hon. Chandra Arya, Member of Parliament for Nepean, rose to make a short intervention under Statements by Members. He informed the House of Commons that Feb. 10 would mark the 81st anniversary of the first mass deportation of Polish citizens to Siberia during World War II.

My adopted mother, Wanda, was married to a Polish Captain and at the age of 25 gave birth to a son, Peter, in 1938. Her husband was killed at the outbreak of WWII. On February 10, 1940, Russian soldiers seized Wanda and her son along with thousands of Poles in the eastern region of Poland. Not everyone was taken together. Wanda and her family were separated. She never saw her parents again.

They were given half an hour to take any possessions they could get their hands on. They were then placed in cattle cars, almost 60 adults and children, and taken by train to Siberia. They were told that the cars were hygienically safe and there would be nurses accompanying their journey. In freezing temperatures, sometimes reaching -50°C, people huddled against each other to keep warm. There was no hygiene; there were no nurses. Those sitting near the wall of the car would succumb and die as their clothes froze.

During 1940 and the first half of 1941, the Soviets deported a total of more than 1,200,000 Poles in four waves of mass deportations from the Soviet-occupied Polish territories. People were sent primarily to the far north and eastern Russia, including Siberia.

Wanda was in Siberia for over a year. During the winter of 1940, her son died, either because of the cold or starvation. Wanda would recount how, during the winter months, people were given one potato per person per day. In her grief, Wanda attempted to commit suicide. She climbed on a wagon pulled by horses, made them run at full gallop and headed toward a cliff, but the horses came to a full stop. They would not continue. She realized this was a sign from God for her to fight, to endure, and to carry on.

Thank you, Mr. Arya, for bringing this tragic episode to light. Canadians of Polish background, and those whose relatives survived this ordeal, will never forget.

J. Semrau, Ottawa

lato-jesień 2010 WIADOMOŚCI BOCHEŃSKIE 11 WB nr 2-3 (85-86)

https://bochniacy.pl/wp-content/uploads/2012/08/images_WB%20lato_jesien-2010.pdf

W artykule zatytułowanym „**Historia dwóch braci – Zwrócona tożsamość**” w „Wiadomościach Bocheńskich” jesień 2009 znalazła się wzmianka o obozie uchodźców polskich w Tengeru (wtedy Tanganika, obecnie Tanzania), wywiezionych z Ukrainy do Kazachstanu, do którego trafili państwo Maria i Józef Langerowie, [Po wydrukowaniu numeru okazało się, że wkraść się błąd w nazwie – zamiast „Tengeru” użyto nazwy „Tanger”, za co serdecznie przepraszamy czytelników „Wiadomości”]. Spróbuję pokrótce przybliżyć Czytelnikowi bolesną wędrówkę Polaków oraz opowiedzieć jak dotarli na Czarny Ląd. Gdy po zawarciu układu Sikorski – Majski dnia 30 lipca 1941 roku w Londynie, między Polską a ZSRR, gen. Władysław Anders formował armię polską, do obozów wojskowych przybywała także ludność cywilna wywieziona przez Sowietów na daleką Syberię i do Kazachstanu. W 1942 r. wraz z armią Andersa Polacy zaczęli opuszczać Związek Radziecki i trafiali między innymi do Indii, Iranu, a także do Afryki Wschodniej. W latach 40-tych około 20 tysięcy naszych rodaków, głównie kobiet i dzieci oraz mężczyzn niezdolnych do służby wojskowej, znalazło schronienie w tej części kontynentu afrykańskiego, w koloniach brytyjskich. Pierwszy transport liczący 1, 4 tys. przesiedleńców przyłynął do portu Tanga w Tanzanii (wtedy Tanganika) dnia 27 sierpnia 1942 roku. Założono 22 polskie osiedla, a w największych mieszkało do kilku tysięcy osób. Obóz w Tengeru, był właśnie takim dużym skupiskiem polskich uchodźców zwolnionych z sowieckich łagrów. Przybyli do Afryki wyczerpani długą tułaczką przez Rosję, Persję i Indie.

Wędrowali różnymi drogami, wielu z nich zmarło w drodze, wielu zmarło w obozie Tengeru w latach 1947-48. Lynne Taylor – profesor Wydziału Historii Uniwersytetu Waterloo w Kanadzie – jest autorką przejmującej historii dzieci, które wraz z rodzinami zostały wysiedlone z Kresów Wschodnich i po dramatycznej wędrówce znalazły się w Afryce. Dzieci te były jednymi z pierwszych mieszkańców obozu w Tengeru. „Obóz w północnej części Tanganiki, w pobliżu miasta Arusza, Anna Londo Tengeru był w owym czasie jedną z największych placówek tego typu: dał schronienie pięciu tysiącom uchodźców, a na jego terenie działały dwa sierocińce. Był położony na południe od równika, mniej więcej osiemdziesiąt kilometrów od Kilimandżaro i praktycznie u podnóża góry Meru, wysokiej na 4566 metrów.

Wedle słów ojca Królikowskiego, który mieszkał w Tengeru i prócz pełnienia innych funkcji udzielał się także w sierocińcach, obóz przypominał ogromny park usiany drzewami oraz „koloniami kaktusów i agaw”, w których cieniu stały nieduże chaty. Pośrodku obozu znajdował się kościół. Były też sale

zabaw, szkoły oraz amfiteatr ulokowany w naturalnym zagłębieniu terenu, a także sklep, biura administracji, magazyny i rezydencja brytyjskiego oficera, który kierował obozem. Dalej ciągnęły się plantacje kawy, papai i kukurydzy. Położony opodal szpital i farmę obsługiwali mieszkańcy obozu”. Zachowane przez Marię i Józefa Langerów zdjęcie każe nam przypuszczać, że prawdopodobnie pracowali w tym gospodarstwie. Zostało ono później przekształcone przez Brytyjczyków w stację badawczą i wreszcie w szkołę rolniczą (Tengeru Livestock Training Institute).

Ponadto w obozie była świetlica dla młodzieży, gdzie odbywały się wieczorki taneczne, klub YMCA, drużyna piłkarska, zespół teatralny, chór, orkiestra dęta, korty tenisowe i organizacja harcerska (skauting), która w swoich wyprawach dawała młodzieży wspaniałe lekcje geografii. Komendantem obozu był Anglik płk Minnery, a kierownikiem polskiego osiedla M. Korzeniowski. Obydwa te nazwiska figurują na dokumentach Marii i Józefa Langerów.

Pan Mieczysław Pożarski z Olsztyna, z którym nawiązałam korespondencyjny kontakt, był jednym z mieszkańców obozu w Tengeru. Jak wielu innych Polaków Pan Mieczysław odbył wraz z rodzicami i sześciorgiem rodzeństwa tragiczną wędrówkę przez Syberię, Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenię, Persję, Indie i Afrykę. Ojciec został aresztowany jeszcze w ZSRR, matka z sześciorgiem dzieci przedzierała się przez wspomniane wyżej kraje, po drodze tracąc po kolei czworo dzieci z powodu głodu i chorób. Pan Mieczysław i jego siostra przetrwali dzięki temu, że udało im się dostać do szkoły junaków – Mieczysław w Kiermino i Narpaju, kilkaset kilometrów od Buchary, Kazimiera w Karkin Batasz, także w Uzbekistanie – trafili potem do Persji i poprzez Unię Południowej Afryki, gdzie przybyli na początku 1943 roku, dotarli do obozu w Makindu w Afryce Wschodniej. „W 1945 roku wezwano nas z siostrą Kazimierą do biura komendy obozu i poinformowano, że nasza mama po pobycie w Karaczi i Bombaju znajduje się w osiedlu polskim Tengeru w Tanganice. Toteż niedługo po odbyciu kwarantanny w Makindu na granicy parku narodowego nastąpiło spotkanie. Spotkaliśmy naszą mamę.” Mama kilkunastoletniego Miccia była już sama gdyż czworo młodszych dzieci zmarło.

Rodzina poniosła wielką stratę, pobyt w Tengeru jest wspominany przez Pana Mieczysława z nostalgią, gdyż obfitował w mnóstwo przygód, a przyjaźnie tam zawarte przetrwały do dziś. „W Tengeru dyrektorem mego gimnazjum był bardzo wymagający, lubiący dyscyplinę i porządek delegowany z wojska, pan Feliks Dudczak. Woźnym był były kawalerzysta wachmistrz Kiszka, o pięknych, sumiastych wąsach i złotym sercu. Jeśli coś poważnego przeszkobiło się i groziło stawianie się przed obliczem dyrektora Dudczaka, to najpierw pokornie meldowało się u pana wachmistrza. Jak się zwracało – panie sierżancie, zamiast wachmistrzu, sprawa była przegrana, a jeśli meldowało się – panie wachmistrzu, było się” ochranionym, odpowiednio pouczonym” i już po sprawie. Muszę przyznać, że często stawiałem przed obliczem pana wachmistrza.” Wśród wielu egzotycznych i niezmiennie barwnych wspomnień z tego łobuzerskiego okresu pobytu w Tengeru ciekawe jest wspomnienie o meczach piłki nożnej: „Mieliśmy dobry zespół piłkarski. Uczestniczyliśmy w rozgrywkach o puchar pułkownika Minnerego, Komendanta Osiedla.

W spotkaniach regularnie uczestniczyły drużyny: angielska, hinduska, grecka oraz wojskowa drużyna w składzie 10 Murzynów i 1 Anglik, który był kapitanem zespołu... Na spotkanie piłkarskie w Arusha i Moshi przychodzili licznie Murzyni z różnych szczepów: Meru, Arusha, Samburu, a nawet Kikuyu i Wachima. Masaje przybywali w pełnym rynsztunku wojownika, z dzidami, łukami, pangami, fimbami, tarczami, pomalowani na barwy bojowe. Kibicowali wspaniale i bardzo obiektywnie. Zawsze kiedy graliśmy z Anglikami lub Hindusami skandowali “Polanda, Polska cieza mzuri ampira” (dobrze gracie w piłkę). Kiedy zwyciężaliśmy, podskakiwali, bębnilili i wołali „mzuri, mzuri Polska”. Jeśli przegraliśmy spotkanie, pocieszali „akuna matata” (nie ma problemu). Po latach spędzonych w Tengeru, polscy uchodźcy wracali do Polski bądź emigrowali, głównie do Kanady i Wielkiej Brytanii. Maria i Józef Langerowie, dziadkowie Marii LangerWłodarczyk – współautorki poprzedniego artykułu, przybyli do Afryki Wschodniej 19 grudnia 1942 i przebywali w obozie w Tengeru do 09.06.1948 roku, po czym

wyjechali do Anglii i tam pozostali do końca życia. Są pochowani w Londynie na cmentarzu w dzielnicy Acton – Acton cemetery przy Park Royal Road.).

Ojciec Pana Mieczysława Pożarskiego wydostał się z łagru, przebył szlak bojowy Lenino-Berlin i z pułkiem praskim powrócił do kraju. Pod koniec 1947 roku odnalazł żonę wraz z synem Mietkiem i córką Kazimierą przez Polski Czerwony Krzyż i w 1948 roku spotkali się wszyscy w Polsce. Zamiast ośmiu osób było ich niestety tylko czworo. Dzieciom z sierocińców w Tengeru dano wybór: „...mogli wyjechać lub na stałe osiedlić się w Afryce. Ta druga ewentualność oznaczała, że musieliby się wyprowadzić z obozu i samodzielnie budować przyszłość w Tanganice. Nie skorzystali z tej możliwości, nie chcieli bowiem rozstawać się z młodszymi braćmi i siostrami, za których wciąż czuli się odpowiedzialni. Ponadto uważali, że w Kanadzie czeka ich lepsza przyszłość”. W 1949 roku, po wielkich perturbacjach, walce komunistycznego rządu Polski o odzyskanie dzieci, około 150 polskich sierot wyemigrowało przez Włochy, potem Niemcy do Kanady. Niektórzy z nich żyją tam do dziś i z nimi właśnie Lynne Taylor przeprowadziła wiele wywiadów aby napisać swoją książkę.

Zadanie przetransportowania dzieci było bardzo trudne i wymagało wielu przemyślanych zabiegów. Przyczynił się do tego w dużym stopniu O. Łucjan Królikowski, wielki duszpasterz i działacz społeczny, autor książki o sierotach z Tengeru pt. „Skradzione dzieciństwo”. Po demobilizacji armii Władysława Andersa, gdzie pełnił obowiązki kapelana wojskowego w Egipcie, pracował wśród byłych zesłańców syberyjskich w polskim obozie w Tengeru. Wyjechał razem z dziećmi z Tengeru do Kanady, poczym został wysłany przez władze kościelne do Stanów Zjednoczonych. Przez cały czas, aż do osiągnięcia przez nie pełnoletności Ojciec Łucjan czuwał nad nimi. 11 listopada 2007 roku został uhonorowany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej śp. Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Nieliczni Polacy osiedlili się w Tengeru na stałe, wielu z nich znalazło tam wieczny spoczynek.

Przy bramie cmentarza w Tengeru czytamy napis na biało-czerwonym tle: „CMENTARZ WYGNAŃCÓW POLSKICH – CEMETERY OF POLISH REFUGEES TENGERU 1942 – 1952. Obecnie Polska Ambasada zatrudnia Tanzańczyka Simona Josepha Barawungwa do opieki nad cmentarzem. Pod koniec października 2009 przyjechali m.in. do Tengeru studenci Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie pod opieką dr Huberta Chudzio w ramach projektu „Od syberyjskich mrozów do słońca Afryki – Niezwykłe drogi polskich Sybiraków do Ojczyzny, w czasie i po II wojnie światowej”. To oni uporządkowali cmentarz, odmalowali groby na biało i pragną kontynuować swoje dzieło, przywracając pamięć o tych, o których przez lata nie wolno było mówić. **Anna Londo**

WIADOMOŚCI BOCHEŃSKIE LATO 2020 Z tajgi do krainy baobabów

https://bochniacy.pl/wp-content/uploads/2020/12/WB_2020_XXXII_3_125.pdf

Na podstawie fragmentów wspomnień Pani Janiny Bezkorowajny - opr. Anna Szewczyk Wspomnienia Pani Janiny, zesłanej wraz z rodziną jako dziecko na Nieludzką Ziemię - „Golgotę Wschodu”... Pani Janina Bezkorowajna –kobieta, bohaterka na szlaku Armii Andersa...., ale też sanitariuszka, pielęgniarka i nauczycielka. Mama Janiny, Maria Bartkowiak – była opiekunką dzieci, wspaniałą gospodynią, silną kobietą, dawała wsparcie swojej rodzinie i wielu otaczającym ją ludziom podczas zesłania... W moim artykule chciałam Państwu zaprezentować fragmenty wspomnień Pani Janiny Bezkorowajnej, nieprzecenionego świadka tamtych wydarzeń i wspaniałej bohaterki, nieprawdopodobnej kobiety, która jako młoda dziewczyna przeżyła wraz z najbliższą rodziną, zsytkę do „obozu pracy” w Archangielsku, widziała na własne oczy, co to jest „przymusowa rusyfikacja dzieci”, uczęszczających do sowieckich szkół, pozbawionych możliwości nauki w ojczystym języku, przemierzyła wraz ze swoją najbliższą rodziną „białe, mroźne, ośnieżone drogi Sybiru” – określane przez poetów „Golgotą Wschodu”. Mama, Maria Bartkowiak, podczas zesłania wykonywała przymusowo nieludzką pracę, była ona ponad siły przeciętnego człowieka i kruchej kobiety w sowieckiej Rosji.

Wreszcie przemierzyła wraz z Armią gen. Władysława Andersa słynny szlak i dotarła do Iranu, gdzie gen. Władysław Anders formował II Korpus Polski, a potem przedostała się do Afryki równikowej. Mama Janiny, Maria Barkowiak była nawet uczestnikiem wyjątkowego spotkania z gen. Władysławem Andersem, wybitnym generałem, strategiem, wielkim Patriotą i poznała go osobiście. Tułaczka Pani Janiny opisana została w książce ks. Henryka Kapicy pt. W mocy krzyża, wspomnienia te niepozbawione są emocji, ponieważ bała się o los swoich najbliższych, oddaje w nich nastroje i konsekwencje rozpoczęcia II wojny światowej oraz przeprowadzania zsyłek ludności polskiej przesiedlanej przez Stalina na teren Rosji Sowieckiej. Te wydarzenia opisane przez Janinę Bezkorowajną dotyczą lat 1940-1941. Wydarzenia, które dotyczą roku 1942 – to już okres tworzenia przez gen. Władysława Andersa II Korpusu Polskiego w Iranie. Janina to również bohaterka na szlaku bojowym Armii Andersa..., sanitariuszka, pielęgniarka i nauczycielka. Wszyscy wiemy, jak pięknie o żołnierzach broniących Monte Cassino i ich bohaterskich czynach mówi „Pieśń „Czerwone Maki na Monte Cassino” jak czyny tych wielu poległych żołnierzy pod Monte Cassino w maju 1944 roku, wśród nich także wielu, pochodzących z powiatu bocheńskiego stały się legendą... A pamięć o nich pielęgnujemy w ten sposób, że odwiedzamy groby weteranów na bocheńskim cmentarzu. I wreszcie pamięć o gen. Władysławie Andersie, którego największym marzeniem była wolna Polska.

Po zakończeniu działań II wojny światowej – na życzenie Stalina – Premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill nie zaprosił Generała Władysława Andersa i jego żołnierzy na defiladę w Londynie. Żołnierze gen. Władysława Andersa nie tylko nie wzięli udziału w defiladzie, ale zostali skazani na represje. W najtrudniejszej sytuacji byli żołnierze, którzy pochodzili z Kresów Wschodnich. Gdy wrócili do Polski byli bardzo prześladowani. Odebrano im Krzyże Virtuti Militari. Wielu z nich trafiło do więzień i było prześladowanych oraz skazanych za rzekome szpiegostwo. Trzeba o tym przypominać i do tego wracać, żeby nigdy się to nie powtórzyło.

Pamiętajmy o tym! 18 maja przypadne 76. Rocznica Bitwy o Monte Cassino. W dalszej części mojego artykułu rozmawiam z synem pani Janiny Bezkorowajnej – Panem Andrzejem Bezkorowajnym, który pielęgnuje historię rodzinną, wspomina Mamę, i udostępnił mi zapisane wspomnienia, oraz dzieli się swoimi przemyśleniami na ten temat na łamach Wiadomości Bocheńskich, a na co dzień zaś - jest geologiem, i pasjonatem „Skarbów Ziemi” szczególnie tych znalezionych. Podczas zsyłki w lutym 1940 roku Janina Bezkorowajna wraz z najbliższą swoją rodziną przemierzyła „długie, białe drogi Sybiru” – tą rodzinną „Golgotę Wschodu” i znalazła się na „Nieludzkiej Ziemi” w obozie pracy w Talec („Archangielskaja obłast”), gdzie pracowała wraz ze swoją mamą przy wyrębie lasu i utwardzaniu dróg. Ojciec Janiny był legionistą i uczestnikiem wojny bolszewickiej. Za zasługi wojenne otrzymał na Kresach 12-hektarowy majątek na Wołyniu, w Pełczy w pow. Dubno. Zamieszkał tam z żoną Marią i dziećmi: trzema córkami i synem. Najstarsza Janina miała 13 lat, młodsze siostry 10 i 4 lat, synek 6 lat. Takich rodzin, osadników wojskowych było w okolicy 14. 10 lutego 1940 roku, z samego rana, do ich domu wtargnęło dwóch policjantów, miejscowych Ukraińców i dwóch NKWD- zistów, którzy przeprowadzili rewizję szukając broni. Był to tylko pretekst. Szukano drogocennych przedmiotów, by je po prostu ukraść. Porozrzucano wszystkie dokumenty i wszystkie rzeczy na podłogę, a potem kazano przestraszoną rodzinę ubrać się ciepło i także ubrać dzieci. Podczas tej rewizji dziadkowi Bolesławowi Nowackiemu, udało się uciec z domu. Polecono zabrać poduszki i pierzyny i nie więcej, jak dwa pudy (32 kg) bagażu. Na podwórzu czekały już sanie, przewieziono ich rodzinę, a także inne rodziny do miejscowej szkoły. Stłoczeni (sześćdziesiąt osób) w jednej sali, niepewni, co się z nimi stanie, czekali kilka godzin. Cała miejscowość została poruszona tymi wydarzeniami. Ludzie zgromadzili się w kościele na modlitwie.

Miejscowy ksiądz proboszcz odprawił msze święte w intencji tych, których wywożono w nieznane. W godzinach popołudniowych podstawiono sanie, które zawiozły ich do Zdołbunowa, gdzie załadowano ich do towarowych wagonów. Warunki podróży były okropne. W wagonie jechało

trzydzieści pięć osób, na środku stał piecyk żelazny, a w podłodze była dziura zamiast wc. Dwa małe zakratowane okna rzucały niewiele światła. Zima tamtego roku była niezwykle mroźna, a pociąg posuwał się w stronę Syberii. Ściany pokryte były szronem. Było tak zimno, że woda zamarała w wiadrach. Dzieci siedziały okręcone pierzynami. Raz na dzień otwierano drzwi i dwie kobiety pod eskortą sowieckich żołnierzy z karabinami mogły przynieść na cały wagon dwa wiadra wody. Wyjść z wagonu mogły tylko te kobiety, które miały dzieci, bo wiadomo, że nie zdecydowałyby się na ucieczkę ze względu na czekające w wagonie dzieci. Na piecyku gotowano wodę i jakieś zupy z prowiantu, który zabrano z domu. Przeżywając gehennę podróży i niepewność jutra, wszyscy modlili się na głos. Ponieważ był to okres Wielkiego Postu, śpiewano „Pieśni Wielkopostne”. Podróż trwała miesiąc, nie wszyscy wytrzymali tak ciężką drogę, zmarłych wyrzucano na pobocze kolei. Ostatnie etapy przebyli na saniach, nocowali w kołchozowych wioskach. Ludzie patrzyli na nich z politowaniem, częstując gotowaną wodą. Nie wolno im było rozmawiać z przybyszami. 11 marca 1940 roku dotarli do miejsca przeznaczenia - w okolicy Archangielska, w pobliżu Morza Białego, pasiótek nazywał się Talec nad rzeką Tojma.

Stało tam dużo baraków drewnianych. W każdym po osiem izb. Każda rodzina dostała jedną izbę. W każdej była kuchnia i prycza z desek. W barakach było bardzo zimno, ale najgorsze były noce, kiedy z zakamarków wychodziły roje insektów, spać nie dawały pluskwy, wszy, skorki i pchły. Po przyjeździe rodzina była tak wymęczona, że po wypiciu przegotowanej gorącej wody, wszyscy posnęli. Życie na wygnaniu z dala od rodzinnych stron, w tak niesprzyjającym klimacie było bardzo ciężkie – mrozy sięgały 50 stopni. Wysokie mrozy powodowały liczne odmrożenia, poza czasem pracy trzeba było zdobyć i przygotować drewno na opał. Ponadto skromne racje żywnościowe, ciężka praca i beznadzieja odbierały chęć do życia. Był wprowadzić sklep, ale w nim można było kupić niewiele, nawet chleb był reglamentowany.

Na osobę pracującą można było dziennie wykupić 400 gramów chleba, a na niepracującą tylko 200 gramów. Inny produkt dostępny to zupa owsianka, w której trudno było znaleźć ziarenka kaszy. Dzieci powyżej siedmiu lat, posłano do rosyjskiej szkoły, natomiast młodzież i mężczyźni, udali się pieszo do stacji leśnej w tajdze, oddalanej 40 kilometrów o nazwie Azikowo, tam rąbali drzewa, transportowali do rzeki, i tak kłody drewna rzeką spławiali do innych miejscowości.

Praca w łagrze sowieckim była niezwykle wyczerpująca, wprost niewolnicza. Bez tej pracy nikt nie mógł przeżyć, zesańcy musieli brnąć kilometrami, bagnistymi brzegami rzeki, czasami w lodowatej wodzie, by bosakami spychać w nurt rzeki drewniane kłody. Wiosną ojciec Janiny zachorował i odesłano go do pilnowania dzieci, natomiast Janina z mamą w odległości 12 kilometrów od domu, czyściły łąki. Latem wielkie utrapienie sprawiały roje komarów atakujących, wszystko co żywe. Ponieważ praca na łąkach, stała się zbyt ciężka dla Janiny, tak młodej dziewczyny, której nie chciano zaliczyć płatnej dniówki, powróciła do miejscowości Talec, i zajęta się zbieraniem grzybów i jagód. Ojciec odzyskawszy nieco siły, został skierowany znów do pracy w tajdze. Warunki życia stawały się coraz trudniejsze, dość szybko zniknęły zapasy rzeczy, które przywieźli ze sobą, a które można było wymienić na żywność. Jednak największą zgryzotą ich życia była tęsknota za Ojczyzną i rodziną. W oczach rodziców, jak zauważyła Janina - był smutek i troska o przyszłość rodziny, a zwłaszcza dzieci. Mama Janiny pocieszała wszystkich, że taki stan nie może potrwać długo i że z pewnością wrócą do swojej wioski, do domu. Babcia, mama Janiny była niesamowitą, silną kobietą, pracowała przy plantowaniu i utwardzaniu drogi, był to trzy- osobowy zespół – w którym znalazły się najbliższe sobie osoby – mama i córka -kobiety miały do splantowania 9 metrów kwadratowych w ciągu dniówki, było to praca praktycznie ponad siły. Jeżeli nie wyrobiło się normy, nie było jedzenia. Babcia bardzo często pracowała za siebie i dwie towarzyszkę, ponieważ jako słabsze nie wyrabiały normy, a babcia miała czworo dzieci, które trzeba było nakarmić. Janina miała trochę szczęścia, gdyż została zatrudniona do pilnowania dzieci u Rosjanki. Mogła dorobić do marnego, rodzinnego budżetu, a i sama miała lepsze warunki życia.

Jedynym mankamentem była odległość czterdziestu kilometrów od rodziny, które musiała pokonywać przez tajgę, by dotrzeć do niej w odwiedziny.

Niebezpieczeństwo czyhało z różnych stron, jak chociażby z powodu niedźwiedzi, o czym przekonała się pewnego razu nasza bohaterka. Podtrzymywała ją i rodzinę - modlitwa, a właściwie wiele modlitw, które zostały przekazane przez ojca, człowieka o wielkiej wierze, który modląc się, uczył swoje dzieci wiary w Boga. Swoje dzieci nauczył modlitw, które pomogły im przetrwać najtrudniejsze czasy i sprawiły, że zawsze napotykali na swoim wygnaniu dobrych ludzi. Tragedią dla całej rodziny była śmierć ojca, który nie wytrzymał trudów tułaczki i ciężkiej pracy. 26 grudnia 1940 roku, a więc w święto św. Szczepana Męczennika, ojca przerzucono do pracy 10 kilometrów dalej, musiał tam dotrzeć piechotą, a na dworze był siarczasty mróz. Kiedy dotarł późną nocą do miejsca przeznaczenia, mocno przemarznięty usiadł w baraku przy piecu, podkładał drewno do ognia i grzał się. Rano już się nie obudził. Okazało się, że przyszła po niego śmierć. Dla całej rodziny był to szok, również dla Janiny, która w tym dniu miała swoje urodziny. Jego zwłoki przewieziono w pobliżu pasiołka Ochotome na pastwisko kotchozowe. Zbito z desek skrzynię, w której złożono zmarłego ojca. Za grób posłużył niewielki dołek, bo mróz sięgał pięćdziesięciu stopni. Trumnę przykryto matą warstwą ziemi. Była przy nim tylko mama Janiny. Ze względu na mróz dzieciom nie pozwolono pójść na pogrzeb. Wiosną nie było już śladu tej mogiły, a spustoszenia dokonały dzikie, wygłodniałe zwierzęta... Latem 1941 roku wybuchła wojna między Niemcami, i Związkiem Radzieckim. Ogłoszono amnestię dla Polaków, zaczęła się tworzyć Armia Andersa, a wówczas nadzieja wstąpiła w serca wygnańców. Wiadomości do Talca dotarły dość późno, kilka rodzin zdecydowało się szukać ocalenia, z razu nie wiedzieli w którą stronę podążać. Najbliższa kolej była w miejscowości Kottas, w odległości ponad 200 kilometrów.

Był już październik i spadł śnieg, zdesperowani postanowili iść pieszo, po wybuchu wojny, życie na miejscu stało się jeszcze trudniejsze. Mama Janiny przygotowała każdemu węzełek na plecy, w którym znajdował się cały dobytek: dwie poduszki, pierzyna, suchary z chleba, które oszczędzili wcześniej – to wszystko. I w drogę. Szli razem z mieszkańcami Talca w kilka rodzin. Potem dorośli, bez dzieci, poszli szybciej, a mama z małymi dziećmi została sama. Wędrówka z dziećmi była niemal heroizmem, tym bardziej, że napadało dużo śniegu i nie wszędzie szlak był przetarty. Miejscami, kiedy było trudno, jak mówiła Janina, szli do przodu i do tyłu. Matka z małymi dziećmi brnęła dwa, trzy kilometry do przodu, niosąc najmniejsze dziecko na plecach, a Janina zostawała z tobołkami. Potem wracała po rzeczy i najstarszą córkę. Był taki moment, że brat prosił, aby go zostawić na drodze, bo już nie może iść dalej. Mama niosła go na plecach. Janina wspominając tamte wydarzenia, dziwiła się, skąd u jej matki było tyle siły i wytrwałości. Pomimo tragicznego położenia, nie poddawała się, a tylko szła za wszelką cenę do przodu. Noce spędzali u mieszkańców napotkanych chat. Spali na klepiskach domów. Tamtejsi ludzie byli dość życzliwi. Wszystkich łączyła bieda.- Mama poduszkę wymieniła na kartofle, by można było przeżyć. Po kilku dniach dotarli do przystani wodnej na rzece Dwinie. Miasteczko nazywało się Tojma. Mieli wielkie szczęście, bo statek w dół rzeki miał tego dnia ostatni kurs w tamtym roku, ponieważ rzeka zamarzła i ruch rzeczny ustawał. Na szczęście, mama Janiny zaoszczędziła trochę rubli, które pomogły pokonać drogę. Statek płynął całą noc i rankiem dotarli do większego miasta Kottas. Byli tam już znajomi z Talec. Tam kilka dni, wegetowali w jakimś pomieszczeniu, za matym, jak na tłum ludzi, który chciał się wydostać z niewoli. Janina opowiadała, że warunki tej wegetacji były niehumanitarne: wszy, brud i smród. Wreszcie jeden ze znajomych załatwił wagon. Każdy musiał zapłacić 40 rubli za miejsce. Niestety to był podobny wagon, jakim przybyli do Rosji, z taką różnicą, że nie było krat, ryglowania drzwi i NKWD-zistów. W wagonie panował wielki ścisk. Jechali na południe ZSRR. Pocieszające było to, że robiło się coraz cieplej. Podróż trwała bardzo długo – kilka tygodni. Brakowało jedzenia, ciasnota, brak warunków sanitarnych czyniły życie w pociągu jedną wielką udręką. Pociąg zatrzymywał się w nocy i to najczęściej poza stacją. Jak stwierdziła Janina, wolność okazała się cięższa niż niewola. Stali się jak- Izraelici wędrujący przez pustynię, którzy narzekali, wspominając czas niewoli, kiedy do syta mogli najeść się czosnku i cebuli. Były także w tych chwilach momenty

wzruszające. Kiedy pociąg zatrzymał się na jakiejś większej stacji, oczywiście nieoświetlonej, ludzie wyskakiwali, by gdzieś zdobyć pożywienie. Mama także wyskoczyła i zobaczyła sowieckiego żołdaka, który kiwnął do niej ręką, by podeszła. Kiedy się wahała zachęcił ją słowami: „nie boj się”. Wyciągnął spod płaszcza pół bochenka chleba, wręczył jej i powiedział, by rozdzieliła między dzieci. Były też dla młodej dziewczyny momenty traumatyczne, kiedy pobiegła na bazar kupić coś do jedzenia, a pociąg odjechał. Znowu znaleźli się życzliwi kolejarze, którzy wsadzili Janinę do późniejszego pociągu wojskowego pod opieką „starszyny” i dopędziła wtedy pociąg z rodziną- po wielu godzinach podróży. Dostała wówczas burę od mamy, ale była szczęśliwa, bo zdobyła trochę chleba i innej żywności dla rodziny. Tak dotarli do przystani portowej Farb przy rzece Amu-Darii w Turkmenii na pograniczu Afganistanu. Tam czekały kutry z barkami.

W każdej mieściło się 250 osób stłoczonych jak śledzie. Dokuczały niemiłosiernie komary i muszki, które wylęgały się na rozległych bagnach. Pogoda także dawała się we znaki, ale przede wszystkim głód. W nocy wszyscy wysiedli i zostali doprowadzeni do jakiegoś kotłochazu w okolicach Buchar. Rano zostali wystani na pola bawełny i musieli zbierać ją według wyznaczonej normy. Praca była ciężka. Pracowały nawet dzieci. Za tę pracę otrzymywali trochę dzugary – ziarna podobnego do kukurydzy oraz nieco oleju. Po dwóch tygodniach ciężkiej pracy, załadowano wszystkich na barkę i popłynęli w powrotną drogę. Panował straszny głód i żywno się owocami dzikiej róży. Potem znowu powrócili do miasta Farb. Dalej, zawieziono ich do kotłochazu między miastami Jakubaku i Kamaszi. Zamieszkali w lepiankach, bez okien i drzwi. Pośrodku lepianki było palenisko. Dym wydobywał się przez otwór w dachu. Wszyscy pracowali przy oczyszczaniu stepu. Przy pomocy tych zebranych gałęzi można było ugotować zupę. Za garnki służyły wydrążone tykwy. Za tygodniową pracę otrzymywali na 5 osób kilogram mąki i szklankę oliwy. Zbierano jadalny chwast (lebiodę), by mieć siłę do pracy i nie umrzeć. Janina dowiedziała się, że w Jakuboku jest jednostka wojskowa.

Pojechała pociągiem na „gapę” i zarejestrowała rodzinę. Mogła też dostać trochę sucharów i cukru. Z powrotem było trudno pojechać bez biletu i dlatego 13 km trwała jeszcze podróż wzdłuż torów piechotą. Pewnego razu zobaczyła niedaleko kotłochazu, pod mostem, nieżywego ośła. Nocą babcia (mama Janiny) z sąsiadką poszły do ośła i wykroiły kawałek mięsa. To była uczta, jakiej nie miały od czasów aresztowania. Niezwykle ciężkie i monotonne dni trwały do marca 1942 roku. Pewnego wieczoru zjawił się żołnierz polski, który w tajemnicy powiadomił Polaków, by rankiem pojawili się wszyscy w polskiej placówce w Jakubaku. Po dwóch tygodniach przebywania w tym mieście, pociągiem przetransportowano wszystkich do Krasnowodsk nad Morzem Kaspijskim (obecnie Turkmenbasza w Turkmenii). NKWD-ziści zabrali wszystkim paszporty i pieniądze, jeśli ktoś je jeszcze miał, i dopiero mogli wsiąść na statek. Po prawie półrocznej podróży przez ZSRR dotarli 2 kwietnia 1942 roku do miasta Pahlevi w Persji. Była to Wielka Sobota. Wszyscy wygnańcy, którzy dotarli tym statkiem do wolności, otrzymali koce i mogli na plaży się wyspać. W Wielką Niedzielę była prawdziwa kąpiel i czyste ubrania. Pierwszy raz od dwóch lat uczestniczyli we Mszy św. Było za co dziękować Panu Bogu. Po dwóch dniach koczowania wygnańcy zostali przewiezieni w okolice Teheranu i tam zamieszkali po dwie, trzy rodziny w jednej izbie. Tam zorganizowano wspólną kuchnię i szkołę dla dzieci.

Moja babcia (Mama Janiny- Maria Bartkowiak przyp. red.) podjęła pracę w kuchni. Dzieci uczyły się pod gotym niebem. Nie było ławek, więc ułożyły kamienne kręgi, które służyły jako siedziska dla uczniów, a pośrodku, solidniejszy przeznaczony był dla nauczyciela. Podręczników nie było, a tylko zeszyty i ołówki. Janina zachorowała na tyfus. Wówczas była to częsta choroba, na którą umierało wiele dzieci. W szpitaliku obozowym przeleżała trzy tygodnie. Obóz w Teheranie odwiedził generał Sikorski, kiedy udawał się na rozmowy do Moskwy. Mama Janiny miała szczęście z nim rozmawiać, kiedy odwiedził kuchnię i smakował zupę, jaką wówczas przygotowywano na obiad. W 1942 roku w sierpniu uchodźcom zaproponowano wyjazd do Afryki. Rodzina Janiny zgłosiła chęć wyjazdu. Płynęli przez

Zatokę Perską, a potem wzdłuż wschodnich wybrzeży Afryki. Płynęli najpierw statkiem „Newasa”, a potem okrętem wojennym „Orion”.

Już na okręcie dr Zamenhoff (brat twórcy języka Esperanto) zorganizował harcerski zastęp sanitarny. Janina należała do tego zastępu. Okręt wojenny „Orion” zakończył rejs w porcie Dar-es- Salem. Z tajgi do krainy Baobabów... Rodzina Janiny trafiła we wrześniu 1942 roku do małego osiedla Kondoa-Irangi (znajduje się tutaj stanowisko z malowidłami naskalnymi) w Tanganice (Tanzania). Zamieszkali w barakach zbudowanych dla wojska przez Włochów, którzy byli jeńcami niemieckimi. Było tych baraków ulepionych z gliny aż 24. Dachy ich pokrywały strzechy z liści bananowców, a w nich termity i skorpiony. Sufitów nie było, ale też i podłogi, a tylko klepiska. Każdy barak zamieszkiwało 20 osób. Były tam łóżka z materacami, prześcieradła, poduszki i moskitiery. Potem przedzielano owe pomieszczenia ścianami z gliny, aby każda rodzina miała swoją izbę. Był to raj w porównaniu z tym, co przeżyli w Guberni Archangielskiej, a zwłaszcza podczas podróży tułaczkiej. Janina z rodziną zamieszkała w baraku numer 14.

Jego mieszkańcy zostali powitani przez trzymetrowego węża, który wśliznął się do ich pomieszczenia. Wszyscy uciekli na łóżka i podnieśli krzyk, tym sposobem nadeszła pomoc. Przybiegła kobieta z sąsiedniego baraku z siekierą i intruza przecięła na pół. Cała społeczność osiedla liczyła około 400 osób. Kondoa położone było na suchej, kamienistej sawannie, ale też obfitej w żyzne gleby wulkaniczne z bogatą roślinnością tropikalną sawanny. Nie było w tym osiedlu szkół średnich, a tylko podstawowe, zaś życie toczyło się w dość prymitywnych barakach. Jednak, wszystko, co najważniejsze znajdowało się w tym małym osiedlu, włącznie z niedużym szpitalem. Opiekę duchową nad PoPod baobabem Kościół w Kondoa praktycznie bez zmian od czasu II wojny światowej lakami sprawowali w Kondoa cudzoziemscy zakonnicy. Nieco lepiej pod tym względem było w Ifundzie, gdzie najpierw powstał Dom parafialny, a później zbudowano kościół. Ifunda była średniej wielkości osiedlem polskim w Tanganice, liczyło ono około 800 mieszkańców. Klimat tam bardziej odpowiadał Europejczykom, bo leżało dość wysoko nad poziomem morza. Ale i tam nie brakowało niedogodności.

W tej miejscowości działała także włoska misja katolicka. Duszpasterstwo prowadziło czterech misjonarzy i trzy misjonarki. W Kondoa był kościółek, zorganizowano ambulatorium i szpital. Pracowali w nim dwaj lekarze i dwie pielęgniarki – dr Zamenhoff razem z żoną Olgą, wykształcił pięć dziewcząt na pielęgniarki, które podjęły pracę w szpitalu. Założono także szkołę podstawową, dzieci wychowywano w duchu patriotycznym poprzez harcerstwo, organizowano obozy, wieczornice i różne kursy. Uczono dzieci życia osobistego, rodzinnego i społecznego. Wielki wpływ na kształtowanie dzieci i młodzieży miało harcerstwo. Przed świetlicą harcerze ułożyli z kamyków orła, jako totem. Dzień zaczynali od apelu i odśpiewania hymnu harcerskiego Wszystko co nasze Polsce oddamy... Wiarę w sercach polskich dzieci rozwijali i kształtowali misjonarze, działający w tym rejonie, szczególnie ojciec Benedetto Barbarolli, który nauczył się języka polskiego i głosił kazania po polsku. Osiedle wygnańców było dobrze zorganizowane, wszystkie mieszkania były otwarte, bo nie było złodziei i chuliganów. Wszyscy stanowili jedną rodzinę, związaną trudnym losem, wzajemnie się wspierali. Wygnańcy nie siedzieli beczynn timer. Stworzyli małe manufaktury, które zatrudniali mieszkańców osiedla, były tam zakłady: krawiecki, szewski, hafciarski, piekarniczy. Powstał także teatr i koła różnych zainteresowań, była także farma rolna, w której hodowano zwierzęta i uprawiano rolę. (polskie osiedla były samowystarczalne, i samofinansujące). Niestety krajobraz był raczej księżycowy z racji spiekoty i plony były niewielkie. Jak wspominała Janina – krajobraz był smutny, bo nie było zieleni, a jedynie trawa stoniowa. Tylko w porze deszczowej pobliskie koryto suchej rzeki o nazwie Bubu napętniało się rwącą i niebezpieczną wodą. Na obrzeżach osiedla w pobliżu tej rzeki była aleja mangowa, a w oddali rosły też olbrzymie baobaby, miejsce zabaw dla dzieci. Trzeba było trzydzieści dzieci, aby taki baobab opasać. Janina wiele zawdzięczała doktorowi J. Zamenhoffowi, który oprócz nauki zawodu, uczył ich odpowiedzialności, uczciwości, rzetelności, bezinteresowności. Praca pielęgniarki dla tak młodej

dziewczyny była mocno wyczerpująca, chorowało wielu ludzi po tak trudnej tułaczce. Dodatkowo, klimat gorący i tropikalne choroby, przysparzały wielu chorób, szczególnie dokuczała czarna malaria, która nie oszczędzała także pielęgniarek, stąd też była mała ich obsada w miejscowym szpitalu.

Czasami owe pielęgniarki nie dawały już rady. Pewnego razu zdesperowana Janina, wyczerpana fizycznie i psychicznie, poprosiła doktora o zwolnienie jej z pracy. Doktor nie zgodził się na zwolnienie, ale udzielił jej dwutygodniowego urlopu, mając nadzieję, że pielęgniarka odpocznie, przemyśli swoją decyzję i wróci do pracy. Któregoś dnia, podczas tego urlopu, doktor poprosił Janinę, by wzięta jeden dyżur w nocy w misji, gdzie leżał ks. kapelan Dziduszko, który wizytował osiedle w Kondoa, i tutaj dopadła go malaria. Janina ochotnie przyjęła ten dyżur, i jak opowiadała była to życiowa i opatrnościowa decyzja, pacjent był w bardzo złym stanie, gorączka 40 stopni, to była bardzo ciężka noc dla niej, a szczególnie dla księdza.

O świcie Janina zdrzemnęła się. Choremu zrobiło się trochę lepiej, i usiadł na łóżku, zbudził śpiącą i zapytał ją: „Dziecko, co tu robisz?”. Odpowiedziała, że pracuje. Powiedział, że powinna się uczyć, bo na pracę jeszcze za młoda. Polska poza Polską... Od ks. kapelana Dziduszko dowiedziała się, że w Tengeru jest duże skupisko Polaków, i że tam utworzono gimnazjum i liceum. Dał jej adres i kazał napisać podanie o przyjęcie do szkoły średniej, wysłała, ale nie było odpowiedzi. Wróciła w marcu 1943 roku do pracy jako pielęgniarka. Dni bieły, i nic się nie działo, nawet zapomniała, że wysłała to podanie. Pewnego dnia, w lipcu wezwał ją dyrektor Groby Polaków w Kondoa przy kościele i powiedział, że zwalnia ją ze szpitala za niesubordynację. Zrobiło się jej przykro, doktor nie został powiadomiony, że ona złożyła podanie do szkoły. Trzeba to było uczynić drogą służbową, czyli przez doktora. Ale to był tylko żart, bowiem na jego ręce przyszło powiadomienie, że jest przyjęta do szkoły średniej. Zatem w 1943 roku wyjechała do Tengeru na terenie Tanganiki i tam ukończyła gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. Podczas pobytu w szkole mieszkała w internacie, nie było jej łatwo, ponieważ ostatni raz w szkole była w roku 1940.

Do Tengeru przybyła dwa miesiące później, już po rozpoczęciu roku szkolnego. Była przerażona, ale też niezwykle ambitna i niezwykle chętna do nauki. Zresztą była dziewczyną o silnej osobowości. Pomagały jej także koleżanki, które łączyły traumatyczne przejścia w Rosji oraz wspierali nauczyciele. Janina była uczennicą niezwykle uzdolnioną i pomimo trudnego startu w szkole, wraz z kilkoma uczennicami, które uznano za zdolne i pracowite, w czasie wakacji, nadrobiły jeszcze jeden rok nauki. Było to bardzo trudne, bo wakacje były w grudniu i w styczniu, a to najgorętsze miesiące w Afryce. Mieli jednak wspierających profesorów, którzy nie szczędzili wysiłków, aby pomóc tym uczennicom, i tak 3 lutego 1945 roku ukończyła Gimnazjum i zdała egzamin do pierwszej klasy Liceum. Świadectwo maturalne otrzymała 5 listopada 1947 roku. Janina zawdzięczała ukształtowanie swojej osobowości wychowawczyniom w internacie, które miały matczyne podejście do uczennic, ale też Kościołowi i harcerstwu. W roku 1947 wróciła do Kondoa i nadal pracowała w szpitalu. W roku 1948 likwidowano afrykańskie osiedla Polaków. Wraz z rodziną wróciła do Polski.”¹ Przedstawiając ten bogaty życiorys pani Janiny Bezkorowajnej, nie można pominąć faktu, że po wojnie pracowała jako nauczycielka języka angielskiego w LO im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie. Wcześniej uczyła także w Rejowcu Fabrycznym, koło Lublina, pełniąc także funkcję zastępcy kierownika szkoły. Mąż pani Janiny – Aleksander pochodził z Machowa koło Tarnobrzegu, pracował na kolei. Państwo Bezkorowajni mieli troje dzieci; syna i dwie córki. Opracowała: Anna Szewczyk Przypisy: 1 Tekst wspomnień Pani Janiny Bezkorowajnej zaczerpnęłam z książki ks. Henryka Kapicy pt. W mocy Krzyża, Krasnystaw, Rejowiec Fabryczny 2018.

JESIEŃ 2009 WIADOMOŚCI BOCHEŃSKIE 21 WB nr 3 (82)

Zaczęło się w małej miejscowości po Lwowem Do wybuchu drugiej wojny światowej Maria i Józef Langer mieszkali wraz z dziećmi Kazimierzem, Ottonem, Janiną i Heleną w Kamionce Strumiłkowej pod

Lwowem. Wiodło im się dobrze, gdyż posiadali duże gospodarstwo, pozwala Anna Londo, Maria Langer-Włodarczyk **Zwrócona tożsamość Historia dwóch braci** W 1944 Otton poślubił swoją rodaczkę, Urszulę Bilicką, z którą przybył wkrótce do Bochni i tutaj osiedlili się na stałe. Tak jak wielu innych przesiedleńców pozostawili swoje dobra na wschodzie, a w Polsce musieli zaczynać od początku. Otton podjął pracę w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, w Inspektoracie do Spraw Podatków i tam pracował aż do emerytury. Od dnia zsyłki swoich rodziców i rodzeństwa Otton nie wiedział gdzie zostali zesłani i co się z nimi dzieje. Zaraz po wojnie Polski Czerwony Krzyż intensywnie prowadził poszukiwania zaginionych w czasie wojny rodzin. Pewnego dnia, w rozmowie z kolegą z pracy p. Lupą, Otton dowiaduje się, że jest poszukiwany: „Otek, to chyba twoi rodzice cię poszukują! Słyszałem komunikat PCK!”. Jakaż była radość Ottona gdy pojechał do Krakowa i wiadomość się potwierdziła. Okazało się, że Maria i Józef Langerowie opuścili Kazachstan 8 sierpnia 1942 roku i przez Iran dotarli 19 grudnia 1942 roku do Tangeru w Afryce. 9 czerwca 1948 roku opuścili Tanger i 29 czerwca przybyli do Wielkiej Brytanii, gdzie pozostali do końca swoich dni. Rodzina Langerów. Matka Maria z dziećmi. Od lewej Otton, Janina, w środku Helena z prawej Kazimierz. Jące na prowadzenie dostatniego, godnego życia. Syn Marii i Józefa Kazimierz miał odziedziczyć gospodarstwo, dlatego nie kontynuował nauki po szkole podstawowej, zaś pozostała trójka otrzymała wykształcenie średnie. Gdy wybuchła wojna cała rodzina Langerów oprócz Ottona została wywieziona dnia 22 maja 1941 roku do Kazachstanu, gdzie zostali skierowani do Syrdarii koło Taszkontu do pracy w Sowchozie Pachta Arat. Ponieważ Otton służył w policji konnej, obawiał się, że zostanie aresztowany i nie dołączył do rodziny mimo namowy swojego ojca. Był potem poszukiwany przez NKWD jako szpieg niemiecki i musiał się ukrywać prawie do końca wojny. Najstarszy syn, Kazimierz, niebawem umarł na chorobę zakaźną, a córki, najpierw Janka, później Helena, rozpoczęły poszukiwania stryja - Jakuba Langera, oficera Wojska Polskiego.

Z pozostawionych dokumentów trudno wywnioskować jaki był rezultat tych poszukiwań. Otton Langer (1913 – 2003) Otton ukrywał się początkowo w polach niedaleko rodzinnej miejscowości, potem w innych miejscach, w czym pomagały mu pod groźbą utraty życia różne obce osoby. Na farmie w Tengeru (Tanganika 1942). W górnym rzędzie czwarta z lewej Maria Langer, szósty z lewej Józef Langer. Janina Langer (1918-2001) W marcu 1942 roku Janina wyjechała z Kazachstanu do Persji (Teheran), a później do Palestyny (Rehovot) i tam, 1 lipca 1942 roku wstąpiła do Pomocniczej Wojskowej Służby Kobiet (P.W.S.K. II Korpusu pod dowództwem Władysława Andersa. Po przeszkoleniu rekruckim otrzymała przydział do I-go Szpitala Wojennego, który później został przemianowany na Szpital Wojenny Nr 5, gdzie pracowała w Kwatermistrzostwie w administracji. Po przejściu szlaku bojowego Irak - Egipt w roku 1944 dotarła do Włoch, gdzie przebywała do 1946 roku. We Włoszech wyszła za mąż za porucznika Adama Lorenza z Kwatery Głównej III Dywizji Strzelców Karpackich (13 D.S.K.). Z Włoch wyjechała wraz z mężem w sierpniu 1946 roku do Londynu ponieważ tam został przeniesiony jej Szpital. Później Lorenzowie mieszkali poza Londynem, a następnie w 1953 roku zamieszkali na stałe w Londynie. 28 maja 1949 roku Janina została zwolniona ze służby wojskowej w stopniu kaprała, odznaczona Krzyżem Monte Cassino, Medalem Wojska, Gwiazdą Italii i Medalem Obrony. Mąż Janiny zmarł w roku 1967 w Londynie gdzie został pochowany. Janina wróciła do Polski w 1992 roku w sierpniu i zamieszkała w Bochni wraz z rodziną swojego brata Ottona Langera w domu przy ulicy Garncarskiej a następnie przy ulicy Poniatowskiego aż do śmierci w 2001 roku. Helena Langer (1921- 1952) Prawdopodobnie ten sam szlak i tułaczkę wojenną przebyła Helena. Janina później relacjonowała ich przypadkowe spotkanie we Włoszech: „Wychodząc z namiotu spostrzegłam sylwetkę kobiety podobną do mojej siostry Heleny. Pomyślałam: toż to Helena i zawołałam siostrę po imieniu. Kobieta odwróciła się i... była to moja siostra. Odtąd mieszkaliśmy razem w namiocie i wspierałyśmy się w każdej trudnej chwili”. Helena także była ochotniczką P.W.S.K. i pracowała jako pielęgniarka w I-wszym Szpitalu Wojskowym. We Włoszech, podobnie jak Janina, poznała swojego męża Jana Greczanika spod Wilna, (o por. 18 Lw. Baonu Strzelców Janie Greczanidrze, po czym wkrótce za namową przyjaciół postanowili

opuścić Wielką Brytanię i wyemigrować do Argentyny, by tam rozpocząć nowe życie. W 1952 urodził się drugi syn Józef, który miał zaledwie 2 miesiące gdy rodzinę spotkała tragedia – umiera tragicznie Helena, matka Andrzeja i Józefa, pozostawiając męża z dwójką małych dzieci. Rozdzieleni Jan Greczanik został sam w bardzo trudnym położeniu – z dwoma małymi synami, bez wsparcia rodziny. Nowe życie miało dla niego oznaczać życie pełne wyrzeczeń i smutku. Będąc samotnym ojcem na obczyźnie postanowił oddać starą Marię Langer z córką Janiną i synem Ottonem. Anglia 1972 Helena i Jan Greczanikowie Siostry w namiocie. Ku znajduje się wzmianka w książce M. Wańkowicza „Monte Cassino”). Podobnie jak Janina, Helena została odznaczona Krzyżem Monte Cassino, Medalem Wojska, Gwiazdą Italii i Medalem Obrony. Po wojnie zarówno Greczanikowie jak i Lorenzowie wyjechali z Włoch do Wielkiej Brytanii. W 1947 roku urodził się w rodzinie Greczaników syn Anszego syna do internatu, w którym Andrzej przebywał do lat 16-tu, gdy tymczasem małym Józkiem zaopiekowała się rodzina Henryka i Wandy Semrau. Oto dalsze losy dwóch braci, o których po wielu latach czytamy na stronie internetowej Polonii kanadyjskiej: „Jan Greczanik wraz synem Andrzejem, gdy odwiedzają rodzinę Semrau nie zdradzają Józefowi rodzinnej sytuacji. W roku 1959 rodzina Semrau decyduje się wyemigrować do Kanady. To musi być druga najboleśniejша chwila w życiu Jana Greczanika. Żegna się z synem i daje pozwolenie na wyjazd. ... Andrzej, wtedy 12-letni, widzi się ze swoim bratem po raz ostatni. Dokumenty są załatwione, Józef opuszcza Argentynę jako legalny syn Henryka i Wandy Semrau. Korespondencyjne kontakty między rodzinami Greczanik i Semrau z latami stają się coraz rzadsze. W roku 1966 Jan poślubia Eugenię, swoją pierwszą narzeczoną sprzed wojny i sprowadza ją do Argentyny. W roku 1968 Jan Greczanik umiera. Andrzej, mając 21 lat rozpoczyna studia uniwersyteckie i opiekuje się drugą „mamą”. Andrzej pisze do Kanady do brata Józefa, ale listy nigdy nie docierają do jego rąk.

Wanda Semrau odpisuje do Andrzeja do Argentyny i prosi, aby się wstrzymał od pisania listów do brata. Przyrzeka, że w odpowiednim czasie wszystko Józefowi opowie.Niestety nigdy do tego nie doszło”.... Tymczasem w Polsce Po przyjeździe z Wielkiej Brytanii, Janina, jak wyżej wspomniano, zamieszkała w Bochni ze swoim bratem Ottonem i bratową Urszulą oraz z ich córką Marią Langer Semrau, który potwierdził jego pochodzenie. Przybrany ojciec zmarł w 2004 roku. Józef miał wspaniałe dzieciństwo, był bardzo kochany przez swoich drugich rodziców i nie ma do nich żalu. Obaj bracia przyrzekli sobie solennie, że do końca swoich dni co rok będą się odwiedzać i jak dotąd są konsekwentni. Postępowanie Wandy Semrau tłumaczy fakt, że w czasie zsyłki na Syberię zmarł jej 2- letni wówczas synek Piotruś z pierwszego małżeństwa. Nie mogąc mieć dzieci, całą swoją miłość przelała na adoptowanego syna - Józefa. Józef Semrau przyjechał do Polski w odwiedziny w listopadzie 2001 roku. Otton Langer z rodziną przeżyli chwile wielkiego wzruszenia i radości. I pomyśleć, że kilka lat wcześniej Józef przejeżdżał wraz ze swoją rodziną przez Bochnię aby odwiedzić rodzinne strony żony Grażyny (Grażyna pochodzi z Łańcuta) i nie wiedział, że niedaleko mieszka jego wujek Otton z rodziną. Dzięki relacji kuzyna Józefa z Kanady oraz dzięki zapiskom swoich rodziców i ciotki Janiny Maria Langer – Włodarczyk odtworzyła ciekawą historię rodziny swojego ojca Ottona, który przez większą część swojego życia był związany z Bochnią i mieszkał wśród nas. Opowieść ta skłania czytelnika do refleksji nad tym jak bardzo wojna może poplątać ludzkie losy, rozdzielić rodziny i rzucić rozbitków na skraj świata, gdzie często trudno żyć i przeżyć, gdy brak wsparcia najbliższych. Może także warto się zamyślić nad losami wielu takich Bochnian, jak Otton Langer, żyjących i nie żyjących, którzy zmuszeni byli opuścić swoje rodzinne gniazda i tułać się po świecie, ukrywać się, cierpieć głód i strach i walczyć o przetrwanie.

Więcej szczegółów na stronie internetowej: <http://www.tnpolonia.com/dwajbracia.html> darczyk i jej dwoma synami. Janina nie była osobą wylewną i niewiele opowiadała o swoich przeżyciach w czasie wojny, stąd historia rodzinna dotycząca jej osoby nie obfituje w wiele szczegółów. Po jej śmierci w 2001 roku, porządkując pozostałe po niej papiery i listy, Maria Langer - Włodarczyk znalazła, oprócz wielu cennych dokumentów, listy swojego kuzyna z Argentyny - Andrzeja Greczanika, które Andrzej pisał do

Janiny, gdy jeszcze mieszkała w Londynie. Nie namyślając się długo, Maria napisała do niego list. Po 33 latach był to jej następny list do kuzyna. W liście tym poinformowała go o śmierci cioci Janiny, dołączając wycinek z gazety. Był to nekrolog, który informował o śmierci jego matki, Heleny, a na nim widniał napis „pogrążeni w żalu mąż i dzieci”. W ten sposób Maria próbowała delikatnie zasugerować, że Andrzej ma brata, myśląc, że Andrzej nic o nim nie wie. Kto by pomyślał, że list ten zapoczątkuje nową erę i tak bardzo odmieni życie obu braci. Odnalezieni bracia Wzruszająca jest relacja Józefa Semrau o dniu, w którym wypełniła się nie zapisana karta w jego życiorysie: „Jak dziś pamiętam ten dzień. 15-sierpnia, 2001 roku Grażyna moja żona telefonuje do mnie z wiadomością, że nadszedł list z Argentyny od jakiegoś Andrzeja Greczanika. Pyta się czy znam to nazwisko? Oczywiście odpowiedź jest negatywna: Grażyna właśnie wybiera się do miasta, ma iść razem ze mną do kościoła.... Po mszy świętej Grażyna pyta mnie czy mógłbym się zwolnić z pracy także i na resztę dnia? Zdziwiony i zmartwiony, pomyślałem, że coś się chyba stało z rodzicami? Nic takiego, odpowiada Grażyna. Wręcza mi list i prosi bym usiadł na ławeczce i spokojnie przeczytał....Czytam ten list i mam łzy w oczach”. Okazuje się, że Grażyna wiedziała przed ślubem od księdza, że jej mąż był adoptowany przez rodzinę Semrau ale przyrzekła, że nie zdradzi tajemnicy. Można sobie wyobrazić dalszy ciąg tej niezwyklej historii, którą w znacznej części kreśliła wojna. Po otrzymaniu listu z Bochni, Andrzej znów rozpoczął poszukiwania i odnalazł adres Józefa w internecie. Już w październiku 2001 roku Józef poleciał do Argentyny aby uściskać brata. Wanda Semrau zmarła zaraz po pamiętnym dla Józefa dniu 15-tym sierpnia 2001. Zdążył jednak porozmawiać z ojcem, Henrykiem

Spotkanie z polskimi Afrykankami z Tengeru – Z Sybiru do Afryki Z inicjatywy kol. Anny Londo odbyło się w „Domu Bochniaków” 11 marca 2011 r. spotkanie z pp. Danutą Sedlak, Krystyną Serafin-Pryjomko i Haliną Machalską, które w czasie II wojny światowej jako małe dziewczynki znalazły się na Syberii, następnie w armii Władysława Andersa i w końcu w afrykańskiej wiosce Tengeru w Tanganice, gdzie zorganizowany został przez Brytyjczyków i Rząd Polski na Uchodźstwie obóz dla dzieci, które wydostały się z Sybiru i mogły w Tengeru ukończyć szkołę i doczekać końca wojny. Wzruszające spotkanie połączone było z wyświetleniem filmu dokumentalnego, wspomnieniami zaproszonych par. W spotkaniu udział wzięli przedstawiciele rodzin z Brzeska i Bochni, które przeszły tę samą gehennę. Efektem tego spotkania były dwa artykuły. Polskie Afrykanki – Anna Londo WB nr 1 (88) 2011 Danuta Sedlak – Śladami tułaczy WB nr 1 (88) 2011

W latach 2007-2011 opublikowaliśmy 20 wspomnień dotyczących lat wojny 1939-1945 i pierwszych lat powojennych. Są to wspomnienia z okresu okupacji w Bochni i pierwszych lat po wycofaniu się z Bochni Niemców (Aleksandra Urbana, Kazimierza Blotko, Mariana Sołtysa, Tadeusza Dudy, Roberta Liguzińskiego, Władysława Kłósia, Jana Łyska, Jana Burka) oraz pamiętniki i wspomnienia przedstawiające gehennę i tułaczkę wojenną, wśród których na szczególną uwagę zasługują relacje z tułaczki polskich dzieci przez Syberię do Kazachstanu, armii gen. Andersa i następnie do Afryki i Indii (wspomnienia Barbary Marszałek, Danuty Sedlak, artykuły Anny Londo i Marii Langer-Włodarczyk).

Zwrócona tożsamość. Historia dwóch braci (Anna Londo, Maria Langer-Włodarczyk) WB nr 3 (82) 2009 Tengeru (Anna Londo) WB nr 2-3 (85-86) 2010 Polskie Afrykanki (Anna Londo) WB 1 88) 2011 Śladami tułaczy (Danuta Sedlak) (WB 1 88) 2011 Wspomnienia o moim ojcu Andrzeju Więcku (Barbar

https://zbrojni.blob.core.windows.net/pzdata2/TinyMceFiles/mt_cassino_angielska.pdf

Polish Children of Indian Maharaja

Deeply moved and distressed by the sufferings of the Polish nation, and especially of those who are spending their childhood and youth in the tragic circumstances of this most terrible of wars, I wanted to contribute, and in some way improve their lot by offering them refuge in a country that is far away from the ravages of war. I am extremely pleased that I have the opportunity to alleviate the sufferings of these children.” Polish Children of Indian Maharaja Maharaja Jam Sahib with the Polish children. The

above words were spoken by Jam Sahib Digvijaysinhji, Maharaja of the Indian Princely State of Nawanagar, to the Prime Minister of the Polish Government-in-Exile, General Władysław Sikorski, in London in 1942. By virtue of a Polish-Soviet agreement signed in 1941 by General Sikorski, about 400,000 Polish citizens deported to and imprisoned in the Soviet Union were granted “amnesty,” after which “the Polish Army in the Soviet Union” was formed under the command of General Władysław Anders. Not only women, but also thousands of children – many of them parentless – were coming to the military units being formed. In 1942, about 115,000 people were evacuated from the Soviet Union to Iran, including over 75,000 soldiers and almost 40,000 civilians, mostly members of military families, among them almost 20,000 children. Some of them became part of the army, e.g. women in the Women’s Auxiliary Service, or boys and young men in the Student Soldiers Units (Oddziały Junackie), which accompanied the Polish Army all the way to Palestine and Egypt, and then to Italy, where the Polish II Corps fought with Germany. This way, a decision by Soviet authorities to keep the majority of Polish citizens in the Soviet Union could have been, at least partially, evaded. However, for the young survivors, some safe place had to be found to keep them there to the end of the war. In response to the Polish government's request in London, several countries offered refuge to Polish children, including Mexico, New Zealand, and the British colonies in Africa. However, the first one to offer help was India. The Indian prince first heard of Poland in the 1920s during his stay in Switzerland. There he made friends with his neighbor, Ignacy Paderewski, a Polish pianist, composer, and politician. During World War II, Jam Sahib was one of the two Hindu delegates in Great Britain’s cabinet war rooms in London, where he met the Polish prime minister. The Maharaja took a liking to Polish people, and when he heard about the fate of Polish children, he decided to shelter them. Not far from his residence, at the seaside in Balachadi near Jamnagar, in today’s Gujarat state, he built the Polish Children Camp. “Do not consider yourself orphans anymore. You are now the Nawanagaris, and I am Bapu, the father of all the people of Nawanagar, so also yours,” he said in his welcome speech. Good Maharaja In the period of 1942–1946, about 1,000 Polish children were brought up there, and they called Jam Sahib their good maharaja. “India provided shelter for us, not only did we have a place to live and food to eat, but we also had a school, scout teams, drama and sports classes,” said Wiesław Stypuła, the oldest living resident of the Camp, at the first screening of the Polish-Indian movie called Little Poland in India in 2013. The Maharaja not only offered the children refuge, but also often visited his guests, was interested in the Polish culture, watched the plays staged by children, and hosted them in his residence. Near the end of war, the Communists, who took power in Poland, requested Special edition The 75th Anniversary of the Battle of Monte Cassino 8 In 1944, the units of the Polish II Corps were transported by the British to the Apennine Peninsula (under German occupation since September 1941) from the Middle East. The Polish II Corps, along with the American and British forces, was to join the Italian Campaign. A Polish General, Władysław Anders commanded the Corps. Cavalryman Anders is one of the most famous Polish commanders – a talented officer, who organized the army, an ideological and political leader of post-war immigration, an uncompromising opponent of Soviet Russia and Polish communists. He was born on August 11, 1892, on the territory of Poland, deprived of independence and partitioned among three occupiers, on the Russian-occupied territory of the Vistula Land (Kraj Przywiślański, the Russian name for the central territory of Poland). Władysław Anders descended from a family of German-Swedish-Hungarian roots, but he felt closely knit to the Polish culture. Just as his three younger brothers – Karol, Jerzy, and Tadeusz- he pursued his career in the military, which he started in the Russian army during his studies at Riga Polytechnicum. During WWI, he proved to be a great officer, distinguished by personal courage and superb commanding capability. As a result of his daring cavalry raids, he gained recognition of the Russian commanders, promotions to higher ranks, and was awarded many military decorations. Following the 1917 February Revolution in Russia, he left the ranks of the occupant’s army and joined the Polish I Corps, a voluntary formation allied with the Russian army commanded by Polish General Józef Dowbor-Muśnicki, who hitherto had also been in the Russian service. After the Corps’ demobilization in 1918, forced by the Germans

occupying western governorates in the Russian Empire, he got through to Warsaw. Here, he joined the Royal Polish Army (Polnische Wehrmacht), a military formation subordinate to the authorities of the Kingdom of Poland, which was formally a vassal of Imperial Germany and Austro-Hungary. At the moment of the collapse of all three occupants in November 1918 and the regaining of independence by Poland, Anders became an officer in the new Polish Army. In 1919, he was engaged in forming the Polish forces in the Greater Poland region, the western part of Poland, where an uprising broke out against German rule. As the chief of staff of the Greater Poland Army (Armia Wielkopolska), he proposed a daring offensive towards the north, via Polish Pomerania, to open the way to – very much desired by the Poles – the Baltic Sea coastline. Later, as commander of the 15th Poznań Uhlans Regiment, he achieved several successes in the 1920 Polish-Soviet War. Anders' achievements on the battlefields were significant. As a result, he was sent to study at the French Ecole Supérieure de Guerre, and then deployed to the General Cavalry Inspectorate (Generalny Inspektorat Kawalerii).

His career was not disturbed even by his fight against Marshal Piłsudski during the military coup d'état in May 1926, when he supported the government and the president, who put up armed resistance to the rebellious forces commanded by the Marshal. On the contrary, Piłsudski gave Anders command of the 2nd Independent Cavalry Brigade, and in 1934, he promoted him to the rank of brigadier general. When commanding the Nowogródzka Cavalry Brigade during the fights with Germany and Russia in September 1939, he was wounded twice, and was taken prisoner by the Soviets. He was born Lutheran, and here is his recollection of how he was welcomed in a Moscow prison: "I was ordered to get off in the yard. It was clearly the prison's yard. They led me through the nooks and crannies. I was body-searched several times. After the first body search, they took all my things, including my suitcase. What I was left with was a blanket, a soap, a toothbrush, and a cup. My clothes, shoes – all cut up and ripped. At some point, they found my little medal with an image of the Holy Mother. They gathered around my medal. I heard this boorish laugh: »We'll see if this b... helps you in the Soviet prison. « My holy medal was thrown to the floor and trampled on. I can't recover from it to this day – I still remember that terrible feeling. Afterwards, in prison, I used to have dreams about my medal. In my dreams, I saw a little face of the Black Madonna of Częstochowa, very often similar to the face of St Teresa. I felt her constant care. My faith in God was deepening with every atheist laugh I heard around me. My faith gave me strength to overcome human weaknesses in my hardship." Severely battered and brutally interrogated for almost two years, he was released from the Russian imprisonment in Moscow's Lubyanka in August 1941, after the signing of the Polish-Soviet agreement. He then became a commander of "the Polish Army in the Soviet Union," formed out of a mass of Polish citizens released by the Russians from concentration camps, prisons or from exile. The Army – as Anders himself defined it – was a "nomadic little Poland," which in 1942 was evacuated from the Soviet Union to the Middle East. From there, part of it – now as the Polish II Corps – still under Anders' command, got to the Italian front at the break of 1943/44. By the end of World War II, Anders took the duties of commander-in-chief, and held the post until June 1945. The demobilization of the Polish Armed Forces fighting in Western Europe took place during 1946–1947, but Anders had already lived in London, where until 1954 he was the General Inspector of the Armed Forces, and during 1954–1970 – a member of the so-called Council of Three, i.e. a collegial body created On the Italian Front Left: Władysław Raczkiewicz, Polish President in Exile during 1939–1947. Right: General Władysław Anders, Polish II Corps Commander. London, March 1946 that the children come back to their Fatherland. In order to prevent that, the children were officially jointly adopted by the Maharaja, Jeffrey Clark (British officer) and Franciszek Pluta (a Polish priest and camp commandant). The camp in Balachadi was officially closed in November 1946, and the kids were transferred to Valivade, the largest Polish camp in India, near the city of Kolhapur.

In the Polish town lived mainly women with children. There were also a hospital, a post-office, kindergartens, schools, a church, a firehouse, and a community center; and the scoutmaster of the

scouts was the young Zdzisław Peszkowski, later a Catholic priest, well known in exile and in Poland. In total, it is estimated that about 5,000 Polish children survived the war safe in India. Almost half of civil Polish refugees from the Soviet Union, which is about 18,000 people, found their shelter in the British colonies in the East and South Africa. There were about twenty camps for the Polish refugees. Three largest ones were located in Tengeru, Tanzania, on Koja peninsula by Lake Victoria in Uganda, and in Masindi district, Uganda. The refugees lived in villages in huts covered with pearl millet or banana leaves. In the camps, there were churches, hospitals, kindergartens, schools, handicraft workshops, and farms. "It was our Little Poland, and we were free and happy," wrote in one of his blog posts Artur Woźniakowski, who during the war lived in the Koja camp with his mother and brother. Almost 1,500 Polish refugees, including over 800 children (mostly orphans), found their shelter in Mexico. They lived in the Santa Rosa hacienda near León city in the center of Mexico. They were provided with medical care, education, and there were a theater and two swimming pools. New Zealand also offered help to Polish kids. In the fall of 1944, over 730 of them – and 100 of Polish personnel – arrived at the Wellington Port. A children camp was settled in Pahiatua, and it stayed opened until 1949. After the end of war, most Polish refugees were afraid to come back to Poland ruled by Communists. From Africa, only 3,000 people returned to Poland, and the rest left to live in other countries.

The majority of residents of Mexican Santa Rosa found their home in the USA, Canada, and Great Britain. Some children found their parents. The new Polish government demanded that the minors return to Poland, despite the fact that their local fatherlands – pre-war eastern districts of Poland – had been in 1945 annexed by the Soviet Union. The governments of the countries which hosted the children decided however to protect them against obligatory comeback to Poland, and the minors could freely choose their future country of residence. From among the camp residents in New Zealand's Pahiatua, only several dozen people decided to return to Poland, the rest remained in New Zealand. Also from India, barely several hundred people came back to Poland. Others, after they came of age, chose to live in Canada, the USA, or Australia. The Maharaja ruled the Princely State of Nawanagar until February 1948, and when India gained independence, he became one of the first representatives of his country in the United Nations. He died in 1966. When asked during the war by General Sikorski how Poland could repay him for his kindness of hosting a thousand homeless Polish kids, Jam Sahib said: "In independent Poland, please name one of the Warsaw streets after me." Today, a square in Ochota – the district of Warsaw – is called "Good Maharaja," and there is also a statue of the Maharaja there. He is also a patron of Warsaw's "Bednarska" School Group. In 2016, on the 50th anniversary of Jam Sahib's death, the Polish parliament celebrated his memory. "The Sejm is paying a tribute to the Maharaja for his great contribution and remarkable disinterestedness he showed when he saved over a thousand Polish children from hunger and suffering," the resolution says. In Indian Balachadi, in the buildings of the former camp, there is now a cadet school, and the stay of Polish refugee children is remembered in the form of a statue erected in front of the school building by ex-residents of the camp.

Anna Dąbrowska

ORZEŁ BIAŁY

Polska walcząca na ziemi włoskiej

ROK V Nr 28 (163)

NIEDZIELA, 15 LIPCA 1945 R.

CENA 10 LIRÓW

W okresie od 1 września 1942 roku do 1 września 1944 roku przywieziono do Afryki Wschodniej około 17.736 Polaków, uchodźców z Rosji S. w tej liczbie 40 proc. młodzieży w wieku szkolnym. Ludność rozmieszczono po osiedlach w krajach Tanganiki, Ugandy, Rodezji Południowej i Południowej, a grupie złożonej z 500 dzieci sierot ofiarowała swą gościnę Unia Południowo-Afrykańska i umieściła ją w podziemno-zachodnim cyplu Unii, w Oudtshoornie, niedaleko Cape-Town.

Delegatura Min. Pracy i Op. Społ. przystąpiła do organizowania szkolnictwa i powierzyła tę pracę wybranym z pośród uchodźców inteligentom. Powstały referaty szkolne, które zorganizowały szkoły powszechne, a nawet średnie. Zajęcia odbywały się pod gołym niebem w miejscach, gdzie przed kilku dniami była jeszcze niejednokrotnie dżungla. Pierwsza szkoła powstała w Masindi (Uganda) w początkach września 1942 roku. O podręcznikach, pomoce naukowych, sprzęcie szkolnym i o planie zajęć nie było mowy. Personel nauczycielski stanowili często ludzie, nie mający nic wspólnego ze szkolnictwem. Jedynym pozytywnym czynnikiem w tym zespole była młodzież, która wykazywała zadziwiający zapał do nauki. Przeciwnie do gigantycznego wysiłku, swiadczą o tym wyniki tych młodych dusz, ich życie wygnańcze i tułaczka nie tylko nie złamały ich charakteru, ale przeciwnie sprawiły, że zahartowane w cierpieniach, zdolne były do gigantycznego wysiłku. Swiadczą o tym minimalny procent ujemnych wyników nauki w szkołach wszystkich typów, mniejszy niż w Polsce przedwojennej.

O normalnym jednak działaniu szkolnictwa na terenie uchodźstwa w Afryce w początkowym stadium istotnie nie można było mówić. Dopiero po przejęciu agendy wychowania młodzieży przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego sprawa ruszyła z miejsca.

Powstały komisje, które zajęły się ułożeniem programów dla poszczególnej szkoły, ustaleniem godzin nauczania, ułożeniem programu wychowania, omówieniem sprawy podręczników szkolnych, druków szkolnych, opracowaniem wytycznych dla szkolnictwa zawodowego i średniego, współpracy szkolnictwa z oświatą pozaszkolną, organizowaniem świetlic szkolnych, drużyn harcerskich, kursów dla analfabetów i wiele innych komórek kształcenia.

Największą troską Delegatury Ministerstwa W.R. i O.P. w Nairobi (Kenya) było wypełnienie luk w kadrach nauczycielskich, zaopatrzenie szkół w sprzęt i pomoce naukowe i przyznanie bezstronnie trzeba, że wszystko co można było w tej dziedzinie zrobić, aby podnieść poziom naukowy zaniedbanej kilkuletniej przerwy w nauce młodzieży, zrobiono. Istniejące szkoły upaństwowiono, stworzono nowych nauczycieli i zatrudniono w szkołach kandydatów nauczycielskich, urządzono kursy dokształcające dla niewykwalifikowanych nauczycieli, postarano się o odpowiednie warunki pracy dla nauczycieli przez wybudowanie domków nauczycielskich, wprowadzenie stałego i większego uposażenia i praca od razu ruszyła z miejsca. Nie zaniedbano dziedzin higieny szkolnej i wspólnie z Delegaturą Min. Pracy i Op. Społ. zorganizowano ambulatoria szkolne, w których ułatwiano młodzieży aklimatyzację i walkę z chorobami tropikalnymi.

Największe trudności miała Delegatura do zwiezienia przy organizacji zakładów średnich. Trudno było o wykwalifikowanych nauczycieli: Stan ludzi z wykształceniem akademickim i kwalifikacjami do nauczania był na miejscu bardzo mały. Ale i ta trudność została usunięta. Zwrócono się do władz cywilnych i wojskowych na Środkowym Wschodzie i doświadczeni pedagodzy wypełnili częściowo luki w szkolnictwie średnim.

We wrześniu 1943 r. rozpoczęła się normalna praca szkolna. We wszystkich osiedlach powstały jedna lub kilka szkół powszechnych (ogólna liczba szkół powszechnych 22) w 6 osiedlach powstały gimnazja ogólnokształcące, w kilku innych szkoły zawodowe a więc: mechaniczne, kupieckie, krawieckie, bielińskie, gospodarstwa wiejskiego i cały szereg kursów dokształcających kilkunastoletnich i rocznych dla analfabetów dorosłych. Smutno można po-

wiedzieć, że niemal każdemu, kto chciał się kształcić i zgłaszał się do inspektoratów czy dyrekcji szkół, ułatwiono pracę. Pomysłano również o młodzieży starszej, która kończyła względnie ukończyła szkołę średnią przed wojną, lub rozpoczęła studia w wyższych zakładach naukowych. Kilkunastu uczniów wystano na uniwersytet do Johannesburga i Cape-Town, gdzie młodzież dzięki stypendiom otrzymywanym z Ministerstwa W.R. i O.P. mogła dalej się kształcić i kontynuować studia.

Nie pominięto nawet działy teatralnego i działy muzyki. Zorganizowano w kilku osiedlach kursy świetlicowe - teatralne. Sztuki sceniczne, odbywane przez młode zespoły artystów, cieszyły się powodzeniem, a średnia szkoła muzyczna kształciła i kształciła młodych adeptów muzyki. Frekwencja i uzdolnienia uczniów są miarą zainteresowania tą gałęzią kultury.

Jeśli chodzi o sprzęt szkolny, podręczniki szkolne, pomoce naukowe i przybory szkolne, to w stosunku do tego, co było w pierwszej połowie 1943 roku, stwierdzać należy olbrzymią wprost zmianę na korzyść.

Również w dziedzinie podręczników szkolnych i książek treści belewistycznej postępy jest znaczny, bo nie ma takiego przedmiotu, w którym by młodzież nie posługiwała się podręcznikiem, jeśli nie drukowanym to powielanym na cyklo-stylu. Niektóre przedmioty, jak języki polski, angielski, historia, przyroda i geografia mają dostateczną ilość podręczników i jeden egzemplarz wypada na 2 lub 3 uczniów, inne przedmioty mają mniejszą ilość podręczników.

Najgorzej przedstawia się sprawa pomocy naukowych, aczkolwiek i w tej dziedzinie poza zakupionymi przez Delegaturę pomocami inicjatywą kierowników i dyrektorów szkół okazała się znaczna. Szkoły przemysłowe bowiem poleciły swoim wychowankom na godzinach zajęć praktycznych wykonanie pewnych pomocy naukowych dla innych szkół i wyniki są wcale dobre.

W szkolnictwie powszechnym kształcą się na terenie Afryki 5803 dzieci w wieku od 7 do 17 lat. Przeważa młodzież żeńska. 97 proc. jest rzymskokat., 2,4 proc. prawosławnych, 0,4 proc. grekokat. i 0,2 proc. mojżeszowego wyznania. Na 25 uczniów przypada jeden nauczyciel. 7 proc. nauczycieli nie posiada kwalifikacji; do nauczania. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące liczy 6 zakładów, z czego 4 posiada pełne 4-letnie gimnazjum ogólnokształcące i 2-letnie liceum humanistyczne, a mianowicie: w Masindi (Uganda), w Tengeru (Tanganika), Digglefold (Rodezja Pd.) i Lusaka (Rodezja Pnc.) a 2 posiadają tylko gimnazjum: w Kidugali (Tanganika Pd.) i w Koji (Uganda). Ilość młodzieży wynosi 1251, z czego 295 młodzieży męskiej i 956 żeńskiej. 98 proc. jest rzymskokatolików, 1 proc. prawosławnych, 0,5 proc. grekokat. i 0,5 proc. wyznania mojżeszowego. Na 16 uczniów przypada jeden nauczyciel. Procent kwalifikowanych nauczycieli jest znacznie mniejszy, aniżeli w szkołach powszechnych i liczy około 45 proc.

Szkolnictwo zawodowe liczy 3 gimnazja kupieckie (Masindi, Tengeru i Oudtshoorn), 2 gimnazja bielińskie (Masindi, Oudtshoorn), 1 gimnazjum krawieckie (Tengeru), 2 gimnazja mechaniczne (Oudtshoorn i Tengeru), 1 średnia szkoła rolnicza (Tengere) oraz szereg kursów: kurs krawiecko-hafelarski, 1-roczna żeńska handlowo-społeczna, 1-roczna żeńska szkoła przysposobienia gospodarczego, (w Masindi, Tengeru, Lusaka, Rusape, Ifundze) kurs świetlicowo-teatralny w Kidugali i kilka kursów trykotarskich. Liczba młodzieży w szkołach zawodowych wynosi 811. Kwalifikowanych nauczycieli jest 60 proc.

Delegatura Min. W.R. i O.P. w Nairobi: wystąpiła 31 963 podręczników szkolnych dla szkół powszechnych, 6374 podręczników dla szkół średnich ogólnokształcących i 1.694 dla szkół zawodowych.

W osiedlach znajduje się ogółem 37.770 16mów belewistycznych. W dziale przyborów szkolnych stwierdzić trzeba całkowite nasycenie. Komplety farb, podziałek, linijek, ołówków kolorowych, przyborów kreślarskich i wiele innych przyborów szkolnych uczniów otrzymuje bezpłatnie.

J. Krajewski

When 740 children were sentenced at sea and the world said "no", one man said "yes".

The year was 1942.

A ship drifted in the Arabian Sea - like a nameless coffin floating on the waves.

There were 740 Polish children on board. Orphans. Survivors of Soviet labor camps, where their parents died of hunger, disease and exhaustion. They arrived in Iran, but the worst was yet to come - nobody wanted to accept them.

Port by port, along the Indian coast, the British Empire - the most powerful country of its time - closed its gates in front of them.

"It's not our responsibility. Just keep on floating'.

Food supplies were melting.

The meds are out.

And hope — the only thing that has kept these children alive so far — has become dangerously fragile.

Twelve-year-old Maria was shaking the hand of her six-year-old brother. She promised her dying mother that she would protect him. But how can you keep such a promise when the whole world has assumed that your life doesn't matter?

Then the news reached a small palace in Nawanagar, Gujarat.

His ruler was Jam Sahib Digvijay Singhji—a prince with no huge army, no real power over ports, no duty to intervene. A secondary ruler in the shadow of the British Empire.

Advisors have informed him:

- "Seventy hundred and forty children are stranded at sea. The British refused to accept them."

He asked calmly:

- "How Many Children?" "

— "Seven hundred and forty, Your Highness."

The silence has fallen.

After a while he said :

— "The English can control my ports. But they dont control my conscience.

These children are drowning in Nawanagar'.

He's been warned:

- "It means challenging the English... "

— "I then accept the challenge."

This is how they sent a message that saved 740 lives:

— "You Are Welcome Here."

In August 1942, the ship entered the port under the scorching summer sun.

Children came to the land like shadows—too exhausted to cry, too educated with pain to hope.

Maharaja was waiting for them at the waterfront.

Dressed in white, he knelt to be at the height of children's eyes, and through interpreters he said words that they had not heard since the day of his parents' death:

— 'You are no longer orphans.

You are my babies now.

I am your Bapu, your father".

He didn't create a refugee camp.

He made a home.

In Balachadi, a small Poland was created on Indian soil: Polish teachers, familiar food that tastes like memories, children's songs, lessons, gardens - and even a Christmas tree under a tropical sky.

— "Suffering tries to wipe you out," he said.

"But your language, your culture and your traditions are sacred. This is where they are going to live.

For four years, while the world burned in war, these children lived not as refugees but as family.

Maharaja visited them, remembered names, celebrated birthdays, consoled parents who believed they would never see their children again. He paid for doctors, food, clothing and everything else was needed from his own property.

When the war ended and the time came to say goodbye, many wept.

Balachadi was the only house they knew.

Today, those children are doctors, teachers, parents, grandparents.

In Poland, squares and schools are named after Jam Sahib Digvijay Singhji. He received the highest state award.

But his real statue is not made of stone.

It's human fate.

That's 740 lives.

And these creatures still tell their grandchildren the story of the Indian king who, when the whole world closed its doors, looked at the suffering and said:

- "You are my children now."

Rate this translation